

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Prof. H. Erkan
C. Erkan

EKONOMİDE SOSYAL DEMOKRAT ALTERNATİF

Ekonomide

SOSYAL DEMOKRAT ALTERNATİF

Prof. Dr. Hüsnü Erkan
Canan Erkan

ISBN 975 - 405 - 104 - 6

TUĞÇE PÜREN
ve
OGAN ERKİN'e

EKONOMİYLE İLGİLİ DİĞER KİTAPLARIMIZ

Kuşku Çağı	J.K. GALBRAITH
Ekonomi Kimden Yana	J.K. GALBRAITH
Ekonomide Dışa Açık Büyüme	Prof. Dr. GÜLTEN KAZGAN
Milyarder Olma Sanatı	L. IACocca
Yönetme ve Yükselme Sanatı	T.J. PETERS
	R.H. WATERMAN, Jr.
Kalkınma Arayışları	KENAN MORTAN
	CEMİL ÇAKMAKLI
Ekonominin Adı Var	REHA TANÖR
Kriz 1990	Prof. RAVİ BATRA
Kapitalizm ve Özgürlük	MILTON FRIEDMAN
Sıfıra - Sıfır Toplumu	LESTER C. THUROW

Ekonomide

SOSYAL DEMOKRAT A L T E R N A T İ F

**Prof. Dr. Hüsnü Erkan
Canan Erkan**

Yayına Hazırlayanlar NİLGÜN HİMMETOĞLU
YÜKSEL SELEK
Kapak Düzeni SEDEF ŞEN
Yayın Hakları (c) HÜSNÜ ERKAN
CANAN ERKAN
ALTIN KİTAPLAR YAYINEVİ
Dizgi ve Baskı ALTIN KİTAPLAR BASIMEVİ
1. BASIM / AĞUSTOS 1989

Bu kitabın her türlü yayın hakkı
Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince
Altın Kitaplar Yayınevi'ne aittir.

Adres

Celâl Ferdi Gökçay Sk. Nebioğlu İşhanı
Cağaloğlu - İstanbul

Tel : 522 40 45
526 80 12

Ş U N U Ş

Politik sistemi her 10 yılda bir çıkmaza girip, kesintiye uğrayan Türkiye'nin sağlıklı ve kalıcı bir politik yapılaşma içinde demokratik süreci işletebilmesi, politik yelpazenin iki yanındaki partilerin birbirine iktidar seçeneği (alternatifi) olarak ortaya çıkabilmesine bağlı bulunmaktadır. Çoğulcu demokrasiler, farklı ideolojilerdeki partilerden oluşan iki kanatlı bir yelpazeye sahiptirler. Oysa Türkiye'nin çok partili döneminde sürekli olarak ortanın sağındaki partiler iktidar olurken, ortanın solundaki partiler kalıcı bir seçenek olarak henüz iktidara gelememişlerdir.

Bu olguyu yaratan nedenlerin bilimsel olarak araştırılıp ortaya konulması Türk demokrasisine sunulacak önemli bir hizmettir. Kanımca bu sonucu yaratan nedenlerin en başında, Türk sosyal demokrat partilerinin, ülke koşullarıyla uyumlu ve içerik açısından yeterli, belli bir ekonomi politikası modelini oluşturamamış olması gelmektedir.

İşte bu kitapta, modern toplumun ve onunla birlikte sosyal demokrasinin gelişimi, tarihsel süreç içinde irdelenmekte ve bu gelişme içinde sosyal demokrasinin ekonomik modeli belirlenmektedir. Belirlenen ekonomik model açısından Türkiye'deki sosyal demokrat partilerin programları değerlendirme konusu yapılmaktadır.

Elimizdeki kitabın ilk şekli, Canan Erkan'ın «Sosyal

Demokrat Ekonomik Model Nedir? Nasıl Olmalıdır?» başlığıyla **Milliyet** gazetesinin Ekonomi Dalındaki 1988'de ödül alan çalışmasıdır. Bu çalışma ortak bir «aile» ürünü şeklinde geliştirilerek ve yeni bölümler eklenerek son şeklini almıştır.

Kitabın yazarları, kendilerini günlük politika ve partilere değil, parlamenter çoğulcu demokrasiye angaje hissetmektedirler. Sosyal demokrat ekonomik modelin ülkemizde doğru olarak tanınması ve bilimsel analizinin, parlamenter çoğulcu demokrasiye ve ekonomiye işlerlik kazandırma yönünde yararlı olacağı inancındadırlar. Ayrıca çoğulcu demokrasi, modern yaşam biçimi olarak bilimsel çalışmaların da önkoşuludur. Bu nedenle de kendilerini öncelikle çoğulcu demokrasiye angaje hissetmektedirler.

Yazarlar bilimsellik, nesnellik ve tarafsızlığı bilimsel namusun gereği olarak ciddiye almaktadırlar. Okuyucudan beklentimiz, kendi ideolojik değer yargılarını tekrarlayan ifadeler arayışı içinde olmak yerine, olguları «neden - sonuç» ilişkileri içinde düşünen ve ele alan tutum içinde olmaları ve kitabı bu bakış açısından okumalarıdır.

Mutlakçı değer yargıları ve sloganların, bilimsel analiz ve bulgulardan daha çok ilgi gördüğü günümüz Türkiye'sinde, parlamenter çoğulcu demokrasinin ve ülke ekonomisinin içerik, öz ve işleyişinin daha sağlam temellere oturtulabilmesi yönünde «çorbada tuzumuz»un bulunabilmesi en büyük mutluluğumuz olacaktır. Kitap bu amaca hizmet etme arzusuyla yazılmıştır.

Kitabı yayına hazırlayan Sayın Nilgün Himmetoğlu ve Yüksel Selek'e; yayının gerçekleşmesindeki katkılarından dolayı Sayın Dr. Turhan Bozkurt başta olmak üzere Sayın Hüsnü Terek ve tüm Altın Kitaplar çalışanlarına teşekkürü bir borç biliriz.

Canan ve Hüsnü Erkan

İçindekiler

Giriş	15
Birinci Bölüm	
ENDÜSTRİ TOPLUMUNDAN MODERN TOPLUMA	
I — ENDÜSTRİ DEVRİMİ YA DA MODERN ENDÜSTRİ TOPLUMUNUN DOĞUŞU	18
II — MERKANTİLİZMİN TEMEL POLİTİKASI: DEVLETİ (PRENSLİĞİ) GÜÇLENDİRMEK	22
III — LİBERALİZM	25
Merkantilizmden Liberalizme	25
Liberal Düşüncenin Kökenleri	26
Liberalizmin Ekonomik Doktrini	27
IV — BİREYSEŞLİK VE SOSYALLİK İLKESİ	29
V — SANAYİ DEVRİMİNİN YARATTIĞI SORUNLAR YA DA İLKEİ KAPİTALİZM	31
VI — LİBERAL DEVLETEN SOSYAL DEVLETE: ÇAĞDAŞ KAPİTALİZM	36
İkinci Bölüm	
SOSYAL DEMOKRASİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ	
I — SOSYAL DEMOKRAT GÖRÜŞÜN ORTAYA ÇIKIŞI	41
II — SOSYAL DEMOKRASİNİN OLUŞUMUNDA BERNSTEIN VE KAUTSKY'NİN KATKILARI	44

Bernstein'ın Katkıları	44
Kautsky'nin Katkıları	48
Sosyal Demokrasinin Oluşumunu	
Asıl Belirleyen Bernstein mı, Kautsky mi?	50
III — GÜNÜMÜZDE SOSYAL DEMOKRAT PARTİLERİN	
ÖZELLİKLERİ VE TEMEL TUTUMLARI	52

Üçüncü Bölüm

ENDÜSTRİLEŞMİŞ ÜLKELERİN TOPLUMSAL VE EKONOMİK SİSTEMLERİ

I — TOPLUMSAL BÜTÜNÜ OLUŞTURAN	
ALT SİSTEMLER	57
Kültürel Sistem	59
Sosyal Sistem	59
Politik Sistem	60
Ekonomik Sistem	60
Alt Sistemlerin Birlikteliği	61
II — ENDÜSTRİ TOPLUMUNDA ALT SİSTEMLERİ	
DÜZENLEYEN TEMEL İLKELER	62
Sosyal Sistemin Temel İlkesi: Sosyal Uzlaşma	62
Kültürel Sistemin Temel İlkesi: Hoşgörü	64
Politik Sistemin Temel İlkesi: Demokrasi	65
Ekonomik Sistemin Temel İlkesi: Rasyonellik	65
Temel İlkelerin Karşılıklı Etkileşimleri	67
III — ENDÜSTRİ TOPLUMUNDA TEMEL TOPLUMSAL	
AMAÇLAR	68
Toplumsal Amaç Olarak Sosyal Barış	68
Toplumsal Amaç Olarak Bireysel Özgürlükler	69
Toplumsal Amaç Olarak Adalet ve Eşitlik	70
Toplumsal Amaç Olarak Güvenlik	72
Toplumsal Amaç Olarak Refah	74
Modern Toplumun Ekonomik Sistemi	74

IV — SANAYİLEŞMİŞ MODERN TOPLUMDA	
PİYASA EKONOMİSİ VE İŞLEYİŞİ	75
Ekonomik Sistem ve Davranışsal Açıklaması	75
Piyasa Sisteminin Temel Karakteri	79
Piyasa Ekonomisinde Karar Sürecinin	
İşleyiş Biçimi	82
Piyasa Ekonomisini Oluşturmaya Yönelik	
Araçlar	93
V — MODERN TOPLUMUN EKONOMİK SİSTEM	
POLİTİKASI: SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ	94

Dördüncü Bölüm

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ

I — PİYASA EKONOMİSİNİN EVRİMİ:	
SERBEST PİYASA EKONOMİSİNDEN	
SOSYAL PİYASA EKONOMİSİNE	95
Klasiklerde Piyasa Ekonomisi Anlayışı:	
Serbest Piyasa Ekonomisi	95
Neo-Klasiklerde Piyasa Ekonomisi Yaklaşımı:	
Tam Rekabet	97
Ordo-Liberalizminin Piyasa Ekonomisi Yaklaşımı ..	98
II — SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ	102
Sosyal Piyasa Ekonomisinin Temel Tezleri	102
Ekonomik Sistemin Davranışsal Açıklaması	
ve Sosyal Piyasa Ekonomisi	106
Sosyal Piyasa Ekonomisinin	
Varlığını Belirleyen Öğeler	108
III — SOSYAL PİYASA EKONOMİSİNİN	
TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ	112
Sosyal Piyasa Ekonomisinin Türkiye'de	
Uygulanabilirliğini Kolaylaştıran Öğeler	112
Sosyal Piyasa Ekonomisinin Türkiye'de	
Uygulanabilirliğini Zorlaştıran Durumlar	114

Beşinci Bölüm

**SOSYAL DEMOKRAT MODEL:
SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ**

I — EKONOMİK MODEL OLUŞTURMA ZORUNLULUĞU	123
II — ÇAĞDAŞ PARLAMENTER DEMOKRASİLERDE EKONOMİK SİSTEM TERCİHİ	125
III — SÖSYAL DEMOKRAT EKONOMİK MODEL OLARAK SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ	126
IV — SOSYAL DEMOKRAT EKONOMİK MODELİN EKONOMİK SİSTEM POLİTİKASI	129
Sosyal Demokrat Ekonomik Modelde Piyasa ve Rekabet Sistemleri	130
Sosyal Demokrat Modelde Sosyal Boyut	138
V — SOSYAL DEMOKRAT EKONOMİK MODELDE KONJONKTÜR, BÜYÜME VE YAPISAL POLİTİKALAR	140
Sosyal Demokrat Modelin Konjonktür ve Büyüme Politikaları	141
Sosyal Demokrat Modelde Yapısal Politikalar	143
VI — SOSYAL DEMOKRAT MODELDE MÜLKİYET VE KARAR YAPISI	144
VII — SOSYAL DEMOKRAT EKONOMİK MODELDE DEVLET VE İŞLEVLERİ	147
VIII — F. ALMANYA VE İSVEÇ’TE SOSYAL DEMOKRASİ MODELİNİN UYGULANMASI	149
Batıda Sosyal Demokrat Ekonomi Modellerine İlk Yaklaşımlar	149
Almanya’da Sosyal Demokrat Ekonomik Modelin Uygulaması	151

İsveç Sosyal Demokrat Modeli ve Uygulanışı	155
Sosyal Demokrat Ekonomi Modelinde	
Bazı Ortak Özellikler	157

Altıncı Bölüm

SOSYAL DEMOKRASİNİN EKONOMİ MODELİNİN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

I — BATI ÖRNEĞİNDEN TÜRKİYE ÖRNEĞİNE	161
II — TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRAT EKONOMİK MODELİN SOSYO-EKONOMİK KOŞULLARI	163
Ekonomik Kalkınma ve Endüstrileşme Düzeyi	163
Sosyo-Politik ve Kültürel Koşullar	164
Çevresel Koşulların Olumsuzluğu	
Kesin Bir Engel Değildir	166
III — TÜRK TOPLUMUNA SUNULAN EKONOMİK MODELLER VE YETERSİZLİKLERİ	168
Planlı Dönem Öncesi	168
Planlı Dönemin Ekonomik Sistem Politikası:	
Karma Ekonomik Sistem (1963-1980)	170
1980 Sonrası Ekonomik Sistem Politikası:	
Serbest Piyasa Ekonomisi	173
IV — ÇÖZÜM, SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ MODELİNDE ARANMALIDIR	177
Çözümü Kolaylaştıran Tarihsel Öğeler:	
Atatürk Reformları ve Toplumun Tarihsel	
Birikimleri	177
Çözüm, Sosyal Piyasa Ekonomisi Modelidir	179
V — TÜRKİYE'DE SOSYAL DEMOKRAT PARTİLERİN PROGRAM VE POLİTİKALARI	186
Türkiye'de Sosyal Demokrat Partiler	186
DSP Programında Temel Ekonomik Sistem Tercihi	186
SHP'nin Programı	190
SHP'nin Ekonomi Modeli	191
SHP'de Devlet Anlayışı ve Ekonomi Politikaları	195

SHP'nin Ekonomik Modeli Yetersizdir	197
Yetersizlikleri Giderme Arayışları:	
Uygulama Politikaları	198
Yetersizlikleri Giderme Arayışları:	
SHP'de Sosyal Piyasa Ekonomisi	199
Türk Toplumunun Sosyal Demokrasiye	
Yönelik Beklentisi	204
Yerel Seçimler Sonrası Durumun	
Değerlendirilmesi	207

Sonuç	211
--------------	------------

Kaynakça	215
-----------------	------------

G İ R İ Ő

Cumhuriyet tarihimizin son 50 yıllık geçmiŐine baktığımızda en önemli sorunlarımızın başında demokrasi sorununu gelmektedir. Demokrasiye geçiş sürecimiz üç kez önemli kesintiye uğramıŐ ve her seferinde, Anayasadan başlayarak çok kapsamlı yasal ve kurumsal değişikliklere gidilmiştir. Buna karşın arzulanan Batı tipinde parlamenter çoğulcu demokrasi anlayışı yeterli iŐerlik ve etkinliğe sahip olamamıŐtır.

Diğer yandan modern toplumların son 200 yılı incelendiğinde, teknolojik ve ekonomik öğelerin giderek ön plana çıktığı görülür. Modern toplumlar adeta bir ekonomi toplumu olmuştur. Bu nedenle modern toplumun ekonomik sistemi ve bunun işleyişi, parlamenter demokratik sistemi kökünden etkilemektedir. Demokrasilerin temel öğeleri olan partiler kamuoyuna sundukları programlarının içeriğini **ekonomik** açıdan tutarlı modeller Şeklinde oluŐturmaktadırlar.

Politik yelpazenin sağında yer alan liberal partilerle, solunda yer alan sosyal demokrat partiler, parlamenter çoğulcu demokrasinin içerik ve işleyişini belirlemektedir. Sözkonusu partiler, parlamenter çoğulcu demokrasi anlayışına uygun düşen ekonomik modellerini oluşturup, bunları net ve açık olarak kamuoyuna sunarlar. Sonuçta, demokratik işleyiş içinde biri diğerinin seçeneği durumuna gelir.

Oysa Türkiye’de durum bu yapı ve gelişmeye ayak uyduramamaktadır. Ülkemizde genellikle ortanın sağında bulunan partiler iktidar olmuş, solunda bulunanlarsa kısa dönemli iktidar şanslarını da çok kötü biçimde harcamışlardır.

1980 sonrası politik yapılaşmada, sosyal demokrat iddiasında olan partiler kurulmuştur. Buna karşın, biri iktidarda olmak üzere mecliste, ortanın sağında iki parti bulunmaktadır. Sosyal demokrat partiler ise, 1980 öncesinde olduğu gibi henüz iktidar şansı elde edememişlerdir. Hatta bugün, sosyal demokrat olduğunu ileri süren birçok kimse, ortanın sağındaki partilerde aktif politika yürütmektedir.

Türkiye’de sosyal demokrat partiler, ekonominin giderek önplana çıktığı ortamda, açık bir ekonomik program veya model ortaya koyamamışlardır. Ne seçimler öncesinde, ne de seçimler sonrasında Türkiye’de sosyal demokrat partilerin **ekonomik modelleri** kamuoyunda belirgin bir görünüm kazanamamıştır. Ekonomik tercihlerin giderek önem kazandığı bir ortamda bu durum, sosyal demokrasinin şansının kaybolmasına yol açmaktadır. SHP’de görülen yeni canlanma partinin kendi iç dinamiğinden çok, iktidarın ekonomi politikasındaki başarısızlıktan kaynaklanmaktadır.

Oysa 50 yıllık demokrasi deneyimimizin tekrar bir keşintiye uğramaması için, parlamenter sistemin iki kanadının oluşturdukları programlarla birbirlerine ciddi seçenek olması ve birbirini tamamlaması gereklidir.

Seçmenin gözünde yıpranan bir seçeneğin yerine diğerinin geçebilmesi, ekonomik sorunlara çözüm bulabilecek bir modele sahip olmasına bağlıdır. Bu açıdan sosyal demokrat parti veya partilerin oluşturduğu modelin henüz yetersiz olduğu imajı kamuoyunda yaygındır. Bu gerçek yüzündendir ki, **elinizdeki kitapta sosyal demokrat eko-**

nomik modelin nasıl olması gerektiği sorununa cevap aranmaktadır.

Verilebilecek cevabın tarihsel deneyimlerle tutarlı olabilmesi için, öncelikle Batı tipi parlamenter demokrasinin oluştuğu ortam ve gelişimi inceleme konusu yapılmıştır. Sonra da bu ortamda ortaya çıkan sosyal demokrat düşüncenin evrimleşmesi ve bugünkü yapısına dönüşümü açıklanmıştır.

Daha sonra sosyal demokrat modellerin içerdiği temel ekonomik kurum ve politikalar tanıtılmıştır. Son bölümde bunların ışığında Türkiye'deki sosyal demokrasi modelinin durumu inceleme konusu olmuştur.

Birinci Bölüm

ENDÜSTRİ TOPLUMUNDAN MODERN TOPLUMA

I. Endüstri Devrimi ya da Modern Endüstri Toplumunun Doğuşu

Bu bölümde modern sosyal demokrasinin ortaya çıkmasını sağlayan önkoşullar tanıtılmaktadır. Bu önkoşullar **endüstrileşme süreci** içinde oluşmuştur. Modern endüstri toplumu, 18. yy. sonlarına doğru Avrupa'da yaşanan çifte devrimin sonucunda doğmuştur. Bunlardan birincisi, özünde teknolojik değişmelere dayalı olan ve İngiltere'de ortaya çıkan endüstri devrimidir. Diğeri ise, geleneksel - feodal toplum yapısı ve düşünce sistemi yerine liberal politik sistemi getiren Fransız Devrimidir. Böylece modern toplum yaşamının maddi temelleri endüstri devrimiy- le; toplumsal, politik ve düşünsel temelleri ise Fransız Devrimiyle yaratılmıştır (Erkan, 1986, s. 147). Bu farklı baş- langıç noktasına rağmen sözkonusu çifte devrim özde bir- birini tamamlayıp bütünleşerek, bütün Avrupa'da birlikte

gerçekleşmiştir. Modern endüstri toplumunun doğuşu ve bugünkü gelişim düzeyi bunların birlikteliğiyle belirlenmiştir. Bu gelişmelerde endüstri devriminin yarattığı maddi değişim, bir süre sonra toplumsal, politik ve düşünsel alanlardaki değişmelerle, teknolojik alanda da yeni gelişmelerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Böylece karşılıklı etkileşim içinde modern endüstri toplumu ve gelişimi belirlenmektedir. Bu olgu çoğu kez, kısaca endüstri devrimi olarak adlandırılır. Burada da bu geleneğe uyulacaktır.

Endüstri devrimi yarattığı sonuçlar açısından insanlık tarihini en çok etkileyen olgu olmuştur. Endüstri devrimi öncesi ve sonrasındaki toplum yapısı; yaşam biçimi, refah düzeyi, teknoloji, düşünce yapıları ve davranışlar bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Başka bir deyişle, insanlık tarihi, geçmişindeki en hızlı ve köklü değişimi endüstri devrimiyle yaşamıştır.

Endüstri devrimiyle birlikte ortaya çıkan, birbiriyle işlevsel açıdan bağlantılı bir dizi teknik yenilik, el sanatlarına dayalı üretim ve çalışma biçimini çözerek, mekanik üretim süreçlerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu süreçte yeni enerji kaynakları kullanılıyor ve yeni organizasyon biçimleri oluşturuluyordu. Yeni teknik ve organizasyon biçimleri, konut ve üretim yerinin işlevsel açıdan farklılaşmasını sağladı. Fabrikalarda gerçekleştirildiğinden artan ve hızlanan üretim, bir yandan uzmanlaşma ve işbölümünü artırırken, bir yandan da endüstrileşmeye dayalı kentleşme sürecini yarattı.

Söz konusu gelişmelere paralel olarak, tarım, ticaret, bankacılık ve ulaşım alanlarında hızlı değişimler ortaya çıkmaktaydı. Gelişen teknoloji ve yenilikler, salgın hastalık ve erken ölümleri önleyerek nüfus patlamasına yol açtı. Toplum ve devlet yapısı değişime uğradı. Bir yanda yeni teknik gelişme ve organizasyon biçimlerini üretim sürecin-

de kullanan yenilikçi girişimciler, diğer yandan hızla artan endüstri işçisi, yeni toplum yapısının temel sınıf ve tabakaları olarak önplana geçiyordu.

Belli endüstri dalları ve sektörlerin hızlı gelişimi, toplumda mülkiyet ve gelir yapısını değiştirmekte, yeni yeni sosyal sınıf ve tabakalar oluşmaktaydı. Toplumun kurumsal ve politik yapısıyla uluslararası ilişkileri yeni boyutlar kazandı.

Yeni enerji kaynakları ve kurumsallaşmış bilimsel yöntemlerin, ekonomik sorunların çözümünde artan ölçüde kullanılması, yalnızca ekonomik değil, sosyal ve politik süreçlerin de değişim geçirmesine neden oluyordu. Toplumun değer, norm ve kültür kalıplarıyla davranış ve düşünce biçimleri köklü değişim ve dönüşümler geçirmekteydi.

Ekonomide ortaya çıkan bu gelişme ve değişimler gelirin artışına yol açarak, büyümenin süreklilik kazanmasını sağlıyordu. Bu yüzden endüstri sektörü artan ölçüde önplana çıkarken, tarımın görece payı azalmaktaydı. Gerek istihdam açısından, gerekse sermaye donatımı ve milli gelirdeki payı açısından endüstri sektörü sürekli artışlar gösteriyordu.

Bu artışın yol açtığı yapısal değişme tarım sektörünün görece ağırlığının azalmasıyla dengelenmişti. Bu yapısal değişimle birlikte, kentleşme hız kazandı. Endüstri sektörü talep potansiyelinin daha yüksek olduğu şehirlerde kurulurken, tarımdaki teknik gelişmeyle açığa çıkan işgücü fazlası kentlere akın ediyor ve buralarda endüstri işçisi oluyordu. Bunların doğal sonucu olarak, ekonomide üretilen milli gelirin tüketim, tasarruf, yatırım ve devlet harcamaları olarak dağılımında da önemli değişimler ortaya çıkmıştı. Böylece endüstri toplumu, özde teknolojik yeniliklerin yer aldığı, sosyal, politik, kültürel ve ekonomik bir değişme, yenilenme, yeniden yapılaşma ve

modernleşme süreci olarak tanımlanabilir.

Endüstri devrimiyle yaratılan sosyo-ekonomik gelişmenin çok yönlü ve çok boyutlu olması, bu süreci yaratan önkoşul ve dinamik güçlerin de çok çeşitli olmasına yol açmıştır. Bu nedenle endüstri devrimi sonrasında ortaya çıkan sosyo-ekonomik gelişmeler, her ülkede birbirinden sapan tarihsel koşullar içinde gerçekleşmiştir. Her ülkenin göreceli gelişmişlik düzeyi, sermaye birikimi, seçilen üretim teknikleri, devlet müdahaleleri, modernleşme sürecinin gerçekleşmesinde benimsenen ideolojik ve kültürel tutumların her biri, duruma göre önemli olmaktaydı.

Endüstri devrimini doğrudan belirleyen etkenler yanında, bazı etkenler kaynaklarını tarihsel gelişmeden almıştır. Örneğin, Batı Avrupa'daki endüstrileşme sürecinde önemli bir işlev yüklenmiş olan girişimci sınıfın kökleri 11. yy'a kadar uzanmaktadır. Daha 11. yy'da Güney ve Batı Avrupa şehir kültüründe, feodal yapıya rağmen, tüccar ve sanayicilerin kendi ekonomik faaliyetleri için belli bir serbest alan yaratabildikleri görülür. Özellikle sömürgeci dönemde, tüccar ve sanayiciler hızlı bir sıçrama ve gelişme içine girmişlerdi. Bu gelişmede sanayi ve hizmet sektörleri ağırlık kazanırken, tarım kesimi de artan ölçüde piyasalara yönelik bir yapıya dönüşmekteydi. İşgücü akışkanlığının artması, tarımda yeni tekniklere yönelme endüstriyel gelişmeyi hızlandırdı. Rasyonellik düşüncesi ve reformasyon sayesinde Batı Avrupa'da sosyo-ekonomik gelişmeyi olumsuz etkileyen değer yargıları ve kurumsal yapıların gücü zamanla kırılıyordu. Pozitivist felsefe ve teknik gelişmelerin artan ölçüde önem kazanması, ekonomik davranışta amaç-arac ilişkisinin rasyonellik ilkesine oturtulmasını sağlamaktaydı. Çalışma ve başarı ilkesi temel motivasyon olarak toplumda yerleşiyordu. Toplumsal prestij ve statü ekonomik başarıyla kazanılır duruma gelmişti. (Bkz. H. Siegenhatter 1978 s. 147)

Endüstri öncesi ekonomik ve toplumsal yapıdan, endüstri toplumuna geçiş birdenbire değil, uzunca bir zaman süresi içinde gerçekleşmiştir. Toplumlar belli bir geçiş dönemi yaşamışlardır. Bu geçiş dönemi, eski toplum yapısının çözülüp yenisinin oluşmasını sağlarken belli bir zamana ihtiyaç duymuştur. Bu dönem kendine özgü belli özellikler ve sorunları içermekteydi. Çünkü yeni toplumsal yapının ortaya çıkması oldukça sancılı bir biçimde yaşanır.

Başta belirtildiği gibi, endüstri devrimiyle geleneksel-feodal toplum yapısı ve düşünce sistemi yıkılmış, bunun yerine liberal politik sistem geliştirilmişti. Liberal politik sistem, ekonomi politikası açısından, merkantilist sistemin karşıtıdır. Endüstri devriminin ve yarattığı sonuçların daha iyi anlaşılıp değerlendirilmesi için merkantilist sistemle liberal politik sistemlerin farklı yaklaşımlarının tanınması gerekmektedir.

II. Merkantilizmin Temel Politikası: Devleti (Prenslığı) Güçlendirmek

Ortaçağın sonuyla sanayi devrimi arası (15-18. yy'lar), merkantilizmin (ticaret kapitalizminin) gerçekleştiği dönem olmuştur. Toplumun bütününe kapsayacak biçimde kurumlaşmış bir ekonomi politikası uygulaması ilk kez merkantilist dönemde görülmektedir. Merkantilist dönemin devletleri (prenslıkları) bilinçli ve planlı bir ekonomik sistem ve düzen politikası izlemişlerdir. Bu dönem kapitalizm öncesi dönemdir ve toplumda, ortaçağ ekonomik sisteminin temel özellikleri sürmektedir. Toplumdaki sosyo-ekonomik gücün mesleki örgütlerce kullanıldığı bir dönemdir. Gerçekleştirilen politika içte ve dışta dev-

letin gücünü arttırmaya yöneliktir. Başka bir deyişle, üretim gücünün arttırılması ya doğrudan devletin (prensliğin) hizmetine sunulmuştur ya da toplumdaki refah artışından devlet gelirlerinin dolaylı artışı gerçekleştirilmiştir.

Devletin ekonomik gücünü arttırmayı temel bir politika olarak gören merkantilizm, çeşitli Batı Avrupa ülkelerinde değişik biçimlerde gerçekleşmiş olmakla birlikte aşağıda değinilen noktalarda benzer politikalar oluşturmuştur (Bkz. Gaefgan, 1972, s. 80-81).

Güdülen nüfus politikası, çalışma ve asker potansiyelinin arttırılmasına yönelik olmuştur. Bu amaçla toplum sağlığının iyileştirilmesi, çok çocuklu ailelerin teşviki, dışa yönelik göçün engellenmesi, içe (prensliğe) yönelik göçün teşviki yoluna gidilmiştir. Meslek sahibi, işgücü ve sanayicilere bir yandan yerleşim yeri sağlayarak, diğer yandan özel teşvik, sübvansiyon ve gümrük duvarlarıyla koruyarak bu sosyal grupların kazanılması amaçlanmıştır. Bazı ülkelerde güdülen nüfus politikasıyla bağlantılı olarak oluşturulan yerleşim yeri politikasında bağımsız çiftçiler, büyük çiftçiler karşısında korunuyordu. Böylece tarımsal yapının iyileşmesi sağlanmaktaydı. Bu sayede, hem daha çok asker ve vergi gücü sağlayan, hem de artan nüfusu besleyen köylülerin çoğalmasına fırsat yaratılmıştır. Ayrıca beslenme sorununun çözümü için tarımsal verimin arttırılmasına yönelik yeni tekniklerin teşviki gerekmişti.

El sanatları ve endüstriyel ürünlerin üretimi de özellikle teşvik edilmekteydi. Sanayi ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yeni devlet işletmelerinin kurulması hem gelir sağlıyor, hem de yeni endüstriyel faaliyetlere örnek oluşturuyordu. Özel işletmelere, monopol imkânları ve vergi kolaylıkları sağlanarak ve ithal kısıtlamalarına gidilerek yerli endüstrilerin üretimi teşvik edilmekteydi. Bununla da yetinilmeyip, ucuz girdi temini için hammadde ihracat ya-
sağı getiriliyor, üretimin ve temel gıdaların maliyetinin dü-

şük düzeyde oluşması yönünde politikalar güdülüyordu. Çalışma zorunluluğu getirilerek işgücü arzı arttırılmaktaydı. Kısacası işbölümüne dayalı endüstriyel üretim için gerekli olan davranış kalıpları, kısmen zora başvurularak, kısmen eğitim ve teşviklerle yaratılıyordu. İçerde artan işbölümü, ticaretin düzenlenmesini gerektirmekteydi. Bu amaçla ölçü birimlerinin bir türden olması sağlanmış, iç gümrükler kaldırılmış ve ulaşım kanalları genişletilmişti.

Artan işbölümüne dayalı ekonomik yapıya uygun parasal kurumlar, yani bankalar oluşturuldu. Para politikası, gerek içerde gerekse kolonilerden elde edilen kıymetli maddenlerin arttırılmasıyla dış ticaret fazlası elde etmeye yönelikti. Bir ülkenin zenginliği, devlet hazinesindeki altın rezervleriyle ölçülür olmuştu.

Dış ticarette bağımsızlık ve müdahalecilik, ticaretle oluşan ve diğer ülkeler aleyhine işleyen bir milliyetçilik düşüncesini yaratmıştı. Bu amaçla, ithal yasağı, ithal mallarına gümrük konulması, üretilmiş ürünlerde ihracat teşviki, hammaddelere ihracat yasağı ve gümrük vergisi konulması, kolonilerden hammadde temininin teşviki, ithalatta yabancı taşımacılardan yararlanma yasağı gibi araçlardan yararlanılıyordu. Bu yolla dış ticaret fazlası sağlayarak altın rezervlerinin artışı gerçekleştirilmekteydi. Buna bağlı olarak içerde endüstrileşme teşvik edildi. Bütün bunlar, ekonominin dışa bağımlılığını çok önemli ölçüde azaltmıştı.

Bu arada vergi sistemi ve idarenin yapısının iyileştirilmesi devletin toplum içindeki gücünü genişletmiş, devlet aktif olarak ekonomik alana çekilmişti.

Bu uygulamaların çeşitli ülkelerde, değişik koşullar içinde gerçekleşmesi merkantilizmin farklı tiplerinin oluşmasına yol açtı. Fransa'da Colbertizm özellikle endüstri, iç ticaret ve ulaşımın geliştirilmesine yönelirken, devlet müdahalesiyle devlet işlerinin önplana çıkmasına yol açmıştı. Buna karşılık Almanya ve Avusturya'da Kameralizm,

yönetim, muhasebe ve vergi alanlarındaki düzenlemelerle nüfus ve yerleşim yeri politikalarına daha çok ağırlık vermişti. İngiltere ve Hollanda'daki Kommersializm ise, dış ticaret, demir yolu ulaşımı ve kolonilere ağırlıklı olarak yönelirken, devletten bağımsız bir girişimci tipinin doğmasına hizmet etmişti. Bu özellik merkantilizm sonrası gelişmenin dinamiğini oluşturdu.

III. Liberalizm

MERKANTİLİZMDEN LIBERALİZME

İngiltere'de endüstri ve Fransa'da politik devrimin oluşmasına yol açan merkantilizmin yarattığı koşullar şöyle özetlenebilir (Bkz. Dobias, 1980, s. 12):

Fransa 1715'den beri dış ticaretten kaynaklanan bir ekonomik büyüme dönemi yaşamaktaydı. Bu büyüme sürecinde tüccar, sanayici ve bankacı gibi kesimlerin (burjuvazi) yeni bir sosyal sınıf oluşturduğu dikkati çeker. Bu dönemde aristokrasi ve ruhban sınıf, gelir ve arazi vergisinden muaf olma ayrıcalığına sahipti. Devlet yönetimi de aristokratların tekelinde bulunuyordu. Bu sınıf ve tabakalara karşı yeni oluşan burjuvazi, toplumsal ve ekonomik açıdan kendisine ayrıcalık verilmemesinden rahatsız durumdaydı. Öte yandan mutlakçı devletin aşırı harcamaları devleti iflasın eşiğine getirirken, enflasyona da neden oluyordu. Bu durum küçük burjuvazinin geçim düzeylerini korumasını imkânsızlaştırmaktaydı. Buna karşılık, merkantilist ekonomi politikası, devlet gücünün daha da artırılmasına yol açıyordu. Burjuvazi, devletin bu egemenliğini bireysel faaliyetlerin gelişmesini engelleyen temel öğe olarak görmeye başladı.

İngiltere’de ise 1760’larda başlayan teknik yeniliklerin yarattığı endüstriyel devrim, toplumu kökünden değiştirmeye başladı. Buharlı makine (1769), iplik makinesi (1769), mekanik dokuma makinesinin (1785-90) ve buharlı gemilerin (1776) kullanımı dokuma sanayi, matbaa, kömür ve demirçelik endüstrisinin üretim yapısını kökünden değiştirmişti. Fabrikaların oluşumu, üretim ve nüfusta yığılma ve yoğunlaşmalar yaratmıştı. Teknolojik yeniliklere dayalı ekonomik gelişmeyle birlikte, belli amaçlara yönelik olarak rasyonel davranma düşüncesi giderek yerleşmekteydi. Geleneksel bağlar çözülürken, bireyin kâr ve çıkarlarına yönelik kurumsal sınırlamalar yavaş yavaş ortadan kaldırılıyordu. Gelişen burjuvazi, ticaret, üretim ve hizmet faaliyetlerini sınırsız bir serbestlik ortamı içinde yürütebilme yönünde baskı yapmaya başlamıştı.

LIBERAL DÜŞÜNCENİN KÖKENLERİ

Endüstri devriminde ortaya çıkan burjuvazinin savunduğu temel politik, ekonomik düşünce sistemi, yani ekonomik doktrin liberalizmdir. Ekonomik liberalizmin düşünsel kökenleri aydınlanma felsefesine dayanmaktadır. Özellikle de aydınlanma felsefesindeki akılcı ve iyimser insan ve toplum anlayışı bu açıdan etkili olmuştur. Bu konuda şu belirlemeler yapılabilir (Bkz. Dobias, 1980, s. 11-13):

● Aydınlanma felsefesi, geçmişten miras kalan geleneksel ve otoriter öğretiyi şiddetli biçimde eleştirmekteydi. Bunun yerine bireyin, başkasının yönlendirmesine bağlı kalmak yerine, kendi mantığını kullanarak davranması gerektiğini savunuyordu. Böylesi bir tutum yalnızca mantıksal açıdan doğru düşünceye değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal açıdan doğru olan davranışa yol açmaktı.

Oysa geleneksel Hristiyan ahlakında insanın zayıf

karakterde ve günaha eğilimli olduğuna, kötü şeyler yapma tehlikesi içinde bulunduğuna inanılmaktadır. Bu nedenle toplumsal düzen ve güvenliğin güçlü bir devlet ve kilise otoritesiyle sağlanması gerektiği görüşü egemendir. Bu düşüncenin aksine liberalizm, insanın doğası gereği mantıklı ve iyi yaratılmış olduğu ve kötü durumların ortaya çıkmasına toplumsal koşulların neden olduğu görüşündedir. Ahlaki açıdan iyi, toplumsal açıdan doğru ve yararlı davranışların ancak, insanın bilgisizlik, cehalet ve yapay otoritelerden arınması durumunda ortaya çıkabileceği ileri sürülmektedir. Bu açıdan bakıldığında tarihsel gelişme sürekli olarak, iyi ve mantıklı olanın gerçekleşmesi olarak görülmektedir.

● Toplum yapısının değerlendirilmesinde «doğal düzen» ve «doğal uyum» yasasından yola çıkılmaktadır. İnsan doğal bir birey olarak ele alınmakta ve doğal bireylerden oluşan toplumda da doğal bir uyumun egemen olduğu kabul edilmektedir. Doğadan kaynaklanan güç, otoritesiz bir ortamda işlevlerini daha rahat yerine getirebilir. Karşılıklı ilişki içindeki toplumsal çıkarlar, doğal yasalara uygun olarak güçlerarası bir denge durumu oluşturmaktadır.

● Bu görüşlere aydınlanma felsefesinin «faydacılık» (utilitarizm) ögesinin eklenmesiyle, ahlaki davranışın temeli bireysel fayda ve çıkarların gerçekleştirilmesi olarak algılanmıştır. Böylece devlet otoritesinden arınmış bireysel çabanın sürekli olarak **azami faydaya yönelmesi**, herkes için de en yüksek faydayı sağlayacaktır.

LIBERALİZMİN EKONOMİK DOKTRİNİ

Yukarıdaki görüşlerin ekonomik alana aktarılması liberalizmin ekonomik doktrinini oluşturmaktadır. Bunları şu noktalarda toplayabiliriz:

● Bireylerin en yüksek fayda ve kazanç peşinde koşması, toplumdaki doğal uyum yasası sayesinde, toplumsal fayda ve kazancın da en yüksek olmasını sağlamaktadır. Ekonomik davranışın itici gücü, kâr ve fayda şeklindeki bireysel çıkarlardır.

İnsanın ekonomik faaliyeti «görünmez el» tarafından yönlendirilmektedir. Üretici ve tüketiciler arasındaki çıkarları dengeleme aracı piyasalardır. Piyasaları düzenleyen bu görünmez eldir. Piyasalar, görünmez el sayesinde işlemekte ve ekonomik kararları koordine ederek toplumsal çıkarları yönlendirmektedir.

● Piyasa mekanizmasının işleyişi, optimal kaynak dağılımı ve mal üretimine yol açmaktadır. Böylece en yüksek ekonomik refah ve ihtiyacın tatminine ulaşılmaktadır. Aynı zamanda fiyat mekanizması, mal ve faktör piyasalarında sürekli olarak makro ve mikro dengelere yönelme eğilimi içindedir. Başka bir deyişle, ekonomi sürekli, tam istihdamda ve piyasalar denge durumunda bulunmaktadır. Doğal yasa ve uyum, otomatik olarak optimal koşulları yaratmaktadır. Piyasa mekanizmasının, «herkese kendi çabasına göre» ilkesine uygun olarak, sosyal açıdan adil bir gelir dağılımını sağladığı savunulmaktadır.

● Yukarıdaki görüşlerin benimsenmesi, devletin piyasalara, üretime ve gelir dağılımına, yani kısacası ekonomik sürece karışmaması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Bu durumda devletin faaliyeti, özel mülkiyetin ve ekonomik faaliyetin serbest akışının korunmasıyla sınırlı kalmalıdır. Devlet savunma, adalet, yönetim ve alt yapı hizmetlerini yürütmekle yükümlü olmalıdır. Toplum yapısının doğal yasaya uygun olarak otomatik işleyişi ve optimal dengeyi sağlaması, devletin bu sürece müdahalesini gereksiz kılmaktadır. Bu nedenle devlet ekonomik faaliyete karışmamalıdır. Böylece «bırakınız yap-sınlar, bırakınız geçsinler» ilkesine bağlı kalınmakta, ser-

best rekabet ve serbest dış ticaret öngörülmektedir.

Yeni bir toplumsal sınıf olarak burjuvazinin doğal düzen ve «bırakınız yapsınlar» felsefesi büyük toprak sahipleri, kilise ve monarşi karşısında «radikal-devrimci» bir rol oynadı. «Henüz kapitalizmin tam yerleşmediği aşamada sınıai kapitalist-girişimci tarihi işlevini yerine getirirken, Batı dünyasında iktisadi liberalizm, bunun ideolojisi olarak devrimci bir nitelik taşıdı. Yerleştiği ve egemenliğini kurduğu daha sonraki dönemdeyse, bunun ideolojisini savunmak üzere kurulan neo-klasik kuramlar tümüyle tutucu bir renk taşıdı» (Kazgan, 1974, s. 58-59).

IV. Bireysellik ve Sosyallik İlkesi

Görüldüğü gibi merkantilizmin ekonomik doktrini sosyallik, buna karşılık liberalizmin ekonomik doktrini bireysellik ilkesine bağlıdır (Bkz. Erkan, 1984, s. 64-65).

Sosyallik ilkesinde, birey değil toplum önemlidir. Burada en üst değer ve amaç olarak toplum veya toplumsal bütün görülmektedir. Pratikte toplumu devletin temsil etmesi, sosyallik ilkesinde devleti ve devletçiliği ön plana çıkarmaktadır. Toplumun (devletin) çıkarları, bireysel çıkarlara karşı kesin üstünlüğe sahiptir. Gerektiğinde birey, toplum ve devlet için feda edilebilir. Bu görüşte bireyin toplumsal bütüne tabi ve ona hizmet etmesi gerektiği düşüncesi egemendir.

Ortaçağ ve öncesinin toplumsal organizasyon tiplerinde sosyallik ilkesi geçerlidir. Büyük aile, klan, aşiret, sosyallik ilkesinin geçerli olduğu toplumsal organizasyonlardır. Ortaçağın son dönemlerinde görülen korporasyon tipi ve lonca sistemleri de sosyallik ilkesinin geçerli olduğu toplumsal organizasyon tipleridir. Ulusal devletle birlikte

varolan korporasyon sistemi merkantilist dönemde de gözlenmektedir. Korporasyon sistemi ve meslek grupları sosyallik ilkesine bağlı metafizik -dini tutumlu- organizasyonlardır. Böylece merkantilizmde mutlakçı ve otoriter devlet görüşü egemendir. Sonuçta merkezden yönetimli devletçi bir ekonomik yapı oluşmakta, ordunun ve kamu bürokrasisinin önemi artmaktadır.

Merkantilist dönemde korporasyon ve sosyallik ilkesine bağlı devlet yapısı birlikte varolmuş ve bireysellik ilkesi de bu dönemde ortaya çıkıp yavaş yavaş ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Bireysellik ilkesinde benimsenen en üst amaç ve değer bireydir. Bu ilkenin temelinde bireyin, diğer kişi, grup, toplum ve toplumun organları karşısında sınırsız özgürlüğe sahip olma ideali yatmaktadır. Merkantilizmde bireyselliğin belli ölçüde önem kazanması, zamanla sosyallik (devletçilik) ilkesiyle dengelenme durumuna gelmiştir. Bireyselliğin önplana çıkma döneminde, ulusal çıkarlara dayalı mutlakçı ve otoriter devlet etkinliğini sürdürmekteydi. Bu nedenle bireyin sosyal statü ve davranışlarını çeşitli açılardan etkileyip yönlendiriyordu. Ancak devletin etkinliği ve bireysellik arasındaki çelişki, merkantilizm sonrasında oluşan kapitalizmin ağırlık kazanmasıyla bireysellik ilkesi lehine çözümlenmiştir. Çünkü kapitalizm, ekonomide ve politikada liberalizmi getirirken bireyselliği önplana çıkarmış, böylece liberalizmin temel ilkesi bireysellik olmuştur. Doğal düzen düşüncesi, «bırakınız yap-sınlar» felsefesi bireysellik ilkesine geçerlilik kazandıran temel etkenlerdir. Böylece sosyallik ilkesi zayıflarken, bireysellik ağırlık kazanmaya başlıyordu. Endüstri devriminde bireysellik ilkesinin egemen olması sayesinde, bireyler bağımsızlaşmakta ve büyük aile yapısı çözülmekteydi. Bireyin toplumsal ve ekonomik ilişkileri, rasyonel tercihlere,

özgürlüğe, sözleşme özgürlüğüne ve özel mülkiyete dayandırılıyordu.

V Sanayi Devriminin Yarattığı Sorunlar ya da İlkel Kapitalizm

Liberal düşünceyle endüstrileşme sürecinin birlikte uygulanması, eski toplumsal yapı ve mesleki örgütlenmeyi çözüp yeni yapılaşmanın oluşmasını sağlamıştı. Lonca sisteminin kaldırılması, çalışma özgürlüğünü getirmişti. Yine köylülerin serflikten kurtuluşu sağlanmıştı. İç ve dış ticaret serbestleştirilmişti. Endüstrileşme sürecinde ortaya çıkan teknik yenilikler, ulaşım, haberleşme ve diğer endüstri dallarında köklü değişiklikler getirmişti. Endüstriyel üretim görülmemiş hızla artmaktaydı.

Bunlara paralel olarak toplumun sınıfsal yapısı yenisinden oluşuyordu. Bir yanda burjuvazi ve diğer yanda gelişen endüstriyle birlikte hızla artan endüstriyel işgücü ortaya çıkmaktaydı. Ekonomik ve toplumsal yapı kökünden değişmişti. Ancak endüstrileşmenin ilk dönemlerinde oluşan çalışma ve yaşama koşulları oldukça kötüydü. Bu aşamada ortaya çıkan bazı sorunları Almanya örneğine bakarak inceleyebiliriz (Bkz. Erkan, 1980, s. 21-24).

Avrupa'nın gelişme sürecinde endüstri toplumunun doğuşu birçok sorun ve bunalımı kendi içinde taşır. Bu dönemin sancıları içinde, 1830 ve 1848 ihtilalleriyle, birçok ülkede ortaya çıkan işçi ve köylü ayaklanmaları, sorunların su yüzüne yansıyan ve çoğumuzca bugün için unutilan gerçeklerdir. Ayrıca sosyo-ekonomik gelişme ve endüstrileşme tüm Avrupa'da aynı anda ve aynı yoğunlukta gerçekleşmemiştir. Endüstri toplumuna dönüşüm süreci,

uzun süreli sosyal ve ekonomik sonuçlarıyla birlikte Almanya'da diğer ülkelere, örneğin İngiltere'ye göre geç başladığı gibi, İngiltere'den ayrı bir psikolojik ve düşünsel ortamda gerçekleşmiştir. İngiltere'yi 50-70 yıl gibi bir gecikmeyle izleyen Almanya'da endüstri toplumuna geçiş döneminin sancıları 1840'lardan sonra yoğunlaşır. Bu dönemde ekonomi henüz yoğun olarak tarıma dayalıdır. Fakat endüstrileşme süreci de başlamıştır. Nihayet bunu izleyen yıllarda endüstrileşmesi gittikçe yoğunlaşan Almanya'da 1882 yılına gelindiğinde tarım ve endüstri sektörlerinin payları 1840'lara göre yer değiştirmiştir.

1840-1882 yılları Alman toplumu için geçiş ve dönüşüm aşamasıdır. Bu aşama aynı zamanda oldukça yoğun sosyal huzursuzlukların yaşandığı bir dönem olmuştur. 1840, hatta 1850 yılları öncesinde Alman toplumunun üst kesimini oluşturan seçkin sınıfın temel özelliği varlık ve mülk sahibi olmaktan çok, eğitilmiş ve öğretim görmüş olmasıydı. Aristokratlar, subaylar ve aydınlar toplum yönetiminde etkin olan sosyal sınıflardı. Ama 1860'ları izleyen yıllarda bu durum değişmiş, eğitim ve öğrenimin sosyal değeri hızla azalmıştır. Buna karşılık «mülk ve varlık» çok açık bir şekilde önplana çıkmıştır. Bu yıllara kadar toplumu «eğitilmiş» aydın-üst sınıflar yönetirken ve ulusu temsil etme iddiasındayken, bu yer ve statüyü mülk ve varlık sahibi zenginlere, burjuvaziye kaptırmışlardır. Böylece eğitimin sosyal değeri ve etkisi toplumda oldukça büyük bir darbe yiyerek azalmıştır.

Tüm Avrupa'da olduğu gibi, Almanya'da da endüstrileşmeyle ortaya çıkan işçi sınıfı, hiçbir sosyal hakka sahip değildi. Ekonomik açıdan sömürülüyordu ve sosyal statüsü son derece düşüktü. Endüstrileşmeyle birlikte kırsal kesimde sürekli olarak mülksüzleşme başlamıştı. Bunun sonucunda şehirlere göç olayı yoğunlaşmakta ve buralardaki «İşsizler ordusu» artmaktaydı. Bir yan-

dan toplumun bir kesimi varlık ve mülk sahibi olup zenginleşirken, diğer bir kesim mülksüzleşmekte ve sosyal statüsünü kaybetmekteydi. İnsanlar kitle halinde, sosyal statülerinin değiştiğini görüyorlardı. Küçük çiftçiler tarım işçisi, esnaf ve bağımsız çalışanlar fabrika işçisi olurken, köylüler şehirlere akın ediyorlardı.

İşte böyle bir ortamda ortaya çıkan 1848 İhtilalini varlık ve sosyal statüsünü kaybetmek üzere olan sınıf ve tabakalar yürütmüşlerdir. 1848 İhtilali ertesinde sosyal çalkantılarla başa çıkamayan yöneticiler çareyi, «demagogları takip komiteleri» kurmakta arıyorlardı. Bu dönemin baskıları sonucunda birçok bilim adamının yanısıra çok sayıda köylü ve zanaatçı Alman ailesi de ülkeyi terketmek zorunda kaldı.

Aynı şekilde 1878 yılında sorunlarla başa çıkamayan Bismarck sıkıyönetim ilan etmek zorunda kaldı. İki yıl içinde huzuru bozdukları gerekçesiyle bin kişi büyük şehirlerden uzaklaştırıldı. Ayrıca bu dönemde, sayısız gazete, kitap ve broşür yasaklandı. Bu arada, o dönemde Marxist çizgide olan Sosyal Demokrat Parti de on iki yıl süreyle yasaklı tutuldu.

1857 yılında yaşanan ekonomik bunalım döneminde ortaya çıkan aşırı spekülasyonlar tüm ekonomiyi sarmıştı. 1860'larda gittikçe yoğunlaşan mülksüzleşme nedeniyle şehirlere akan yığınlar için iş ve konut bulma sorunu gündeme geldi. Kiraların alabildiğine yükseldiği bu dönemde, devlet konut sorununa el atmak zorunda kaldı. Bu nedenle yığınların barınmasını sağlayacak toplu konutlar yapıldı. Bu dönemin Almanya'sında konut ve kira sorunu, toplumsal sorunların keskinleşmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca işçilerin toplum içindeki yer ve statüleri de, yine bu dönemin ilk göze çarpan sosyal sorun-

ları arasında yer almaktadır. 1860 ve 1870'li yıllarda kurulan demiryolu ağı, ekonomide ulaşım ve piyasa birliği ve bütünleşmesini sağlayarak, sosyo-ekonomik bütünleşmeyi (entegrasyonu) gerçekleştirmiştir. 1871'de politik bütünleşme de sağlanarak, gelişme sürecinin hızlandırıldığını görmekteyiz.

Alman ekonomi tarihçisi Lütge'nin, bu dönemin sosyal çalkantıları üzerine yazdıklarını şöyle özetleyebiliriz: Bu dönemde «fikrin» yerini **çıkarcı ideolojileri** almıştı. Toplumda, «burjuva» ve «proletarya» ayrımı tarihinde görülmemiş düzeyde derinleşmişti. Endüstri toplumunun yaratıcısı ve kaynağı olan yığınlar, kendilerini bu derin ayrımın içinde buldular. Liberal düşüncenin sınırsız ve koşulsuz uygulanması sonucu ortaya çıkan toplumsal sefalet devlet müdahalesini zorunlu kılmıştı. Diğer Avrupa ülkelerinin aksine, sosyal reformları gerçekleştirme görevini yüklenen Alman devleti, zayıf sınıfın korunması için «sosyal güvenlik» konusunda olumlu adımlar attı. Örneğin, konut ve toprak reformu planlarının hazırlanıp uygulandığını görüyoruz.

Ancak bütün önlemlere karşın toplumda hoşnutsuzluk her kesimde yaygındı. Çünkü sanayileşme süreci herkesi şu ya da bu şekilde olumsuz etkilemişti. Yeniden şekillenen toplum yapısının getirdiği belirsizlik ve rizikolar herkesin sosyal yer ve statüsünü tehlikeye atıyordu. Bunun yanı sıra, toplum yapısı belli bir düzen göstermiyordu. Sanayi işçilerinin toplumla bütünleşmesinin tartışıldığı bu ortamda, aslında toplumun genel yapısı çatlamış ve çözülmüştü. Toplum yapısı tutarlı ve işlerliği olan bir sistem oluşturmuyordu. Alman ekonomi tarihçisi Borchardt'ın belirttiği gibi, eski düzenin çözülmesi, yerleşmiş kuralların değişmesi, topluma ve kişilere yönlerini ve yollarını kaybettirmişti. İşte bu ortamda, adeta pusulasını şaşırان toplum ve insanlar, **çıkarcı ideolojiler** gibi **sağsık ideolojilere** sa-

rılmışlardı. Bu koşullarda halkın devlete karşı gösterdiği ilgisizlik, bıkkınlık ve sahip çıkmama Bismarck'ın en çok şikâyet ettiği konu olmuştu.

Lütge'ye göre, bu dönemin toplumsal düzeni, aslında düzen kavramını hak etmeyen bir «çıkar düzeni»ydi. Düzeninden çok, «çıkar grupları»nın ve «grup egoizmi»nin oluşturduğu grup-anarşisi egemendi. Hatta bu ortamın yarattığı «çıkar örgütleri» parlamentoya kadar yansımıştı ve politikayı da geniş ölçüde belirliyordu. Bunun için, bu dönemin temel sorunu sosyal ve ekonomik düzen sorunu olarak kendini gösteriyordu. Eski düşünceler geçerliğini kaybetmişti. Bu yüzden tümüyle yeni düşünce ve yönelimler gerekliydi.

Buraya kadar yapılan açıklamalar gösteriyor ki, Türkiye'nin son otuz yıldır içinde bulunduğu sorunlar birçok yönüyle benzer şekilde Almanya'nın endüstrileşmesi sürecinde de yaşanmıştır. Yalnız Almanya değil, endüstrileşen her toplum, endüstri toplumunu yaratmanın sancı ve sıkıntılarını yaşamıştır.

Sovyetler Birliği bu dönemi Stalin devrinde geçirmiştir. Bu dönemin katı bir baskı rejimi olarak gerçekleşmesi, sistemin merkezîyetçiliğinin yanında, geniş ölçüde bu geçiş döneminin zorluklarından kaynaklanmaktaydı. Ancak bu geçiş dönemi sonrasında, Sovyetler Birliği'ndeki rejimde yumuşamalar ortaya çıkmıştır. Endüstri toplumunu yaratmak kolay bir olgu değildir. Bu yüzden endüstri toplumuna geçişin sancıları her politik sistemde, kendine özgü koşullar altında kaçınılmaz olarak yaşanmaktadır. Yine Avrupa'yla belli yönlerde bütünleşip onun bir uzantısı olarak gelişme sürecine giren ABD'de geçen yüzyılda yaşanan iç savaş da, böyle bir geçiş döneminin bir parçasıydı.

Ancak bütün bu benzerliklerden kalkarak, Türkiye'deki endüstrileşme sürecinin daha önceki örneklerin izlediği

yoldan geçerek gelişeceği sonucunu çıkaramayız. Her toplum gelişme sürecini kendisi belirler. Çeşitli ülkelerin yaşadığı gelişme süreçlerinin doğal olarak benzeyen ve benzemeyen yönleri olacaktır. Bu tür karşılaştırmalarda, toplumların farklı zaman ve ortamlarda sahip oldukları farklı iç ve dış dinamikleri ve koşulları gözden uzak tutmamak gerekir. İçinde bulunduğumuz koşullara göre, ekonominin sahip olduğu iç ve dış dinamiklerden ve diğer toplumların deneyimlerden yararlanarak gelişme sürecini hızlandırabilme olanağı vardır. Örneğin, Almanya İngiltere'den, Sovyetler ve Japonya ise Almanya'dan daha kısa sürede endüstrileşme süreçlerini tamamlamışlardır.

Geçiş döneminde ortaya çıkan sorunlara çözüm arayışı, devleti tekrar önplana çıkararak, ona yeni görevler yüklemiştir. Ancak bu durum klasik liberalizmin, yani «bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler» ilkesinin sonu olmuştur.

VI. Liberal Devletten Sosyal Devlete: Çağdaş Kapitalizm

Görüldüğü gibi, «bırakınız yapsınlar» ilkesine dayalı liberal düşünce ve devlet anlayışı endüstri devriminin beraberinde getirdiği sorunları çözememiştir. Bu durum, sosyo-ekonomik süreçte tekrar devleti önplana çıkardı ve ona yeni görevler yükledi. «Özellikle endüstri devriminden sonra sosyal yapıda ortaya çıkan değişiklikler sonucu sosyal gruplar arasındaki çatışmaların sosyal dengeyi ve toplumun varlığını tehlikeye sokan boyutlara ulaşması, devletleri sosyal dengeyi korumak için önlemler almaya yöneltmiştir» (Karay, Topcuoğlu, 1987, s. 3). Ayrıca bu ön-

lemeler sosyal gruplar arasındaki çelişkileri azaltmaya hizmet etmiştir. Bu önlemler bütünü, **sosyal politika** adı altında, ilk kez Almanya'da 1870'lerde Bismarck yönetiminde uygulamaya konuldu. Başta öncelikle sefalet içindeki işçileri korumak için geliştirilmişse de, zamanla kapsamı genişletildi.

Endüstrileşmenin ilk döneminde çalışma saatleri günlük 16 saatin üzerindeydi. Ücretler son derece yetersizdi. Çalışma ortamı sağlıksız ve güvensizdi. İş güvencesi yoktu. Serfliğin kalkması köylerden kentlere akımı hızlandırdığı için işçiler çok düşük ücretle iş bulabiliyorlardı. Hiçbir sosyal güvencesi olmayan işçiler, her türlü işde ve en düşük ücretle çalışmaya razıydılar.

Almanya'da 1873'de «Sosyal Politika Birliği» adı altında bilim adamlarının oluşturduğu bir dernek kurulmuştur. Bu dernek bugün de toplumun ekonomik sorunlarını bilimsel düzeyde ele alan yıllık toplantılarını sürdürmektedir. Derneğin Almanya'daki sosyal politikaların oluşumuna ve yönlendirilmesine önemli katkıları olmuştur.

Sosyal politika başlangıçta işçilerin ücret, çalışma süresi, işgüvenliği gibi sorunlarını kapsarken, zamanla toplumda ekonomik açıdan zayıf olan bütün kesimleri, işçi, köylü, küçük esnaf ve bağımsız çalışanları kapsadı. Toplumda sosyal barışı ve dengeyi sağlama aracı oldu. Böylece liberal devlet yerine, toplumda sosyo-ekonomik işlevler yüklenen **sosyal devlet** ortaya çıktı.

Merkantilizmde başlayan kıymetli maden birikimi, liberal düşüncenin sağladığı ortamda oluşan endüstri devriyle endüstriyel işletmelerde sermaye birikimini sağlamıştı. Özel mülkiyet, serbest girişimcilik, serbest rekabet ve piyasa koşullarında, üretimden işçi kesimin yeterli pay alamadığı bir ortam oluşmuştu. Bireysellik ilkesinin geçerlilik kazandığı bu dönem, yukarda değinilen kötü koşulların oluşumuna yol açmaktaydı. Ancak sosyal politikayla

devlete yeniden görev verilmesi, bireysellik ve sosyallik ilkelerinde yeni bir sentezin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Bu gelişme çağdaş kapitalizmi yaratmıştır. Çağdaş kapitalizm, sosyal içerikli olup, sosyal devlete dayanarak yeni bir senteze gitmiştir.

1870'lerde başlayan sosyal politika uygulamalarıyla devletin tekrar yeni işlevler yüklenmesine, yani sosyallik ve bireysellik ilkelerinin oluşumuna kadar geçen dönem oldukça uzundur. Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönem, yine de liberal düşüncenin oldukça ağırlıklı olduğu dönemdir. Ancak savaş dönemi ve 1930 bunalımı devleti ağırlıklı olarak önplana çıkarmıştır. Bireysellelikle sosyallik arasında ulaşılan yeni sentez bugünkü anlamıyla, İkinci Dünya Savaşı ertesinde oluşmuştur. İşte çağdaş devlet anlayışı da bu senteze dayanmaktadır.

Çağdaş sosyal devlet anlayışında, **birey** ve **devlet**, dolayısıyla **piyasa** ve **devlet** birbirinin kârşısı değil, birbirini işlevsel olarak tamamlayan iki öge olarak görülmektedir.

Günümüz Batı toplumlarında ortaya çıkan sosyal devlet anlayışında, devletin üstlendiği işlevler, ekonomik alanın ve piyasaların daha etkin, dengeli ve sağlıklı işleyişi için gereklidir. Böylece devlet ve bireyin ekonomik uğraş ve işlevleri bağdaştırılıp uyumlaştırılmıştır. «Bırakınız yapsınlar» ilkesi terkedildiği gibi, devletin zorlamasına dayalı mutlakçı devlet anlayışı da terkedilmiştir. Yani gerek bireysellik, gerekse sosyallik ilkeleri yeni bir anlayışla farklılaşan işlev ve işbölümü içinde uyumlaştırılmıştır. Böylece bireysel ekonomik uğraşlara dayalı sosyal örgütlenmeler zorlamayla değil, özgür tercihlere bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Sosyal devlet anlayışı, getirdiği sosyal düzenlemeler içinde, sosyalleşmiş bir ekonomi ve çoğulcu demokratik toplum anlayışını yaratmıştır. Böylece birey ve toplumun (devletin) çıkarları uzlaştırılmaktadır.

Günümüzde sosyallik ilkesinin egemenliği bir yandan

Doğu Avrupa ülkelerinde, diğer yandan endüstri öncesi toplum yapısına sahip olan azgelişmiş ülkelerde görülmektedir. Azgelişmiş ülkelerde endüstrileşme öncesi geleneksel toplumun düşünce ve davranış kalıplarının varlığı neomerkantilizmi yaratmaktadır. Askeri yönetimlerde aynı şekilde sosyallik ilkesi bireyi feda etmektedir. Yine faşist yönetimlerde de sosyallik ilkesi egemen olmakta ve birey devlete feda edilmektedir (Erkan, 1987, s. 204-5).

Bu açıklamaların gösterdiği gibi, parlamenter demokrasilerde birey ve devlet arasında sosyal devletin kurduğu denge ve uyum, çağdaş ve katılımcı demokratik yapıyı yaratmaktadır. Bu yapının oluşturduğu sentez içinde bireysellik ve sosyallik ilkelerinin içeriği, endüstri öncesi toplumlardaki içeriğinden farklıdır (Erkan, 1987, s. 206).

Gelişmiş Batı toplumlarındaki sosyallik anlayışı, sosyal devletin yarattığı sosyal kurum ve organizasyonlar içinde, yani daha değişik bir ortamda işlemektedir. Oysa azgelişmiş ve endüstrileşmemiş ülkelerdeki sosyallik anlayışı ve devletin önplana çıkması, sosyal ve ekonomik bağımlılığı, bağımlı düşünceyi, merkezden yönetimi, yani komuta ekonomisini, geleneksel yapılar içinde beraberinde taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki sosyal devlet anlayışında sosyallik ilkesi, bireyin özgürlük ve bağımsız kişiliğinin gerçekleşmesini sağlarken, endüstri öncesi toplum yapılarında ortaya çıkan sosyallik ilkesi, sosyal bağımlılığı, yani teba olmayı sürdürme aracı olmaktadır.

Bu açıklamaların gösterdiği gibi, endüstri öncesi bir toplum yapısının **mutlak devleti**yle endüstri sonrası toplum yapısının **sosyal devleti** birbirinden oldukça farklı görev ve işlevlere sahiptir. Sosyal devlet, ekonominin amaçlarını gerçekleştiren ve toplumsal yaşamı düzenleyen bir kurumdur. Ekonominin darboğazlarını, bunalımlarını ve yetersizliklerini giderip ekonomiye işlerlik kazandırma görevi üstlenmektedir. **Liberalizm**, endüstri öncesi

toplum yapısının otoriter devletini tahtından indirmiştir. Sosyalleşen çoğulcu toplumda yerini bıraktığı **koruyucu sosyal devlete**, aktif sosyal politika ve ekonomi politikası yapma özgürlük ve görevini yüklenmiştir. Bu işlevlere bağlı olarak modern çoğulcu toplum ve ekonominin bugünkü yapısı doğmuştur. Bu gelişme süreci içinde modern sosyal demokrasinin doğuşunu incelemek gerekmektedir.

İkinci Bölüm

SOSYAL DEMOKRASİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

I. Sosyal Demokrat Görüşün Ortaya Çıkışı

Endüstri devriminin başlangıç dönemlerinde klasik liberalizmin «bırakınız yapsınlar» felsefesinin katıksız uygulanması, daha önce de belirtildiği gibi, toplumu ikiye bölmüştü. Bir yanda sanayileşmenin nimetlerinden sınırsız biçimde yararlanan «sanayi kapitalistleri», yani «burjuvazi», öte yanda hiçbir sosyal hak ve güvenceye sahip olmadan, çok kötü koşullar altında ve çok düşük ücretlerle çalışmak zorunda olan işçiler, yani «proleterya» yer alıyordu. Bir başka deyişle, burjuvazi işçi sınıfını sömürmekteydi.

Bu durum klasik liberal görüşe tepki duyan ve bireysellik yerine sosyallik ilkesini önplanda tutan görüşlerin ortaya çıkmasına yol açıyordu. Bu dönemde «ütopik sosyalistler» kapitalizme, özel mülkiyete ve liberalizme karşı çıkan görüşler geliştirdiler. Diğer yandan özellikle İngiltere’de işçiler toplum içindeki bu kötü durumlarına çözüm

olarak örgütlenme yoluna gitmekteydiler. Bu örgütlenme «sendikacılık» şeklindeydi. Sendikal örgütlenmeye giden işçiler, en kötü durumda ve en yoksul işçi kesimi değil, endüstrileşme sürecinde ücretli işçi durumuna düşmüş olan eski zanaatçı, yani meslek sahibi işçiler olmuştur. Endüstri öncesinde «lonca» sistemi şeklinde örgütlenme geleneğine sahip olan bu kesim, işçi sınıfı içinde ilk sendikalaşmayı başlatmıştı.

Sendikal örgütlenmenin giderek güç kazanması, zamanla «politik örgütlenme»ye yönelmeyi sağladı. Bu yöndeki düşünsel görüşlerin en etkili ve güçlü savunucusu Karl Marx olmuştur. Kendinden öncekileri «ütopik» olmakla suçlayan Marx, «diyalektik materyalizm» tezini, «bilimsel sosyalizm»i geliştirdi. Marx o dönemin ikiye bölünmüş toplum yapısı içinde, «burjuvazinin kapitalist devleti» yerine, proleteryanın «komünist devleti» tezini ileri sürdü. Bölünmüş toplum ve sınıf yapısı içinde Marx'ın görüşleri, döneminde olduğu gibi, bugünün dünyasındaki ikili politik sistem kutuplaşmasının ve bloklaşmanın kaynağını oluşturmıştır.

Marx'ın analiz ve görüşleri, güçlü taraftar bularak «Marxizm»in doğmasına yol açmıştır. Avrupa'da işçi sınıfını iktidara getirmek amacıyla Marxist partiler kurulmuş ve bunlar işçi sınıfı içinde etkili olmaya başlamışlardır. Marxist partiler kendilerini «işçi sınıfının partisi» olarak görmektedirler. Parlamentarizme inanmayan bu partiler, kapitalizmi «burjuva diktatörlüğü» olarak görürler. Kapitalizmin geçireceği krizle yıkılacağı ve yerine «işçi sınıfının diktatörlüğünün kurulacağı» beklentisi içindedirler. Avrupa'nın sosyal demokrasi hareketinde çok önemli yeri olan Alman Sosyal Demokrat Partisi de, Marxist çizgide bir parti olarak kurulup politik mücadeleye girmiştir.

Devlet yöneticileri klasik liberal görüşün katıksız uy-

gulanmasının yol açtığı toplumsal bölünmüşlüğü giderebilmek için önlemler almak zorunda kaldılar. Almanya'da Bismarck yönetimi, zayıf sosyal kesimlerin korunmasına yönelik «sosyal güvenlik» önlemlerini uygulamaya koymuştu. Ne var ki, aynı Bismarck yönetimi, Marxist çizgideki Sosyal Demokrat Partiyi uzunca bir süre yasaklamıştı (1878-1890).

İngiltere'de de sendikalaşma, çalışma koşullarının düzeltilmesi yönünde olumlu sonuçlar almakta ve zamanla ekonomik amaçlardan politik amaçlara doğru yönelmekteydi.

Sendikalaşma ve sosyal güvenlik önlemlerinin endüstrileşme süreci içinde önemini artırması, işçilerin toplum içindeki durumlarının iyileşmesi yönünde etkili oluyordu. Gerek artan ekonomik refahtan pay almaları, gerekse politik katılma yönünde önemli sayılabilen gelişmeler olmuştu. Bu sonuçlar, Marxizmin «ekonomik kriz ve toplumsal kutuplaşma» sonucu kapitalizmin yıkılacağı tezinin yanlışlanmasını beraberinde getiriyordu.

Bu gerçeği en yetkin biçimde dile getiren ve sosyal demokrat hareketin Marxist çizgiden ayrılarak yeni bir yol izlemesinde etkili olan düşünürlerin başında Bernstein gelmektedir. «Alman sosyalizminin en yürekli militanlarından olan, ömrünü sürgünlerde ve yıllarca yasadışı bırakılmış partisinin yayın organında geçiren Bernstein'ın... 19. yy. sonları ve 20. yy. başlarında oluşturduğu düşünceler ve kalkıştığı 'özeleştir', birçok özelliğiyle, 20. yy. sosyal demokrat hareketinin temel yaklaşımlarını etkilemiş, sosyal demokrasinin ideolojisinde başlıca kaynaklardan biri olmuştur» (Cem, 1984, s. 44-45). Sosyal demokrat çizginin oluşumunda etkili olan ikinci kişiye Karl Kautsky'dir.

II. Sosyal Demokrasinin Oluşumunda Bernstein ve Kautsky'nin Katkıları

Bu iki düşünürün ortodoks Marxizme ve Leninizme yönelttiği eleştiri ve tartışma, zamanla Alman Sosyal Demokrat Partisinin ve sosyal demokrat düşüncenin Marxizmden koparak kendi yolunu çizmesine hizmet etmiştir. Böylece 19. yy. sonları ve 20. yy. başlarında başlayan tartışmalar, sonuçta Alman Sosyal Demokrat Partisinin Marxist çizgiyi bırakarak kendi benliğini bulması sonucunu doğurmuştur. «Marxizmin klasik tezlerine ve onlardan kaynaklanan Leninist siyaset modeline getirilmiş köklü bir eleştiri olarak sosyal demokrasi hayata geçmiştir. Değişik toplumlardaki farklı uygulamaların arasında ortaya çıkan mantık beraberliğinde ortak paydalarını ve kimliğini bulmuştur. Bu kimliğiyle kapitalizmin karşısında **işçi hareketi adına getirilmiş yeni ve güçlü bir alternatifin önüne çıkarmıştır**» (Cem, 1984, s. 103).

Bu alternatifin belirginleşmesinde ve Marxist çizgiden ayrılmasında etkili olan Bernstein ve Kautsky'nin görüşlerinin ana noktaları burada özetleyeceğiz (Geniş bilgi için bkz. Cem, 1984, s. 44-103).

BERNSTEIN'IN KATKILARI

Bernstein, çağının sosyo-ekonomik değişme ve gelişmeleri karşısında Marxizmin birçok noktada geçersiz olduğunu 1899'da yayınlanan **Sosyalizmin Varsayımları** kitabında ileri sürmüştür. Bu tezler şu tarihsel koşullarda gerçekleşmiştir:

- Alman ekonomisi 1870'den 1914'e kadar hızlı bir

gelişme yaşamıştır. Gelir dağılımı bozuk da olsa, halkın çoğunluğu ekonomik büyümeden yararlanmış ve refah düzeyi görece olarak yükselmiştir. Bu arada önemli sosyal güvenlik önlemleri getirilmiştir.

● Gerek toplumda, gerekse partide ortaya çıkan gelişme ve değişim, Sosyal Demokrat Partinin, işçi partisi niteliğinde reformcu bir kitle partisine dönüşmesine ve parlamentarizme kaymasına neden olmuştur.

● Sendikalar Sosyal Demokrat Partiye hakim olmuşlardır. Bunun sonucunda işçilerin çalışma koşulları ve ekonomik sorunları partinin gündemini daha çok işgal ederek varolan sistem içinde çözüm arayışlarına güncellik kazandırmıştır.

Bu ortam içinde Marxizmin ileri sürdüğü birçok tez gerçekleşme şansını ve geçerliliğini yitirmiştir. İşte bu durumu doğru değerlendirebilen Bernstein, Marxizme ilişkin eleştirilerini ortaya koymuştur. Bunları şu noktalarda toplamak mümkündür (ayrıntı için bkz. Cem, 1984, s. 57-76).

Felsefi Alanda :

● Diyalektiğin, karmaşık ve kısa dönemli sorunların çözümünde yetersiz kalan bir yöntem olduğunu ileri sürer. Diyalektik yerine amprizme daha çok yönelir ve «devrim» yerine «evrim» kavramını sosyal demokrat düşüncenin merkezine yerleştirir.

● Diyalektik düşüncedeki karşıtların mücadelesinin topluma yansımaları olan Marxizmdeki şiddet eğilimini (örneğin burjuva ve proleterya diktatörlüğü görüşü ve sınıflararası mücadele) reddederek toplumda sınıflararası dengeyi önplana çıkarır. Modern ekonomi, sosyal sınıfların birbirini yok etmeden, tarihsel değişime imkân tanıdığı görüşündedir. Böylece sosyal demokrasi ya da Bernstein'ın deyişiyle sosyalizm «evrimci ve barışçı» olmaktadır.

● Yukarıdaki yaklaşımların doğal sonucu olarak

devlet bir sınıf devleti olmaktan çıkmakta ve tarafların güçlerine bağlı olarak katılabildikleri bir yapı kazanmaktadır.

● Yaşamın katı materyalist yorumu yerine, işçi sınıfının irade ve özlemlerini dile getiren bir değer ve ahlak sisteminin önemine ağırlık verir.

● Sorunlara yaklaşımda, Kant'ın tutumu gibi eleştirci, şüpheli ve deneyci (amprist) olmayı önerir.

Ekonomik Alanda :

Bernstein'ın yeni yaklaşımlara iten asıl neden **ekonomik** alandaki değişme ve gelişmelerden kaynaklanır.

● Bernstein, Marxizmin ve Sosyal Demokrat Partinin Erfurt Programında (1891) belirlediği «sınıfsal kutuplaşma ve yoksullaşma» tezinin pratikte doğrulanmadığını görmüştü. Küçük ve orta boy işletmeyle mülkiyetin toplumda yaygınlaştığını, böylece bir orta sınıfın ortaya çıkışını gözlemlemekteydi.

● Marxizmin «artık değer kuramı»nın, aşırı soyutlama sonucu ulaşılmış, ideolojik ve düşünsel bir kavram olduğu ileri sürer. Artık değeri, bankacılık ve ticaretin ön plana çıktığı modern toplumdan çok, ilkel yaşam düzeyinin koşullarına uygun bir açıklama olarak değerlendirir.

● Ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan ekonomik gelişmeler, kapitalizmin, bir bunalımla yıkılma eğilimi içinde olmasından çok, gelişme eğilimi içinde olduğunu ortaya koymuştur. Yerel ve kısmi bunalımları, genel bir bunalım olarak görmek mümkün değildir. Bu nedenle kaçınılmaz ve yakın bir «ekonomik bunalım»ın gerçekçi gözükmemesi, Bernstein'ı evrimci ve parlamenter sosyalist düşünceye, yani sosyal demokrasiye götürmüştür.

Politik Alanda :

Bernstein politik alanda da düşünce sistemine uygun yaklaşımlar oluşturmuştur.

● Yaşadığı dönemde işçi sınıfının ayrıntılı bir analizine girerek, bu sınıfın homojen olmaktan çok heterojen olduğunu ortaya koyduktan sonra, işçi sınıfının tek başına iktidara gelme şansının zayıf olduğunu görmüştü. Bu nedenle başka sınıf ve tabakalarla ittifak yapmasının kaçınılmazlığını ileri sürmüştür.

● Bernstein'ın yaklaşımları, barışçı, uzlaşmacı ve parlamenter sisteme dayalı çözümler şeklinde ortaya çıkarken, aynı zamanda orta sınıfların ve liberallerin katkılarıyla, toplumun ekonomik ve politik kuramlarının evriminin amaçlanmasını öngörmektedir. Böylece kapitalist sistem içinde sosyalizmi, yani sosyal demokrasiyi savunur. Bernstein'a göre, toplumda gözlenen değişimler bu yöndeki politik mücadelenin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır.

● Çağdaş sosyalist akımdan birinin darbeci, demagogik, şiddetçi, dolayısıyla yıkıcı; diğerininse koşullara ve dönemlere göre barışçı, evrimci, katılımcı ve iyimser, dolayısıyla yapıcı bir çizgiyi izlediğini savunarak yıkıcı yaklaşımı reddeder. Bu yapıcı gelişme çizgisi üzerinde sosyal demokrat partilerin geniş cepheli ittifaklar oluşturarak siyasi mücadeleye girmesini öngörür. Ekonominin bu yönde örgütlenmesinden, sendikalaşma ve kooperatifleşmeden, devlete daha demokratik yapı kazandırarak reformları gerçekleştirmekten yanadır. Böylece toplumun sosyalist değişimini, demokratik ve ekonomik reformlarda aramaktadır.

● İşçi sınıfının sayısal ve sosyal gücü barışçı yoldan iktidara gelmek için yetersiz kaldığından, kendine yandaşlar aramak durumundadır. Öncelikle işçi sınıfına dayanmakla birlikte, orta tabaka ve burjuvazinin toplumsal değişmeden yana olan kesimlerini parlamenter sistem içinde kazanmaya yönelik olunmalıdır.

● Bernstein için demokrasi sosyalizmin kurulma-

sında aynı zamanda amaç, araç, gerçekleşme biçimi ve kuruluş yöntemidir. Çünkü demokrasi bir uzlaşma okuludur. Böylece işçi sınıfının diktatörlüğünü reddederek, demokrasiyi liberalizmin siyasi biçimi olarak kabul eder. Liberalizmi tarihsel bir olgu olarak kabullenen Bernstein, sosyalizmi sadece onun tarihsel halefi değil, aynı zamanda haklı vârisi olarak görür.

KAUTSKY'NİN KATKILARI

Sosyal demokrat hareketin oluşumunda ikinci önemli düşünür K. Kautsky'dir. Kautsky terör ve şiddete karşı olan tavrıyla Leninizm ve Bolşevik İhtilalinin karşısında yer almıştır. Bu tavırla birlikte sosyal demokrasinin siyaset modeli olarak demokrasi anlayışını geliştirip yerleştirmiştir. Kautsky'nin yaklaşımında ortaya çıkan önemli noktaları şöyle sıralayabiliriz (Bkz. Cem 1984, s. 77-97):

● İşçi sınıfının kurtuluşunu, onun yoksullaşmasında değil, refah ve yaşam standartlarının iyileşmesinde görmektedir. Marx'ın öngörüsünün tersine, işçi sınıfı yoksullaşmayıp, refah düzeyi giderek yükselmiştir. İşçi hareketlerini ve partisini yoksullaşma değil, maddi ve manevi yöndeki iyileşme destekleyecektir. Ayrıca işçi sınıfı tanımını genişleterek, üretim araçları mülkiyetine sahip olmayan memur, aydın, teknisyen ve benzeri tabakaları da kapsar. Bu yaklaşım bugünkü sosyal demokrat partilerce de benimsenmektedir.

● Kautsky işçi hareketi içinde aydınlara özel bir önem verir. Çünkü işçi sınıfının yönetimi, iktidarı yürütmek için belli bir aydın kitlesine ihtiyaç duyacaktır. Oysa Bolşevizm aydınları küçümsemiş, bürokratik yönetime ve terörizme kaymıştır.

● Kautsky toplumu değiştirme işlevinin işçi sınıfına ait olduğu konusunda ısrarlıdır. Bu nedenle tarımda

küçük işletmelerden kaçınan bir köylülük politikasını gerekli görmektedir.

Kautsky'nin sosyal demokrasi hareketine en büyük katkısı, şiddete ve teröre karşı çıkarak, demokrasiyi zorunlu görmesidir. Çünkü işçi hareketinin gelişmesi açısından kapitalist üretim biçimi ne derece önemliyse, demokrasi de o ölçüde önemlidir. Demokrasi olduğu sürece işçi hareketi zora yönelmeyecektir.

Sosyal demokrasi hareketinin şiddete başvurmaması, kendi karşıtını kabullenmesini de beraberinde getirmektedir. Böylece Marxist çizginin karşısında yer almaktadır. Demokraside karşıt sınıflara şiddet kullanmak ve onları dışlamak söz konusu değildir; tersine onların varlığı ve demokrasi içinde yer almaları benimsenmektedir. Karşıt sınıfı yok eden bir iktidar, kendi içinden karşıt çıkarır. Bu durumda keyfilik, şiddet ve baskı kendi kendini sürekli üretecektir. Bunu önlemenin yolu, karşıtını kabullenme şansını veren demokrasidir.

Kautsky temsili parlamenter demokrasiyi benimser. Ancak bu demokrasinin koşulu olarak, işçi hareketinin partisinin de varolmasını zorunlu görmektedir. Böylece çoğulcu demokrasiyi siyasi model olarak benimsemekte, Marxizmin tersine, sermaye sınıfının varlığını kabul etmektedir.

Demokrasi işçi sınıfının kendini iktidara hazırlamasına hizmet edecektir. Nitel ve nicel olarak hazır olmadan iktidara gelmesi, Sovyetler örneğindeki gibi onu şiddet kullanmaya itecektir. Oysa demokrasi, yeterli olgunluğa erişen işçi hareketini iktidara getirecek ve şiddete gerek bırakmayacaktır. Bu özellikleriyle Kautsky'nin sosyal demokrat yaklaşımı da devrimci değil, evrimci bir karaktere sahiptir.

SOSYAL DEMOKRASİNİN OLUŞUMUNU ASIL BELİRLEYEN BERNSTEIN MI, KAUTSKY MI?

Bernstein ve Kautsky, sosyal demokrasinin oluşumunu etkileyen iki önemli düşünür olmakla birlikte asıl etkileyen hangisi olmuştur? Bu soruya açıklık getirebilmek için bu iki düşünürün uzlaşamadığı noktalara kısaca bakmak yeterlidir (Bkz. Cem, 1984, s. 98-103).

Parti konusunda :

- Bernstein'a göre, sosyal demokrat parti, «halkın partisi» olmalıdır.
- Kautsky'ye göre, «işçi sınıfının partisi» olmalıdır.

Demokrasi konusunda :

- Bernstein «liberal çoğulcu demokrasi»yi,
- Kautsky «işçi sınıfı özüne sahip bir demokrasi»yi savunmaktadır.

Partinin işbirliği yapabileceği gruplar :

- Bernstein'a göre, sosyal demokrat partilerin iktidar stratejisi liberal ve radikal partilerle koalisyona açıktır.
- Kautsky'ye göre, parti doğrudan iktidarı amaçlayan bir strateji izlemelidir.

Ekonomik alanda :

- Bernstein'a göre, daha dengeli bir gelir dağılımı için kooperatifçilik, orta ve küçük mülkiyet yaygınlaştırılmalıdır.
- Kautsky, «üretim sistemini değiştirme» amacında olduğundan, «küçük mülkiyet» olgusuna karşı çıkar.

Cem'e göre gerek Bernstein, gerekse Kautsky, sosyal demokrat çizginin belirginleşip ortaya çıkmasında ay-

nı derecede etkili olmuşlardır. Ancak bu iki düşünürün uzlaşamadıkları konuların daha yakından incelenmesinde önemli ayrılık noktaları ortaya çıkmaktadır. Kautsky'nin devrim yerine demokrasiyi savunması, onu Leninizm'den koparmıştır. Bununla birlikte, parti, demokrasinin içeriği, partinin işbirliği yapabileceği sosyal gruplar ve ekonomik tercihleri açısından konu dikkate alındığında, Kautsky'nin Marxizmi terketmediği görülür. Buna karşılık, sosyal demokrasinin Marxizmden koparak bağımsız bir seçenek olarak ortaya çıkmasını asıl belirleyen Bernstein olmuştur.

Ş. Alpay'a göre (1988, s. 36), Kautsky demokrasiyi benimsemekle birlikte ortodoks Maxizmin «su katılmadık» yorumunu temsil etmektedir. Kautsky'ye göre sosyalizm, kapitalizmin henüz olgunlaşmadığı Rusya'da değil, olgunlaştığı ülkelerde gerçekleşebilirdi. Bu sonuca, tarihi determinist gelişmenin olgunlaşmasıyla demokratik yoldan ulaşılabilirdi. Oysa Rusya'da olgunlaşmamış koşullar, ekonomik ve politik gücün tek elde toplanmasına yol açmıştı. Böylece Kautsky'ye göre, işçi sınıfının kurtuluşu daha da güçleşmiştir, çünkü demokrasi olmadan sosyalizm kurulamaz. Ş. Alpay'a göre (1988, s. 38), bu yaklaşımı nedeniyle Kautsky, «Marxist anlamda sosyalizme demokratik yoldan geçişin savunucusu olarak Avrupa Komünizmi denilen akımın fikir babası sayılabilir.» Gerçekten de, Kautsky'nin görüşleriyle Fransız ve İtalyan Komünist Partilerinin tutumları arasında daha büyük paralellikler bulmak mümkündür. Başka bir deyişle, Kautsky'nin görüşleri, bugünkü sosyal demokrasiden çok, Avrupa Komünizmine yakın düşmektedir. Sosyal demokrasi ise, daha çok, Bernstein'in çizdiği yoldan yürümüştür. Doğaldır ki, Kautsky'nin demokrasiyi benimsemesi, sosyal demokrasinin ilk çıkışında etkili olmuş olabilir. Ancak Kautsky'nin ortaya koyduğu çizgi, sosyal demokrasinin izlediği çizgi değildir. Sosyal

demokrasinin izlediği çizgi Bernstein'ın izlediği çizgidir: «Sosyal demokrasiler iki savaş arası dönemden başlayarak, Bernstein'ın açtığı yoldan giderek, gittikçe daha reformcu bir kimliğe büründüler. Marxizmin revizyonuyla başlayanlar, sonunda Marxizmi parti programlarından tümüyle çıkardılar. Marx ve fikirleri sosyal demokrat harekette folklorik denebilecek bir unsur olarak kaldı» (Ş. Alpay, 1988, s. 38).

Böylece çağdaş sosyal demokrasinin Marxizmden ayrılma ve arınma süreci Bernstein'la başlamıştır. Bu nedenle Bernstein'ın görüşleri, çağdaş sosyal demokrasinin ana kaynaklarından biri ve en önemlisi olmuştur. Ş. Alpay'a göre (1988, s. 41), «Çağdaş sosyal demokrasi, reformcu sosyalizmle siyasal ve sosyal liberalizmin bir sentezidir». Bu sentezle ulaşılan sonuç, parlamenter çoğulcu demokrasi içinde sosyal demokrasiyi yeni bir seçenek olarak ortaya çıkarmıştır. Böylece çağdaş sosyal demokrasi, Kautsky'den çok, Bernstein'ın açtığı yoldan ilerleyerek bugünkü konumuna ulaşmıştır. Bu konumda kapitalizm, liberalizm ve sosyalizmden etkilenmekle birlikte, onların karşısında, onlardan bağımsız ve yeni bir seçenek olarak parlamenter demokrasi içinde yerini almıştır. Daha doğrusu, çağdaş çoğulcu parlamenter demokrasinin vazgeçilmez bir kanadı olarak kendi konumunu netleştirmiştir. Bu aşamaya ulaşmasında, Bernstein'ın katkıları çok önemli ve belirleyici bir ağırlığa sahiptir.

III. Günümüzde Sosyal Demokrat Partilerin Özellikleri ve Temel Tutumları

Cem'e (1984, s. 17) göre, günümüz sosyal demokrat partilerin temel özellikleri şunlardır:

- İşçi hareketinden kaynaklanmış ve sınıfsal niteliğini korumuştur. Öncelikle ücretlileri ve maaşlıları temsil etmekte ve işçi sendikalarıyla yakın bağlantıları bulunmaktadır.
- Temsil etmek iddiasında olduğu toplum kesimlerinin sosyal, ekonomik ve politik ağırlığının artmasını ve iktidar olmasını amaçlamaktadır.
- Bu partiler günümüzde Sosyalist Enternasyonal üyedir ya da onun temel yaklaşımını benimsemektedirler.
- Burjuva demokrasisinin çoğulcu toplum ve politika anlayışını ve parlamenter demokrasiyi benimsemektedirler.
- Sosyal demokrat partinin parlamentoda temsil edilmesiyle klasik demokrasinin yeni bir boyut, anlam, işlev ve yasallık kazandığına inanmaktadırlar.
- Toplumda eşitlik, sosyal adalet ve sosyal güvenliğe dayalı sosyo-ekonomik modeli savunmaktadırlar.

Bu modelin gerçekleşmesinde vergi, denetim, sosyal güvenlik, katılım ve kültür araçlarını öncelikle kullanmakta, duruma göre millileştirmelere başvuran, piyasa mekanizmasını ve serbest rekabeti reddetmeyen bir tutum içindedirler.

Bu özellikler içinde sosyal demokrat partileri diğerlerinden ayıran temel nitelik, ideolojisi, sınıfsal yapı yaklaşımıyla demokrasi ve ekonomi anlayışı olmaktadır. Bu yüzden bunlara aşağıda özet olarak değinilmektedir.

Daha önceki açıklamaların gösterdiği gibi, sosyal demokrat ideoloji, başlangıçta Marxizmden kaynaklanmasına karşın, tarihsel gelişme içinde kendini ondan çözmüş, bağımsız kimlik ve içerik kazanmıştır. Bugün Marxizm ve

komünizmin karşısında ideolojik bir tutuma sahiptir. Endüstrileşmiş toplum yapısı içinde işçi sınıfı adına hareket eden, ama sermaye sınıfının varlık, özgürlük ve sürekliliğini garanti ederek onunla uzlaşma içinde bulunan politik bir çizgiyi temsil etmektedir. Ancak her ülkenin sosyal demokrat partisi, kendi ülkesinin özel koşullarıyla, onların oluşumunda etkili olan lider ya da düşünürlerinin etkisinde kalmış ve olgunlaşmıştır.

Bu uzmanlaşmanın doğal sonucu olarak parlamenter çoğulcu demokrasiyi benimseyip savunmaktadır. Sosyal demokrasinin tarihi bir bakıma, işçi sınıfına ait partilerin demokrasi karşısında aldıkları tavırdan başlatılabilir. İşçinin, çalışanın partisi niteliğini her zaman korumuştur. Partilerin demokrasi tercihinin yaparak demokrasi içinde varolmaları, demokrasinin özünü değiştirmiştir; demokrasi tercihinin yapmış bulunmaları ise aynı partileri stratejik değişimlere götürmüştür (Cem, 1984, s. 25). Sosyal demokrasinin demokrasi tercihi, parlamenter demokrasilerin nitelik, işleyiş ve yapılarını etkilemiştir. Ancak işçi hareketini temsil eden diğer partiler de bundan önemli ölçüde etkilenmiş, onların da nitelik, işleyiş ve yapıları kökünden değişmiştir. Böylece bugünkü parlamenter çoğulcu demokrasilerin oluşumu ve işleyişi bu değişimden kaynaklanmıştır. Bu tercih aynı zamanda, parlamenter çoğulcu demokraside terör ve şiddetin ortadan kalkmasına hizmet etmiştir. Daha önce belirtildiği gibi, Bernstein ve Kautsky'nin, sosyal demokrat partilerin demokrasi tercihinde önemli etkileri olmuştur. Sosyal demokrasi için demokrasi sadece bir amaç değil, aynı zamanda bir araç olarak görülmektedir.

Sosyal demokrat partiler işçi sınıfından kaynaklanmışlar, ama işçilerin yanında, memur, aydın, teknisyenler ve benzeri kesimlerin partisi şeklinde bir sınıfsal yapı sergilemişlerdir. Bugün daha çok kitle partisi durumuna dö-

nüşmüş bulunmaktadır. Ancak bu partilerde, işçilerin ve sendikaların ağırlığı kendini açık biçimde hissettirmektedir. Günümüzde sosyal demokrat partiler, işçi sendikalarıyla oldukça yakın ve sıkı bir ilişki içindedirler. Hatta sosyal demokrat partilerin finansmanı önemli ölçüde sendikalardan kaynaklanmaktadır.

Sosyal demokrasinin ekonomik alandaki tutumu da, demokrasi tercihindeki yaklaşıma paralel olarak bir değişim göstermiştir. Sosyal demokrat partiler, üretim araçlarının mülkiyeti konusunda da çoğulculuğu benimsemektedirler. Aslında endüstri toplumlarındaki gelişme mülkiyet yapısında çoğulculuk yaratırken, özel ve devlet mülkiyeti şeklindeki ikilem önemini kaybetmiştir. Bu ekonomilerde mülkiyet yapısı çeşitlenmiş ve çoğulcu bir yapı kazanmıştır. Ancak sosyal demokrat partiler bir dönem, kilit ve önemli sanayilerin devletleştirilmelerinden yana olmuşlardır. Günümüzde bunda fazla ısrarlı olunmamaktadır. Örneğin, Alman Sosyal Demokrat Partisi (1959) Godesberg Programıyla üretim araçlarının kamulaştırılması ilkesinden vazgeçmiştir.

Öte yandan sosyal demokrat partiler, piyasa ekonomisi sistemini benimsemektedirler. Ancak piyasa ekonomisi içinde, temsil ettikleri sosyal grupların lehine işleyen düzenlemelere öncelik ve ağırlık veriyorlar. Bütçe, vergi gibi maliye politikalarıyla para politikaları bu yönde kullanılmaktadır. Ayrıca gelir paylaşımı ve servetin kitlelere yaygınlaştırılması, demokratik planlamaya gidilmesi vb. politikalarda devlete görev ve sorumluluk yükleyen yaklaşımlar oluşturulmuştur. Kısacası, günümüz sosyal demokrat partilerinin temel özellikleri, sınıfsal ve ideolojik yapılarında, demokrasi ve ekonomi tercihlerinde ortaya konmaktadır. Bu alandaki tercihler, sosyal demokrat düşünce ve dünya görüşünün oluşumunda etkili olmuştur. Sosyal demokrat partiler, Marxizmi

terkedip sınıf partisi olmaktan çok, giderek kitle partisine dönüşmüşlerdir. Siyasi felsefe olarak, «siyasi liberalizmle Marxist olmayan sosyalizmin bir sentezidir.» Siyasal öğretilerini liberalizmden, sosyal öğretilerini «bilimsel sosyalizmden değil (...) ahlaki bir sosyalizm anlayışından (...) alır» (Alpay, 1987, s. 36). Sosyal demokrasi, «düşünce ve örgütlenme özgürlüğüne dayalı çoğulcu demokrasiye bağlıdır... tek tek bireylerin ve azınlıkların hiçbir çoğunluk tarafından ihlal edilmeyecek temel hak ve özgürlüklere sahip olması esasına dayanan liberal demokrasi anlayışını benimser. Bu düzeni «burjuva demokrasisi» olarak görmez. Bu nedenle, antifaşist olduğu kadar komünizme de karşıdır» (Alpay, 1987, s. 37). Bu özellikleriyle sosyal demokrasi, temel hak ve özgürlüklerden bütün toplumun yararlanabilmesi için sosyal ve ekonomik demokrasinin gerçekleşmesini savunan reformcu bir politik akımdır.

Sosyal demokrat partilerin ekonomi modelini tutarlı bir biçimde belirleyebilmek için, endüstri devrimi sonrasında oluşan toplum yapısının, toplumun kurumlaşma ve işleyişine ilişkin temel eğilimlerin tanınması gereklidir. Ancak bu genel çerçevenin tanınmasına bağlı olarak, sosyal demokrat ekonomi modelini yerine oturtmak mümkün olacaktır.

Üçüncü Bölüm

ENDÜSTRİLEŞMİŞ ÜLKELERİN TOPLUMSAL VE EKONOMİK SİSTEMLERİ

I. Toplumsal Bütünü Oluşturan Alt Sistemler

Endüstri devriminden beri yaşanan gelişme süreci sözkonusu toplumların ekonomik olduğu kadar, sosyal ve politik yapısını da değiştirmiştir. Oluşan çağdaş toplumsal yapı içinde hangi önceliklerin yer aldığı bu bölümde ortaya konulacaktır. Buna bağlı olarak sosyal demokrasinin ekonomik analizlerine geçildiğinde, onu oluşturan koşullar ve yapılar açıklık kazanmış olacaktır. Çünkü tekil bir konunun açıklanmasında, onun ait olduğu bütünle birlikte analizinin öncelikle yapılması gerekmektedir. Bilim, genel bir toplum kuramını henüz geliştirememiştir. Ancak bu alana ilişkin belli yapı taşları oluşmuştur. Bu yapı taşlarını kullanarak bu yöndeki temel ve ana çizgiler burada ortaya konacak ve sosyal demokrasiyi bu çerçevede ele almak daha gerçekçi olacaktır. Böylece sosyal demokrasinin ekonomik yaklaşımı tümdengelimci bir yöntem için-

de analiz konusu yapılacaktır.

Toplumsal bütün, belli ihtiyaçları karşılama durumunda olan insanların belli karar, davranış ve tutumlarıyla oluşmaktadır. Bu nedenle toplumsal bütünü oluşturan alt sistemler, davranış ve karar sistemleri olarak ele alınmaktadır. İnsan davranışları üç boyut içinde oluşarak bir sistem bütünlüğüne dönüşürler (Erkan, 1987, s. 7).

● **Zaman boyutu**, davranışların belli kural ve normlara dönüşümünü ve bu yolla gelecekte de geçerliliğini sağlar.

● **Sosyal boyut**, davranışların kurumlaşmasını ve bu yolla kurumlaşmış normalara uyum gösteren davranışlar arasında sosyal uzlaşmayı sağlar.

● **Maddi boyut**, normlaşmış ve kurumlaşmış davranışları toplumsal rollere dönüştürür. Toplumsal roller, işlevsel çalışma ilişkilerinden doğan, standartlaşmış kısmi görevlerdir. Örneğin, işyerinde meslek rollerinin görev olarak görülmesi gibi.

Böylece normlar, kurumlar ve roller toplumsal bütünü oluşturan sistem ve düzenlerin yapısını belirlemektedir.

İnsan davranışları belli bir insan ihtiyacını gidermek için ortaya çıkar. Bu yüzden insan davranışlarının tümü, ihtiyaçları giderme süreci olarak tanımlanabilir. İşte, insan ihtiyaçlarını karşılayan araçlara göre, davranış sistemleri alt sistemlere ayrılabilir. Çünkü insan ihtiyaçlarını karşılayan araçlar:

- Malların üretimi ve tüketime hazır hale getirilmesi yoluyla **ekonomik**,
- Psikolojik yeteneklerin kullanımıyla **kültürel**,
- Yasal gücün kullanımıyla **politik**,

- İnsanlar ve gruplar arası uyum ve uzlaşmanın sağlanmasıyla **sosyal**

olmak üzere dört alandan oluşmaktadır. Bu dört alanda, ortaya çıkan norm, kurumlaşma ve rollerin oluşumu, toplumsal bütün içinde dört sistemi belirlemektedir (Erkan, 1987, s. 7 ve orada verilen kaynaklar).

KÜLTÜREL SİSTEM

Kültürel sistem, toplumun bütünü için geçerli olan, geçmişten miras kalan ve öğrenilebilir olan davranış kalıplarının toplamından oluşmaktadır. Kültürel sistem içinde insanların ruhsal ve manevi ihtiyaçları karşılanmaktadır. Dünya görüşü, dinsel inanç, ahlak anlayışı, tarih bilinci, milli duygular, gelenekler gibi değer ve normlar bütünü kültürel sistemi oluşturur. İnsanlar belli kültürel norm ve değerlerden hareketle, geleceklerini şekillendirmek için belli amaçlar belirlerler. Toplumdaki farklı değer ve norm sistemleri, hoşgörüyü dayalı ya da mutlakçı (bağnaz ve dışlayıcı) bir kültürel sistemin oluşmasına yol açar. Bunların her birinde, birey ve toplumun gelişme şansı ve rizikosu birbirinden farklı olmaktadır.

SOSYAL SİSTEM

Sosyal sistem, toplumu oluşturan birey ve sosyal grupların diğer sosyal grup ve toplumla ilişkilerini içermektedir. Toplumu oluşturan bireyler ve sosyal gruplar arasındaki çatışmayı uzlaştırarak toplumsal bütünleşmeyi sağlama amacına hizmet etmektedir. Kültürel norm ve rollerin benimsenmesiyle insanın toplum içinde «sosyalleşmesi» toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır. Sosyal sistem, birey ve grupların sosyal uzlaşma ya da çatışmasına dayalı olabilmektedir.

POLİTİK SİSTEM

Toplumda güç kullanımıyla güvenlik ihtiyacı politik sistem tarafından karşılanır. Modern toplumda güç kullanma yetkisi, yasal düzenlemeyle devlete bırakılmıştır. Devletin güç kullanım biçimi farklı ilkelere göre düzenlenip yasal geçerlilik kazanır. Kuvvetler birliği ya da ayrılığı devlet gücünün merkezleşmesine veya dağıtılmasına yöneliktir. Kuvvetler ayrılığıyla, bunların karşılıklı olarak birbirini kontrolü sağlanmaktadır. Bireylere tanınan temel hak ve özgürlükler bu kontrol mekanizması içinde herkese açık tutulur. Parlamenter demokrasi bu yapı üzerine kurulmuştur. Kuvvetler birliğinde, politik sistemi belirleyen temel ilkeler, politik gücün kullanımını bir ya da birkaç kişi veya kurumda toplayabilir. Bu durumda kontrol işlevi etkili olmaktan uzaktır. Merkezi otorite ise, bu kurumları da yönlendirme durumundadır. Bu da merkezi otorite olarak mutlakçı diktatörlükleri gündeme getirmektedir.

EKONOMİK SİSTEM

Ekonomik sistem, malların üretimi ve tüketime hazır duruma getirilmesi yoluyla ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin davranışları kapsamaktadır. Buradaki davranışlar kıt kaynakların çeşitli seçenekler için kullanımına ilişkindir. Bu nedenle kıt kaynakların rasyonel kullanımı ekonomik sistemin özünü oluşturur. Ancak insan davranışları her zaman rasyonel olmayabilir; sosyal ve kültürel değer yargılarıyla alışkanlıklara bağlı olarak irrasyonel davranış ve tercihler de sözkonusudur. Sosyal, politik ve kültürel sistemler gibi, ekonomik sistemler de farklı biçimlerde düzenlenebilir. Ekonomik alanın koordinasyon, enformasyon, planlama, kontrol vb. elemanlarının alacağı biçime göre farklı ekonomik sistemler oluşmaktadır. Ancak temel koor-

dinasyon merkezi yönetimle ya da merkezi olmayan yönetimle, yani piyasalarca gerçekleştirilir. Buna göre, merkezden yönetimli ekonomiler ya da piyasa ekonomileri söz konusu olur. Her birinde farklı planlama, enformasyon, motivasyon ve kontrol mekanizmaları vardır. Piyasa ekonomileri başlangıçta «bırakınız yapsınlar» ilkesine göre işleyen kapitalist bir sistem yaratırken, sosyal devletle birlikte ortaya çıkan işlevsel değişme, yönlendirilmiş piyasa ekonomilerini, başka bir deyişle sosyal piyasa ekonomilerini ortaya çıkarmıştır.

ALT SİSTEMLERİN BİRLİKTELİĞİ

Toplumsal bütünü oluşturan sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alt sistemler birbirinden kopuk değildir. Bunlar karşılıklı etkileşim ilişkisi içinde sürekli olarak birbirini etkilemekte ve toplumsal bütünün değişmesine yol açmaktadır. Bu arada alt sistemler ve bunları oluşturan öğeler arasında benzeşme, uyum ve paralellikler oluşur. Örneğin, tarıma dayalı geleneksel toplum yapısında dünya görüşü ve değer yargıları durağan, değişmez ve mutlakçıdır. Politik sistem de buna paralel olarak otoriter, merkezden yönetimli ve mutlakçıdır.

Oysa endüstri toplumunda farklı bir toplum yapısı oluşmuştur. Teknik ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak politik, sosyal ve kültürel sistemler de değişmiştir. Ekonomik birimlerin çeşitlenmesi, politik güç dağılımını da çeşitlendirmiş, kültürel değerlerde farklılaşmaya ve sosyal yapıda yeni demokratik kurumlaşmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Karşılıklı etkileşim içindeki alt sistemler ve bunları oluşturan öğeler arasında benzerlik, uyum ve paralellikler bulunmasına karşın, bu öğelerin değişim esneklikleri birbirinden farklı olduğu için gecikmeler ortaya çıkmaktadır.

Başka bir deyişle, hızlı değişen öğelere (teknoloji), daha yavaş değişen öğelerin (kültür) uyumu belli bir gecikmeyle gerçekleşmektedir. Bu gecikmeler, örneğin tarıma dayalı toplumsal yapıdan endüstri toplumuna geçişte, daha önce değinilen geçiş dönemi sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

II. Endüstri Toplumunda Alt Sistemleri Düzenleyen Temel İlkeler

Bir endüstri toplumunun sözü edilen bu dört temel alanında geçerli dört temel ilke vardır. Bunlar sosyal sistemde sosyal uzlaşma; kültürel alanda hoşgörü; politik alanda demokrasi ve ekonomik alanda rasyonelliktir.

SOSYAL SİSTEMİN TEMEL İLKESİ: SOSYAL UZLAŞMA

Toplumu oluşturan birey ve gruplar arasındaki karşılıklı ilişkiler arasında zıtlık ve çatışmalar ortaya çıkar. Çünkü toplumu oluşturan birey ve grupların çıkarları, dünya görüşleri ve değer yargıları birbirinden farklıdır. Bu farklılık, söz konusu çelişki ve zıtlaşmayı doğurmaktadır. Bireyin kendi içinde, bireyler arasında, ailede, aşirette, meslek gruplarında, sosyal tabaka, sosyal sınıf ve uluslarda bu çelişkilerin ortaya çıktığı görülür. Ama belli sosyal grup için oluşturulan ortak amaçlar, varolan çelişkiyi bir üst düzeye aktarmayı sağlar. Böylece ortak amacın gerçekleşmesinin sağladığı tatmin ve dayanışma, ilgili düzeydeki çatışmayı ortadan kaldırmaktadır. Belirlenen ortak amaç, diğer sosyal gruplar aleyhine güç ve iktidar kazanmayı sağladığı için, sosyal çatışma daha bir üst düzeye aktarılmış olur. Dolayısıyla dıştaki karşıt sosyal grup-

lara karşı çatışmacı bir tutum sürdürülür. Böylece grup içi çatışma gruplararası çatışmaya dönüştürülmektedir. Bu nedenle düşmanlık duygularını üçüncü gruplara yönelterek, grupsal veya toplumsal (ulusal) duygu ve dayanışmanın güçlendirilmesi şeklindeki tutumlara günlük yaşamda her zaman rastlanmaktadır.

Ekonomik alanda kıt kaynaklar yüzünden ortaya çıkan çelişki, savaş ya da ticaret seçeneklerinden ikincisinin seçimiyle sonuca ulaşmaktadır. Çünkü savaş ekonomik kaynakları yok ederken, ticaret işbölümünü artırır. İşbölümü, ekonomik çatışmayı üretimden başka bir alana, yani yaratılan sosyal hasıladan pay alma konusuna (gelir dağılımına) kaydırmaktadır.

Ayrıca sosyo-ekonomik alanda ortaya çıkan bazı ilişkiler olumludur. Örneğin yıkıcı olmayan rekabet şeklinde ortaya çıkan çatışma ve çelişki, yeni teknikle eski teknik arasındaki çelişkiler bu türdendir.

Bu açıklamaların ortaya koyduğu gibi, sosyal yaşam çeşitli düzeydeki çelişki ve çatışmalardan arındırılmaz. Çünkü kişiler, gruplar ve diğer sistemlerin de çelişki ve karşıtlıkları vardır. Bu çelişki ve çatışmaların bulunmadığı toplum düzeni ancak ütopyalarda sözkonusudur. Gerçek hayatta bunları toplumsal yaşamdan uzaklaştırma olanağı yoktur.

İşte bu gerçek insanoğluna bir sorumluluk yüklemektedir. Sosyal çatışma ve çelişkinin yok edilemez olması, sosyal uzlaşma sorumluluk ve zorunluluğunu getirmektedir. İnsanoğlu farklı çıkar ve değer sistemleri arasında seçme özgürlüğüne sahipken, bu farklılık ve çelişkilerin bilincinde olarak uzlaşmak zorundadır. Sosyal çelişki ve çatışmanın olduğu her yerde, uzlaşma sosyal bir sorumluluk ve zorunluluktur. Aksi durumda toplumsal bütünlük ve birliktelik tehlikeye girer. Toplumsal bütünleşme ancak uzlaşmalar sayesinde korunup geliştirilebilir. Yoksa ça-

tışmanın sürdürülmesi kavga ya da savaş getirir ki, bundan herkes zarar görür. Uzlaşmadaysa tarafların hepsi daha kârlı çıkma şansına sahiptir.

Sosyal çatışmaların temelinde çıkar ve değer çatışmalarının bulunduğunu söyledik. Kültürel alanın bir ögesi olan değer yargılarındaki farklılık, toplumsal yaşamda insana hoşgörü zorunluluğu getirmektedir.

KÜLTÜREL SİSTEMİN TEMEL İLKESİ: HOŞGÖRÜ

Kültürel alanda insanların farklı norm ve değerlere sahip bulunması ve bunların da toplumsal yaşamda kaçınılmaz olması, bir başka sosyal sorumluluk yüklemektedir. Bu sorumluluk, farklı norm ve değer sistemlerine karşı hoşgörü olmaktadır. İnsanoğlu farklı değer sistemleri arasında seçme özgürlüğüne sahiptir. Bunlara bağlı olarak kişiliğini ve değer sistemlerini geliştirme şansı vardır. Bir insan belli değer sistemini seçerken, dışladığı değerler sistemine hoşgörü olmak zorundadır. Çünkü insanoğlunun sahip olduğu «değer yargısı kategorileri» sıralanabilir ya da bölünebilir bir özelliğe sahiptir. Bu durum insanı, dogmacılık ve mutlakçılık şeklindeki bağnazlıktan uzaklaştırıp hoşgörü olmaya yöneltmektedir.

Kendi iç değer çatışmaları konusunda bilinçli olan insan, başkalarının da aynı sorumlulukla karşı karşıya olduğunu düşünerek davranırsa, diğer kişilere karşı hoşgörü olabilir. Hoşgörü, kişilik ve düşünce açılarından, diğer insanların bağımsızlığını ve karşılıklı kabullenmeyi sağlamaktadır. Bu yüzden hoşgörü, toplumda bağımsız ve özgür insanların barış içinde yaşamalarının önkoşuludur. Sosyal değer ve çıkar çatışmalarının toplumsal yaşamda kaçınılmaz olması, sorumluluk bilinci içinde hoşgörü ve uzlaşmacı olma görevini getirmektedir.

Mutlaklaştırılmış bütün ideal düzen ve ütopyalar, fark-

lı ve yeni düşünceleri kesinlikle dışlama bağnazlığına sahiptir. Bundan kurtulmanın yolu, mutlakçı düşünce ve ütopyaların, gerçekten uzak olduğunu görüp hoşgörülü olabilmeye bağlıdır. Ancak hoşgörü varsa, uzlaşma vardır; uzlaşma varsa toplumsal bütünleşme vardır. Bu nedenle toplumsal yaşam, hoşgörü ve uzlaşmayı birlikte kılmaktadır.

POLİTİK SİSTEMİN TEMEL İLKELERİ: DEMOKRASİ

Politik alan, toplumsal bütün içindeki güç ve iktidar kullanımını düzenlemektedir. Sosyal ve kültürel alanlarda uzlaşma ve hoşgörü gerçekleşirken, bunlarla uyumlu olarak politik alanda gerçekleşmesi gereken temel ilke demokrasidir. Çünkü demokrasi, politik gücün kullanım biçimini belirleyen yöntemdir. Bu yöntem uzlaşma ve hoşgörüyle bütünleşmiş bir ilkedir. Bu nedenle politik hoşgörü ve uzlaşma, demokrasi yöntemiyle birlikte gerçekleşirse, toplumsal bütünleşme ve sosyal uyum sağlanabilmektedir. Farklı çıkar ve değer yargısı çatışmalarının egeyen olduğu dünyamızda, doğru ve yanlışları belirlemenin demokrasi dışında daha iyi bir yöntemi bulunamamıştır. Gerçekten de, her türlü görüş ve düşüncenin eleştirilip tartışıldığı serbest bir ortam olan demokrasi dışında başka bir yöntemle, uzlaşmaya ve toplumsal bütünlüğe ulaşmak mümkün olmuyor. Ayrıca ancak demokraside, bağımsız ve özgür bireyin katılımı sağlanabilmekte. Çünkü demokrasi, temel hak ve özgürlükleri herkese açık tutan bir yönetim biçimidir.

EKONOMİK SİSTEMİN TEMEL İLKESİ: RASYONELLİK

İnsanoğlunun ihtiyaçlarının sonsuz, buna karşılık bu

ihtiyaçları karşılayacak araçlarının sınırlı olması, ekonomik sorun denen olguyu yaratmaktadır. Kaynaklar da sonsuz olsaydı ekonomik sorun olmazdı. İşte, kıt kaynakları, çeşitli seçenekler için kullanma durumunda olan insan-oğlu, karar ve tercihlerinde kendine en büyük faydayı verecek seçenek üzerinde durur. Çeşitli seçeneklerden biri üzerinde karar verebilmek için bunlar üzerinde düşünmek ve hesaplar yapmak gerekmektedir. Bu düşünme ve hesaplar sayesinde insan karar ve tercihlerinde geçişlilik ve tutarlılığı sağlar.

Karar ve tercihlerde geçişlilik şu demektir: A'yı B'ye ve B'yi C'ye tercih eden bir kimsenin A'yı C'ye tercih etmesi gerekir. Yani $A > B$ ve $B > C$ ise $A > C$ 'dir. Aynı kişinin koşul ve verileri değişmediği sürece aynı seçimi yapması onun tutarlılığını gösterir. İşte karar ve tercihlerini bir düşünce sürecine dayandırarak, bunların geçişli ve tutarlı olmasını sağlayan insan rasyonel davranıyor demektir. Bunların yapılması durumunda ancak, insan belli bir sonucu en az kaynakla ya da belli bir kaynakla en yüksek sonucu elde edebilmektedir. Bu nedenle rasyonel davranış, ekonomik davranış demektir. Yine bir ekonomik birimin karar ve tercihlerini geçişli ve tutarlı biçimde düşünerek oluşturmaları, onun karar ve tercihlerini planlaması demektir. Dolayısıyla rasyonel davranış = ekonomik davranış = planlı davranıştır.

Rasyonel davranan bir ekonomik birim, belli sınırlamalar içinde, en uygun başarıyı yaratmaya yönelik çaba içindedir. Her ekonomik birim kıt kaynaklarını etkin kullanabilmek için planlı, yani rasyonel davranmaya çalışır. Ne var ki, bir toplumda ekonomik, planlı ya da rasyonel davranış, toplumsal yapıya bağlı olarak kurumlaşır. Ancak ekonomik kaynakların kullanımında planlı davranarak etkinliğin (optimal kullanımın) sağlanması yoluyla ekonomik

alanın düzenlenmesinde uyulan temel ilke rasyonellik ilkesidir.

TEMEL İLKELERİN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMLERİ

Nasıl ki, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alanlar karşılıklı etkileşim ve uyum içindedir, bu alanları düzenleyen ilke ve araçlar da karşılıklı etkileşim ve uyum ilişkilerine sahiptir. Toplumda sosyal uzlaşmanın olması hoşgörüyle mümkündür ve bunlar birbirini olumlu yönde etkiler. Öte yandan uzlaşma ve hoşgörü aynı zamanda demokrasiyle uyum içindedir. Uzlaşmanın ve hoşgörünün olduğu yerde demokrasi vardır. Aynı şekilde, demokrasinin olmadığı yerde çatışma ve savaş vardır. Çatışma ve savaş ekonomik kaynakları yok etmeye yöneliktir. Karşılıklı uzlaşma ve hoşgörü içinde savaşla değil, ticaret ve değişimle insanların kıt kaynaklarını ve faydalarını arttırmak mümkün olabilir. Böylece ticaretle kıt kaynakların kullanımında etkinlik artar. Özetlersek:

- Sosyal uzlaşmanın olmadığı durumda, **çatışma ve kavg,**
- Hoşgörünün olmadığı durumda, **mutlakçı düşünce ve bağnazlık,**
- Demokrasinin olmadığı durumda, **bağımlılık ve kaba kuvvete dayalı otorite kullanımı,**
- Rasyonelliğin olmadığı durumda, **kaynak israfı (irrasyonellik)** sözkonusudur.

Oysa hoşgörü, uzlaşma, demokrasi ve rasyonelliğin birlikte varlığı:

- Savaş ve kavgayı gereksiz kılarak **sosyal barışa,**
- Üst bir otoriteye bağımlılığı ve onun zorlamasını gereksiz kılarak **özgürlüğe,**

- Çatışma, kavga ve kaba kuvveti önleyerek **güvenliğe**,
- Toplumda haksızlığı ve eşitsizliğini önleyerek **adalet**,
- Kaynak israfı ve kaybını önleyerek sosyal **refah** hizmet etmektedir.

İşte burada ortaya çıkan **barış, özgürlük, adalet-eşitlik, güvenlik** ve **refah** modern endüstri toplumlarının **temel toplumsal norm ve amaçları** olarak oluşup yerleşmiştir.

III. Endüstri Toplumunda Temel Toplumsal Amaçlar

TOPLUMSAL AMAÇ OLARAK SOSYAL BARIŞ

Daha önce değinildiği gibi, sosyal yaşam kişiler ve gruplar arasında belli çelişki ve çatışmaların kaçınılmaz olarak varolduğunu ortaya koyuyor. İnsanoğlu toplum olarak birarada yaşayabilmek için bu çelişkilere bir çözüm bulmak zorundadır. Bu çözüm uzlaşma ilkesiyle sağlanır. Çatışmanın karşıt durumu barıştır. Dolayısıyla uzlaşma, barışa hizmet etmektedir. Bu nedenle modern toplumda sosyal barış temel bir amaç olarak ele alınmaktadır.

Sosyal barış amacının gerçekleşmesi, uzlaşma ilkesiyle, sosyal çatışmaların önlenmesi ya da yumuşatılmasıyla sağlanabilir. Ne var ki, varılan uzlaşmayla çelişki ve çıkar zıtlıkları tümüyle ortadan kalkmaz. Bu nedenle uzlaşma, kalıcı ve kesin olmaktan çok, belli durum ve sürelerde sosyal barışı sağlar. Durumun değişmesi ve yeni çıkar zıtlıklarının oluşması, uzlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini gerektirir. Bu yüzden uzlaşmaya dayalı barış,

toplumda sürekli güncel kalan bir amaçtır.

Sosyal barışın korunması için, toplumda güçlü olanların özgürlüklerini zayıflar aleyhine kullanımını önleyecek sosyal kontrollerin yasalarla düzenlenmesini gerekir. Bireylerin özgürlük alanına başkasının müdahalesi barışı tehlikeye sokar. Bu nedenle devlet, anayasal ve yasal düzenlemelerle temel özgürlüklerin sınırlarını belirleyerek, onları koruma işlevini yüklenir. Ayrıca sosyal barışın etkin olarak korunması, özgürlük, adalet, güvenlik ve refah olarak belirlenen diğer toplumsal amaçların birlikte gerçekleşmesiyle sağlanabilir.

TOPLUMSAL AMAÇ OLARAK BİREYSEL ÖZGÜRLÜKLER

İnsan isteklerinin sınırsız olarak gerçekleştirilebildiği durum, mutlak özgürlük durumudur. Bu isteklere ne kadar çok sınır çekilirse, özgürlük alanı o derecede daralır. Bu sınırlar teknik, fiziksel, psikolojik, sosyal, yasal ve ekonomik olabilir. Ama ekonomik güç, bu sınırların bazılarını genişletme şansına sahiptir. Bu yüzden ekonomik durumu güçlü olanın bireysel özgürlük alanı da o ölçüde geniş olmaktadır. Toplumsal açıdan özgürlüklerin genişlemesi, üretim artışı, ekonomik büyüme ve sosyal hasılanın paylaşımıyla ilgilidir.

Belirtilen sınırlar yüzünden toplumsal yaşamda özgürlükler mutlak ve sınırsız değildir. Toplumsal yaşamı düzenleyen kural ve yasalarla belli sınırlar getirilmektedir. Demokratik kurallar içinde getirilen düzenleme ve sınırlar herkes için aynı derecede geçerlidir, çünkü yasalar önünde herkes eşittir. Ancak yasaların tanıdığı özgürlük alanı şekli (formel) özgürlükleri vermektedir. Bunların fiilen kullanılabilmesi çoğu kez ekonomik güçle ilgilidir. İşte ekonomik gücün belirlediği özgürlük alanı, maddi özgürlükleri verir.

Yasalar önünde eşitliğe bağlı olarak getirilen şekli özgürlükler, hukuk devletine dayalı demokrasilerin temel özelliğidir. Bu temel hak ve özgürlükler, anayasalarda güvence altına alınmaya çalışılır. Bireylere tanınan bu özgürlük alanları, diğer bireylerin, kurumların ve aynı zamanda devletin kötüye kullanımına karşı korunmalıdır. Sınırsız özgürlük kendi kendini yok etme eğilimindedir. Buna K. Popper «özgürlük paradoksu» der. Bu nedenle özgürlükler, sosyal kontrol ve sınırlarla birlikte getirilmektedir.

Şekli özgürlük alanından yararlanma fırsatını ekonomik kaynaklar sağlar. Dolayısıyla ekonomik kaynaklar, maddi özgürlük alanını belirler. Maddi özgürlük, kural ve geleneklerin belirlediği sınırlar içinde, bireyin kendi koydukları amaçları gerçekleştirmek için, şekli özgürlük alanından yararlanma yeteneğidir. Böylece maddi özgürlük, ekonomik güçle özdeşleşmektedir. Ancak sosyal hukuk devleti, ekonomik gücü kontrol eden yasal ve kurumsal düzenlemeleri getirmektedir. Örneğin, rekabet hukuku ekonomik gücün kontrolünde temel araçtır.

Refahın ekonomik güç artışıyla gerçekleşmesi yüzden maddi özgürlüklerle refah amacı birbiriyle yakın ilişki içinde bulunur. Aynı şekilde özgürlük, adalet amacıyla da ilgilidir. Çünkü bireylere tanınan şans eşitliği, bir yönüyle özgürlük, diğer yönüyle adalet amaçlarıyla ilgilidir. Ekonomik gücün özgürlükler üzerinde belirleyici rol oynaması, adalet ve eşitlik amacının önplana çıkmasını zorunlu kılar.

TOPLUMSAL AMAÇ OLARAK ADALET VE EŞİTLİK

Toplumsal yaşamın varlığı, toplumu oluşturanların adalet ve eşitlik duygularına cevap vermesine bağlıdır. Uzun dönemde adaletin geçerli olmadığı toplum sistemi, kendi meşruluğunu kaybeder. Bu nedenle toplumsal sis-

temin yaşayabilmesi, onu oluşturan bireylerin değerlendirmesine göre adaletin sağlanmasına bağlıdır. Yalnızca toplumun adalet duygularına yeterli karşılık verebilen sistemler onların gözünde meşrudur.

Toplumda adalet amacının gerçekleşmesi, belli noktalarda eşitliğin sağlanmasıyla mümkündür.

Bunlar şu noktalarda toplanabilmektedir:

- Şekli özgürlüklerde, yani vatandaşlık statüsünde eşitlik,
- Başlangıç koşullarında eşitlik,
- Çalışma ve başarının ödüllendirilmesinde eşitlik,
- İhtiyaçların karşılanmasında eşitlik,
- Maddi özgürlüklerde, yani ekonomik güçte eşitlik.

İşte bu beş noktada her toplum belli sınırlar içinde eşitlik sağlayarak toplumda adaleti geçerli kılar. Buradaki eşitlikler mutlak olarak değil, toplumun kabul edebileceği sınırlar içinde göreceli eşitlik, yani adil görülebilir sınırlar içinde ele alınmaktadır.

En başta gelen eşitlik ve adalet anlayışı, vatandaşlık statüsünde eşitliktir. Vatandaşlara yasalarla tanınan şekli eşitlik, onlar arasında şekli adaleti sağlayan temel araçtır. Ancak adalet sorununun çözümü için yasal (şekli) düzenleme yeterli değildir. Bu şekli eşitlik ve adaletin maddi olarak gerçekleştirilebilmesi için vatandaşlara başlangıç koşullarında ve fırsatlarda eşitlik sağlanmalıdır. Başlangıç koşullarında ve fırsatlarda eşitlik, bireylerin eşit şansa sahip olmasını sağlamaktadır. Örneğin, eğitimde fırsat eşitliği gibi.

Maddi adaletin sağlanmasında diğer bir öge, çalışma ve başarının ödüllendirilmesinde adalettir. «Eşit işe eşit

ücret» ve çalışmanın karşılığının alınması, insanları çalışmaya yönelten temel motivasyondur. Bu güdülenme ekonomik sistemlerin işlerliği açısından özel bir öneme sahiptir.

Yine maddi adaletin gerçekleştirilebilmesi için bir diğer eşitlik ve adalet arayışı, ihtiyaçların karşılanmasında karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar çalışma ve başarılarının karşılığında belli ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir refah düzeyine sahip olmalıdır. Bunun için gelir dağılımı toplumun kabul edebileceği bir adalet duygusuna karşılık verecek yönde işlemelidir.

Gelir dağılımıyla yakından ilgili bir diğer konu, ekonomik gücün kötüye kullanımının önlenmesidir. Birey ve kurumların ekonomi içinde ulaştıkları ekonomik güç, başkalarının özgürlük alanını sınırlayıcı yönde kullanılmamalıdır. Maddi özgürlükleri, maddi güç, yani ekonomik güç belirlemektedir. Maddi (ekonomik) gücün başkaları aleyhinde kullanılması onların özgürlük alanını daraltır. Bu nedenle maddi (ekonomik) gücü kontrol eden «yasal» sınırlar getirilmektedir. Gerçekten de sosyal sınır ve kontrolü belirlenmeyen ekonomik güç sahipleri, diğer ekonomik birimlerin aleyhine genişleme eğilimindedir. Böylece özgürlükler, sınırsız olması durumunda, kendi kendini yok etme eğilimindedir. Bu özgürlük paradoksunu önlemek için maddi özgürlükler, sosyal kontrolla birlikte getirilmelidir. Böylece özgürlükle adalet arasında bir dengeleme sağlanabilir. Piyasa ekonomilerinde bu sonuç, rekabet özgürlüğünü düzenleyen yasalarla getirilir.

TOPLUMSAL AMAÇ OLARAK GÜVENLİK

İnsanoğlu kendi varlığının, sosyo-ekonomik çevresinin, sosyal yaşamın ve içinde yaşadığı sistemin korunmasını ve güvenlik içinde bulunmasını ister. Başka bir

deyişle, insan sağlığını, işini, gelirini ve mal varlığını korumak ister. İnsanların güvenlik ihtiyaçlarıyla barış içinde yaşama ihtiyaçları aynı nedenlere bağlıdır. Bunların en çok tehlikeye düştüğü dönemler, barış ve güvenliğin tehlikeye düştüğü savaş ve bunalım dönemleridir.

Öte yandan güvenlik, özgürlüklerin zaman içinde korunmasını sağlar. Bu yüzden güvenlik, zaman içinde sağlanan özgürlük, yani gelecekteki özgürlüktür. Dolayısıyla bir toplumda şekli ve maddi özgürlüklerin bir kesimi, gelecekteki özgürlüğü, yani güvenliği sağlamaya yönelik olarak kullanılır.

Toplumda sosyal barışın sağlanması, bunalımların önlenmesi için ekonomik kaynakların ayrılması güvenliğin korunmasına hizmet eder. Buna karşılık, ekonomik birimlerarası çatışma ve kuvvet kullanımı, güvenliği tehlikeye atar. Toplumda geleceğin güven altına alınması için,

- İnsanın fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması,
- Düşünsel gücün artırılması,
- Hastalık, kaza ve sakatlıklara karşı sigorta sisteminin oluşturulması,
- Yaşlılık için servet birikiminin teşviki,
- Genel güvenliğin sağlanması gerekli olmaktadır.

Böylece toplumda ulusal güvenlik yanında, sosyal güvenlik ve genel sigorta sisteminin yaygınlaştırılması, güvenlik ihtiyacını karşılamanın temel araçlarıdır. Sosyal politika alanında geliştirilen önlemler, güvenliği sağlamaya yönelik düzenlemelerdir. Kısacası, güvenlik, toplumsal yaşamın önemli amaçlarından biri olarak ortaya çıkarken, toplumun geleceğini ve bireyin özgürlüğünü gelecekte korumaya yönelik olmakta, böylece toplumun istikrar içinde bulunmasına hizmet etmektedir.

TOPLUMSAL AMAÇ OLARAK REFAH

Refah göstergesi olarak, maddi mal varlıklarıyla (servet) parasal varlıkların reel değeri kullanılmaktadır. Servetin artışı belirlen, gelir düzeyindeki değişimlerdir. Bu nedenle bireylerin ekonomik faaliyetleri gelir elde edilmesine yönelik olmaktadır. Toplumsal düzeyde refah artışı, sosyal hasıladaki artışlarla ölçülür.

Toplumda refahın artırılması, sosyal hasılanın artırılmasına, yani ekonomik büyümeye yönelik bulunmaktadır. Ayrıca refah artışı, maddi özgürlükleri belirlediği için, diğer toplumsal amaçların gerçekleştirilmesinde önemli bir araç durumundadır. Bu yüzden refah amacı, diğer toplumsal amaçlarla birlikte anlam ifade etmektedir.

Birey açısından refah, maddi özgürlük ve sosyal statü ölçüsüdür. Refahla birlikte maddi özgürlükler genişleyip sosyal statü yükselmektedir.

Refah artışıyla güvenlik arasında da yakın bir ilişki vardır. Gerek ulusal güvenliğin, gerekse sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması ve kalitesinin yükseltilmesi, refah artışlarıyla mümkün olmaktadır. Refah artışlarıysa, üretim potansiyellerindeki artıştan kaynaklanır. Bu nedenle bilim ve teknik alanındaki gelişmeler üretimin ve refah artışlarının ana kaynakları durumundadır. Özde «yaratıcı yıkım» süreci olan teknik yenilikler, yeniyi yaratıp, eskiyi yıkar-ken, tutarlı uyum politikalarını gerektirirler. Sonuçta üretim potansiyeli ve refah artar. Başlangıç koşullarında fırsat eşitliği ve eşit eğitim şansı daha çok kimsenin refah-tan pay almasını sağlar.

MODERN TOPLUMUN EKONOMİK SİSTEMİ

Yukarıda yapılan açıklamaların gösterdiği gibi, toplumsal bütün, kültürel, sosyal, politik ve ekonomik alt

alanların birlikteliği ve karşılıklı etkileşimi içinde vardır. Bu alanları düzenleyen temel ilkeler, (hoşgörü, uzlaşma, demokrasi ve rasyonellik) birbiriyle uyum içinde olup, sistem içinde bir düzen bütünlüğünün oluşumunu sağlar. Ancak toplumsal düzen ve sistemin ihtiyaçlara kendinden beklendiği gibi etkin olarak cevap verebilmesi için, belli politikalar oluşturması gereklidir. Bu nedenle toplumsal bütün içinde sosyal barış, özgürlük, adalet, güvenlik ve refah amaçları ve bu amaçları gerçekleştirecek toplumsal politikalar güdülmektedir.

Toplumsal bütünün ve modern toplumun gelişmesinde dinamik etken, teknik olmuştur. Teknik ve teknoloji, ekonomik alanın kapsamında kalan bir öğedir. Dolayısıyla toplumsal bütünün gelişme ve değişmesinde temel araç, ekonomik alan ve bu alanın gösterdiği yapı, düzen ve işleyiştir. İşte bu konu, ekonomik sistem ve düzeni gündeme getiriyor.

Modern Batı toplumunun, yani sosyal demokrasinin içinde olduğu toplumsal ortam, yukarıda belirtmeye çalıştığımız öğeleri içerirken, ekonomik ortam da piyasa ekonomisi olmuştur. Bu nedenle aşağıda ekonomik sistem ve piyasa ekonomisinin işleyişine daha ayrıntılı olarak değineceğiz.

IV. Sanayileşmiş Modern Toplumda Piyasa Ekonomisi ve İşleyişi

EKONOMİK SİSTEM VE DAVRANIŞSAL AÇIKLAMASI

Ekonomik sistem, malların üretim, tüketim ve dağılımına ilişkin ekonomik kararların alınmasını sağlayan mekanizmadır. Ekonomik kararlar, ekonomik davranışlarda

kendini ortaya koyar. Bu yüzden ekonomik sistem, ekonomik davranışlarla açıklanabilmektedir. Ekonomik sistemin davranışsal açıklamasında üç temel boyut söz konusudur.

- Organizasyon boyutu,
- Yapısal boyut,
- İşlevsel boyut.

Ekonomik sistemin organizasyon yapısı belli bir hiyerarşik ilişki sistemidir. Bu yapı çok aşamalı bir ast-üst ilişkisi biçiminde oluşmaktadır. Karar alma ve davranışlar bu hiyerarşik yapıya ve bu yapının yönlendirmesine bağlıdır. Hiyerarşik yapı içinde otoritenin yoğunlaşma derecesi, sistemin merkezi ve merkezi olmayan bir yapı kazanmasına yol açar. Merkezi otoritenin olduğu ekonomide bireysel planlar, merkezi otorite tarafından kontrol edilir. Otoritenin yerel olarak dağıldığı ekonomilerdeyse, her ekonomik birim kendi bireysel planını bağımsız olarak yapar.

Ekonomik sistemin davranışsal açıklamasında (Bkz. Neuberger ve Duffy, 1976) yapısal boyut, mülkiyet, enformasyon ve motivasyon yapılarından oluşur.

Ekonomik sistemin işlevsel boyutuysa karar, koordinasyon ve kontrol öğelerinden oluşarak sistemin işleyişini ortaya koyar.

Bu üç boyut birlikte ekonomik sistemin işleyişini, yani sistem içindeki davranışları belirlemektedir. Çünkü sistemin organizasyon yapısı içinde mülkiyet yapısı, karar sürecini; enformasyon yapısı, koordinasyon sürecini; motivasyon yapısı, kontrol sürecini belirler.

Ekonomik sistem içinde kimlerin, hangi hakka dayanarak üretim, tüketim, dağılım alanlarında ekonomik kararlar vermeye yetkili olacağı mülkiyet yapısı tarafından belirlenir. Mülkiyet yapısı, karar birimlerinin ekonomik kaynaklar üzerindeki kullanım yetkisi ve gücünü belirleyip sınırlarını ortaya koyar.

Enformasyon sistemi, ekonomik karar birimlerinin ihtiyaç duyduğu ekonomik verilerin toplanması, tasnifi, değerlendirilmesi, depolanması ve dağıtımına ilişkin mekanizma ve kanallardan oluşmaktadır. Böylece ekonomik birimler, karar seçenekleri, çevresel koşullar ve başarı şanslarına ilişkin temel bilgilere sahip olurlar. Bu nedenle enformasyon, karar ve davranışların hazırlanmasında yapılan planlamanın önkoşuludur.

Karar birimlerinin sahip olduğu enformasyon yapısı sayesinde alınan kararların birbiriyle uyumu sağlanır. Başka bir deyişle, enformasyon ekonomik koordinasyonun önkoşuludur. Koordinasyon sistemi karar, plan ve davranışlar arasındaki uyumu sağlayan hukuksal ve kurumsal düzenlemeler bütünüdür. Böylece ekonomik karar ve davranışsal karşılıklı uyumu, üretim faktörleri ve malların dağılımını sağlayan mekanizma ve kanallar, koordinasyon sistemini oluşturmaktadır. Ekonomide genel koordinasyon sağlanabilmesi için, ihtiyaçlarla mallar arasındaki farkı, yani kıtlık derecesini veren hesap mekanizmasının işlemesi gereklidir. Bu mekanizma ya piyasa fiyatları ya da genel planlama yoluyla işlemektedir.

Ekonomik sistemde motivasyon yapısı, karar birimleriyle onların davranışlarını uyaran mekanizma ve ilişkileri kapsar. Yani insanı ekonomik çalışmaya çeken, uyaran, teşvik eden yasal ve kurumsal yapılarıdır. Ekonomik sistemde insanın güdülenmesi zorunludur, çünkü ekonomik faaliyet ve gelişme her yerde ve her zaman insan çalışmasının bir sonucudur.

Çalışma motivasyonu ve potansiyeli, farklı toplumlarda ve ortamlarda farklı düzeylerde gelişebilmektedir. Doğal, maddi ve nüfus kaynaklarının varlığı, kalkınma için yeterli değildir. Bunlar yanında çalışma motivasyonunun güçlü olması gereklidir. İnsanı çalışmaya iten, maddi ya da maddi olmayan, olumlu veya olumsuz güdüler olabilmektedir.

Bu alandaki gelişmeler, toplumun kültürel yapısıyla yakından ilgilidir. Çalışma motivasyonu insana yenilikçi, yaratıcı, dinamik, enerji dolu, gerçekçi, orta düzeyde risk almaya yatkın ve kendi bireysel sorumluluklarıyla sonucu gerçekleştirmeye çabası gösteren kişilik özellikleri kazandırır.

Bu tip insanlar görevlerin başkası tarafından verilmesini beklemeden kendileri gerçekleştirmeye yönelirler. Yüksek çalışma motivasyonuna sahip girişimci, en yüksek kâr peşinde değil, başarı peşinde koşar. Kârı ilgi duyulması, yetenekleri kanıtlamanın en kesin ve en açık göstergesi olmasındandır. Çalışma motivasyonu, davranışlarda sorumluluk duygusunu beraberinde getirir. Çalışma motivasyonu ve sorumluluk bilinci içinde davranışların oluşturulması ekonomik sistem politikasının önemli bir konusudur.

Ekonomide kontrol sistemi, ekonomik birimlerin karar ve davranışlarda ekonomik güç kullanımının önlenmesine yönelik yasal ve kurumsal düzenlemeler bütününden oluşmaktadır. İnsanoğlu kendi çıkarlarını gerçekleştirirken başkalarının çıkarları aleyhine ve sınırsız olarak da kendi çıkarları lehine davranma eğilimindedir. Kontrol mekanizmasının görevi, ilişki içindeki ekonomik birimlerin çalışma ve çabasıyla bunun karşılığı arasında bir eşdeğerlilik kurmaktır. Yani çıkarlarla çabalar arasında denge kurmaya yöneliktir. Bu dengenin bozulması, taraflardan birini bağımlı duruma getirir. Kontrol sistemi, başkası üzerinde ekonomik güç kullanımıyla bağımlılık ilişkilerinin denetlenmesini amaçlar. Güç ve ekonomik güç ulaştığı düzeyi sosyal ve yasal açıdan meşrulaştırarak, başkaları aleyhine sürekli genişleme eğilimi taşıdığından kontrolü zorunludur.

Gücün kontrolü iki şekilde olmaktadır. Ya çıkarlar, çıkarlarla kontrol edilmekte ya da devletçe denetlenmektedir. İlk durum piyasa ekonomisinde rekabet süreciyle sağlanır.

Piyasa ekonomisinde kararlar ademi merkezîyetçidir.

Bunun sağlanabilmesi için, üretim faktörleri, malların üretim ve tüketimi amacıyla kullanım yetkisi, yani mülkiyet çok sayıda karar birimine dağıtılmaktadır. Piyasa ekonomisinde temel enformasyon kaynağı piyasa fiyatlarıdır. Karar ve planlar fiyatlara bağlı olarak yönlenmekte ve bu yolla koordinasyon sağlanmaktadır. Piyasa ekonomisinde kâr, gelir ve primler gibi maddi motivasyon göstergelerinin yanı sıra statü, şöhret, yükselme şansı ve sorumluluk verilmesi gibi maddi olmayan motivasyon öğeleri de kullanılır. Bunların çalışmayı ve başarıyı teşvik eder biçimde düzenlenmesi, ekonomik kararların kontrolünü sağlar. Piyasa ekonomisinde bu mekanizma, rekabet süreci tarafından yaratılır. Görüldüğü gibi, ekonomik sistemin yapısal, işlevsel ve organizasyon boyutları hep birlikte, karar sürecinin işleyiş ve biçimini belirlemektedir.

Sosyal demokrasinin ortaya çıktığı ortam, piyasa ekonomik sistemidir. Sosyal demokrasi, ancak piyasa ekonomisinin yapı, kurum ve işleyişiyle birlikte vardır. Onun bir ürünüdür. Bu nedenle burada piyasa ekonomik sistemine daha fazla açıklık getirilmektedir.

PIYASA SİSTEMİNİN TEMEL KARAKTERİ

Her ekonomik sistem gibi piyasa ekonomisi de, ekonomik birimlerarası ilişki ağı şeklinde bir yapı ve düzen oluşturur. Bu yapı ve düzen, insan davranışlarının bir sonucudur. Böylece sözkonusu düzen bir davranışlar düzenidir. Ekonomik karar birimlerinin planları, kararları ve davranışları karşılıklı etkileşim içinde birbirine uyum göstererek kendi aralarında koordine olmaktadır.

İnsan davranışlarının düzen ve koordinasyon biçimi iki şekilde ortaya çıkar. Bunlar organize olmuş düzenlerle, spontan (kendiliğinden oluşan) düzenlerdir.

Organize düzenler, bir organizatör tarafından belli

amaçların gerçekleşmesi için planlanıp kurulan örgütlerdir. Burada organizasyon (örgüt) elemanları hiyerarşik yapı içinde belirlenmiş belli işlevleri üstlenirler. Bu işlevler, belirlenen amacın gerçekleşmesi için gerekli olan görevlerdir. Sözkonusu görevler, basit organizasyonlarda emirler, karmaşık yapıdaki organizasyonlarda organizasyon kuralları şeklinde belirlenen davranış ilkelerinden oluşur. Örneğin, bir işletme belli bir amaca sahiptir, bir organizasyon planı vardır ve işletmenin çalışanları bu planda belirlenen belli işlevleri işletmenin amacını gerçekleştirme doğrultusunda yerine getirirler. Küçük işletmelerde emirler, büyük işletmelerde ise yerleşmiş kural ve ilkeler işletme içi davranışları belirler.

Davranış düzeninin kendiliğinden oluşan biçimi belli bir amaca yönelik değildir. Önceden planlanmamıştır, soyuttur, bu nedenle sadece ana hatlarını belirleyebiliriz. Bu türdeki davranış düzenleri tarihsel süreç içinde kendiliğinden oluşup yerleşirler. Spontan düzen içindeki insan davranışları belli bir yönetime ihtiyaç duymaz. Davranışlararası ilişkiler kendiliğinden oluşup yerleşir, kendiliğinden karşılıklı uyum sağlayarak birbiriyle koordine olurlar. Bu koordinasyonda ortaya çıkan tarihsel süreç içinde biçimlenmiştir; insandan insana, kültürden kültüre ve bir kısmı da genetik olarak aktarılırlar. Sözkonusu genel kurallara uyularak, sayısız ekonomik birimin plan ve davranışları, spontan ve çok merkezli (polisantrik) olarak kendi arasında uyum sağlar. Yazı, dil ve piyasa mekanizması bu türden düzenlerdir. Sözgelisi, futbol maçının işleyiş ve akışı da spontan ve çok merkezli davranış düzeninin güzel bir örneğidir. Futbolun kurallarına uyularak, her iki onbirde yer alan oyuncular, topun konumuna göre her an kendi davranışlarını belirlerler. Her futbolcu, başkasından emir almadan, üstüne düşen davranış ve görevi kendiliğinden yerine getirir. Topun konumuna göre gerek kendi ta-

kımı içindeki, gerekse karşı takımla ilişkileri düzenleyen davranışlar kendiliğinden birbirlerine uyum sağlayıp koordine olur. Futboldaki topun yerini, piyasa ekonomisinde fiyatlar almaktadır. Ekonomik birimler, fiyatların durum ve gelişimine göre ekonomik davranışlarını kendileri belirlerler.

Spontan düzenin ekonomik kaynak dağılımına uygulanması, piyasa ekonomik sistemini; buna karşılık, organize düzenlerin ekonomik kaynak dağılımına uygulanması, merkezden yönetimli ekonomik sistemleri (komuta ekonomisi) vermektedir. Böylece piyasa ekonomisinin genel karakteri, spontan düzen olması; merkezden yönetimli ekonominin genel karakteriyse, organize edilmiş düzen olmasıdır.

Pratikte bu iki düzen tipi aynı toplum içinde birlikte varolmaktadır. Ancak ekonomik sistemin ana ve temel karakteri bunlardan birini esas alırken, diğeri o genel karakter içinde, birinciye bağımlı ve ikincil derecede bir öneme sahiptir. Örneğin, spontan düzene dayalı piyasa ekonomisi içindeki işletmeler ve kamu kuruluşları organize düzenlerdir. Devlet yapısı da organizasyon ilkesine göre şekillenmiştir.

Piyasa ekonomisinin temel karakteri olan spontan düzenin oluşumu, varlığı ve sürekliliği için gerekli genel davranış kurallarının önemli bir kesimi, genel geçerliliğe sahip hukuk normlarıdır. Bunlar devlet tarafından oluşturulur ve geçerliliği denetlenir. Diğer davranış kuralları, gelenek ve görenekler, ticaretle mesleki ahlak kuralları da benzer şekilde oluşmuştur. Bu genel kurallar bütünü, ekonomik davranışın çerçevesini belirlemektedir. Bunlar içinde özellikle hukuk normları, piyasa sisteminin evrimleşmesini bilinçli olarak yönlendirmede kullanılan temel araçtır. Hu-

kuk kurallarıyla hukuk devleti yaratılırken, devlet ve toplum içinde insanlar değil, yasalar egemen olmaktadır. Hukuk kurallarının geçerli olması, otoriter gücün etkisinden arınmış bir karar alanı yaratmaktadır. Bu sayede, spontan davranışlar için belli bir özgürlük alanı, yani rekabet özgürlüğü yaratılır.

PİYASA EKONOMİSİNDE KARAR SÜRECİNİN İŞLEYİŞ BİÇİMİ

Spontan davranış düzeninden kaynaklanan piyasa ekonomisinde karar sürecinin işleyişi, özel ve kamusal mallar için farklılık göstermektedir.

ç. Planlama ve Planlama Alanları

Piyasa ekonomisinde çok sayıda karar biriminin olması, özel mallara ilişkin planlamanın da çok sayıda birim tarafından yapılmasına yol açar. Ama bunları işletmeler ve ev halkı olarak iki ana grupta toplamaktayız.

Ev halkının ekonomik sistem içindeki temel özelliği, bir yandan tüketici olması ve tüketim planları hazırlaması; öte yandan üretim faktörlerine sahip olması ve bunların arzını planlayarak, buradan gelirin yaratılmasını ve nihayet tüketim planıyla da gelirin harcanmasını planlamasıdır. Ev halkının planları çoğu kez yazılı biçimde hazırlanmaz, ama bu konularda bilinçli ve düşünerek karar alması ve davranması onun planlarını ortaya koyar.

Ev halkının sunduğu üretim faktörlerini üretim sürecinde birleştiren özel ya da kamusal girişimci, yine onun talep ettiği mal veya hizmetleri piyasaya arz etmektedir. Burada özel üreticinin amacı genellikle kâr ve gelir elde etmektir. Özel mallar üreten kamu işletmesinin amacıysa, kâr etmek, maliyetini karşılamak ya da ihtiyaçları en iyi biçimde karşılamak şeklinde farklılaşmaktadır.

Üretilen malın çeşidi, miktarı ve kalitesi, kullanılan

teknoloji, uygun niteliklerle donatılmış işgücü ve üretim için gerekli hammadde ve aramaların temini ayrı ayrı planlanır. Ayrıca işletmenin uzun ve kısa dönem finansman ve yatırımları da planlama konusu olur.

Özel işletmeler hukuksal açıdan farklı biçimlerde düzenlenebilmektedir. Bu farklı düzenleme biçimleri, üretim ve bunun sonucunda oluşan bölüşüm süreçlerine ilişkin yetki, hak ve görevlerin değişik şekillerde düzenlenmesini belirlemektedir. Örneğin, kişilere ait işletmede, girişimci aynı zamanda sermayedar ve yöneticidir. Karar ve davranışlarının sonucundan tüm servetiyle birlikte sorumludur. Oysa bir anonim şirkette ortakların sorumluluğu, sahip olduğu ortaklık payıyla sınırlıdır. Ayrıca bunlarda sermaye sahipliğiyle girişimcilik (yöneticilik) birbirinden ayrılmıştır. Sermaye sahibi olmak zorunda bulunmayan yönetici, üretim ve bölüşüm süreçlerinin gerçekleşmesine ilişkin yasal yetkileri kullanmaktadır. Ama yöneticiler sermayedarların çıkarlarına bağımlıdır ve onlar tarafından kontrol edilirler.

İşletmeler hem üretim, finansman, yatırım gibi içe yönelik, hem de satış ve girdi temini gibi dışa yönelik faaliyetlerini, belli ayrıntılara inerek, duruma göre kısa, orta ve uzun dönemler için planlarlar. Üretim programı, üretim yöntemleri, üretim faktörleri ve finansman seçenekleri konularında alınacak kararlar işletmenin ulaşacağı sonucu etkiler. Bu nedenle bütün kararların alınmasında, başarı göstergesi olarak kâr ve verimliliği ne yönde etkileneceğine dikkat edilir. Planlanan değerlerle gerçekleşen değerlerin karşılaştırılmasına göre, işletme başarısı belirlenmektedir. İşletmenin kâr ve başarısı açısından, özellikle satış planları yapılırken, tüketici plan ve taleplerinin dikkate alınması gereklidir.

İşletme yetkilileri beklenmedik değişimlerde planlarını yeniden gözden geçirme durumundadırlar. Ekonomik birimlerarası etki ve tepkilerden oluşan etkileşim ve ilişki ağı

hem üretici, hem de tüketici planlarının temelini oluşturur. Sonuçlarda başarıya ulaşabilmek için, ayrı ayrı hazırlanan planlar arasındaki koordinasyon gereklidir. Çünkü planlar arasındaki uyum ancak bu yolla gerçekleşebilir.

b. Piyasa Ekonomisinde Koordinasyon

Piyasa ekonomilerinde özel mallara ilişkin karar ve planların koordinasyonu, piyasa ve fiyat ilişkileri yoluyla gerçekleşir. Gerek üretim faktörlerinin çeşitli seçeneklere yönelmesi, gerekse tüketicilerin tüketim kararlarıyla üreticilerin kararları arasında bir uyumun gerçekleşmesi, piyasa sistemi içindeki koordinasyon olayını verir. Çok sayıdaki karar birimlerinin planlama dönemleri birbirinden farklıdır. Tarafların karşılıklı ilişki ve uyum sürecinde ekonomik planları sürekli gözden geçirilip yeniden düzenlenir. Planların ortaya koyduğu beklentilerle, gerçekleşen büyüklükler arasında bir farkın oluşması rizikosunun önlenmesi için, bireysel planların fiyatlar üzerinde birbiriyle uyumunun, yani koordinasyonun sürekli olarak gerçekleşmesi gerekir.

Üretim planlarından kaynaklanan mal arzının, tüketici planlarından kaynaklanan mal talebinden düşük olması durumunda ortaya çıkan miktar farkı, sözkonusu malın kıtlık derecesini verir. Bu durumda o malın fiyatı yükselme eğilimine girer. Mal fiyatının yükselmeye başlamasıyla, piyasa tarafları ilgili malın kıtlık derecesi konusunda bilgi sahibi olurlar. O mala ilişkin planlarıyla gerçekleşen sonucunun uyuşmadığını görürler. Bu durumda ekonomik birimler, daha önceki planlarını yenilemek zorundadırlar.

Üretici ve tüketicilerin planları gözden geçirip düzeltmeleri, diğer mal ve faktör piyasalarında da plan değişikliğine yol açar. Bunun sonucunda, talebin belli bir mala kayması, diğer malların fiyatında da değişiklik yaratacaktır. Böylece fiyatlararası karşılıklı bağımlılık ilişkisi bun-

ların görece kıtlık derecesini yansıtabacaktır. Bu durum karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde bulunan diğer piyasalara yansırken, planlar fiyatlara, fiyatlar da planlara uyum sağlayarak, sürekli bir düzeltme süreci ortaya çıkmaktadır.

Fiyatların gösterge işlevine uyan karar birimleri, planlarını yenileyerek çevresel değişikliklere sürekli uyum gösterirler. Değişken çevresel koşullara uymak, hem ekonomik birimin kendine, hem de diğer karar birimlerinin çıkarına uygundur. Bu sürekli uyum süreci, piyasa sistemindeki koordinasyonu yansıtır.

Arz ve talep arasındaki karşılıklı uyum yoluyla oluşan fiyat ilişkileri, yeni enformasyon sağlarken, eski bilgilerin geçersizliğini ortaya koyar.

Bu şekilde oluşan koordinasyon, aynı zamanda ekonomik sistemin içerdiği düzeni belirler. Bu düzen, piyasa ilişkilerinden kaynaklanan davranışların birbirine uyum sağladığı bir düzendir. Düzenleme derecesi katı değildir, çünkü çok sayıdaki davranış ve seçeneğe imkân tanır. Bir yandan bireysel karar birimlerine, öte yandan beklentilerin gerçekleşmemesi ve başarısızlık durumunda, düzeltmeye ve hızla uyum sağlamaya olanak verir. Bu düzenin kalıbı, sürekli olarak oluşan, bozulan ve yeniden kurulan bir özellik gösterir. Bireysel birimlere değişik seçenekleri açık tutan bir düzendir. Bu düzenin oluşması, fiyat oluşumu ve rekabet sürecine bağlıdır.

c. Piyasa Ekonomisinde Başarı Uyarımı ve Başarı Kontrolü

Ekonomik birimlerin, fiyat göstergelerine göre değişen durum ve çevre koşullarına uyum sağlamak için plan ve kararlarını değiştirmeleri, belli sonuçları gerçekleştirmeye yöneliktir. Yani karar ve davranışlar başarı elde etmeyi amaçlar.

Piyasa ekonomisinde mülkiyet sistemiyle üretim araç-

ları üzerindeki kullanım yetkisinin özel birimlere bırakılması, kâr ve gelir motivasyonunu ön plana çıkarır. Mülkiyet düzeninin belirlediği yetki ve sorumluluk sınırları içinde kanyak kullanım hakkı, bireysel ekonomik başarıyı gerçekleştirmeyi amaçlar. Malların kullanım hak ve yetkisine sahip olan kimseler, bunlardan yararlandığı gibi, aynı zamanda işletme tipine göre sermaye payı ve mal varlığıyla sonuçlardan da sorumlu olur.

Üretim araçlarının kullanım yetkisine sahip olan kimse başarı motivasyonu ile davranırken, ekonomik faaliyetin yol açtığı maliyetleri en düşük düzeyde tutma çabası içindedir. Ayrıca özel kaynak kullanım hakkına sahip olanların çalıştırdığı kimseleri belli uyarma sistemleriyle motive etmesi, kendi başarısının artmasına hizmet eder. Bu nedenle özel mülkiyet hakkının geçerli olduğu sistemlerde, çalışanların verimlilik ve başarıları için yeni stratejiler geliştirme sorumluluğu bireysel işletmelere ait olmaktadır. Yine verimli yöntemlerin kullanılması, çevresel değişimlere hızla uyum sağlanması özel işletmenin sorumluluğundadır.

Ekonomik mallarla üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet hakkı, ekonomik gücün kaynağını oluşturur. Başarı ve kâr peşinde koşmanın yalnızca bireysel çıkarlara yönelik olması durumunda, özel mülkiyet ve ekonomik gücün sınırlı sayıdaki ellerde toplanması tehlikesi ortaya çıkar. Bu nedenle piyasa ekonomisinde, özel mülkiyet hakkı ve karar yetkisinin özel birimlere bırakılması, ekonomide başarının teşviki ve kontrolü için zorunlu, ama yeterli olmayan bir koşuldur. Piyasa sistemi içinde rekabetin varlığıyla ancak yeterli koşul gerçekleşmektedir. Bu nedenle kapitalist piyasa ekonomisinin iki temel dayanağı, özel mülkiyet ve fonksiyonel işlerliğe sahip rekabet sisteminin varlığıdır. Rekabetin varlığı durumunda ancak piyasa ekonomisinde başarı uyarımı ve kontrolü etkin ve kalıcı

clatılır. Rekabetin fonksiyonel işlerliği için, çok sayıda alıcı ve satıcı yanında piyasaya giriş ve çıkışın serbest olması, rekabet düşünce ve geleneğinin yerleşmiş bulunması, rekabeti engelleyici tutumların önlenmesi gereklidir. Rekabetin varlığı durumunda tekelci eğilimler önlenmekte, başarı teşvik edilmekte ve değişen isteklere uyum göstermek mümkün olmaktadır. Çünkü dinamik girişimcinin getirdiği yenilikler ve bunların piyasada yol açtığı uyum süreci, rekabet sürecinin yarattığı uyarı ve teşvik işlevinin bir sonucudur. Başarı rekabetinde işletmeler, daha kaliteli malı daha ucuza satma yarışı içinde bulunurlar. Girişimcileri bu yöndeki bir davranış ve tutuma itebilmenin yolu, rekabeti düzenleyen rekabet yasası ve rekabet politikasının düzenlenmesinden geçmektedir. Bu yolla girişimcilerin ekonomik davranışları denetlenir. Rekabet yoluyla ekonomik davranışların kontrolü, bürokratik kaynak harcamalarını önler. Başka bir deyişle, kontrol maliyetleri rekabet sistemi içinde karşılanır.

Uyarıcı rolü oynayan yenilikçi girişimciyle onu taklit eden girişimci arasındaki karşılıklı etkileşim zaman zaman rollerin değişimi şeklinde dinamik bir süreç yaratır. Böylece sürekli bir farklılaşma, dengelenme ve uyum süreci yaşanmaktadır. Tarafların ekonomik güçleri zaman zaman artıp azalırken, tarafların özgürlük alanları sürekli genişler. Ayrıca taraflararası çıkar çatışmaları piyasa sonuçlarına göre uyarıcı ve kontrol edici çözümleri beraberinde getirmektedir.

d. Kamusal Mallara İlişkin Karar Süreci

Piyasa sisteminin olumsuz sonuçlar yarattığı, yetersiz kaldığı veya işlemediği alanlarda devlet, piyasa sonuçlarını düzelterek ya da kendisi devreye girerek belli mal ve hizmetleri sunar. Bu malların başında kamusal mal ve hizmetler gelir.

Devletin ürettiği yol, su, elektrik, PTT hizmetleri gibi altyapı ve diğer kamusal hizmetleri bunların başında yer alır. Devletin piyasaya, Sümerbank ürünleri gibi özel malları sunması durumunda, bu alandaki karar ve davranışların piyasa koşullarına uyum sağlaması gerekir. Bu özel malların aksine kamusal malların teknik özellikleri, bunların piyasada özel mal olarak üretilmesini engeller. Çünkü hiç kimseyi bu malların yararlanmasından dışlayamazsınız. Ayrıca bu mallar bölünemez ve aynı anda birçok kimse tarafından birlikte kullanılabilir. Özel birimlerin üretmesi durumunda ya maliyet karşılanamaz ya da piyasa koordinasyonu işlemez. Bazı malların üretimini devlet üstlenerek teşvik etme amacı güder. Sağlık ve eğitim hizmetlerinde veya tekel mallarında olduğu gibi devletin bunları üstlenmesi kamusal bir hizmet olarak değerlendirilmektedir. Bu son gruptaki mallar, özel birimlerce de sunulabilme şansına sahiptir.

İç ve dış güvenlik, temel hak ve özgürlüklerin korunması, haberleşme ve ulaşım gibi hizmetler klasik kamusal malları oluşturur. Ne var ki, gerek toplumsal amaçlar, gerekse tarihi gelişme süreci diğer bazı malların kamu tarafından sunulmasını gerektirir. Kamusal mallar, altyapı donatımını sağlamakta ve bunlardan altyapısal hizmetler olarak yararlanılmaktadır.

Hukuksal düzenleme şeklindeki, anayasada ve diğer yasalarda getirilen temel hak ve özgürlüklerle diğer düzenlemeler politik-kollektif mallardır. Bunlar «kurumsal altyapı»ya (*) dahildirler. Buna karşılık yol, su, elektrik, ile-

(*) Toplumun organizasyon biçimi, değer yargıları, davranış kalıpları ve hukuk düzenlemelerinden oluşur. Karar alma sürecinin önkoşullarını oluşturmak ve aynı zamanda seçme-seçilme, katılma, haberleşme, mülkiyet, sözleşme güvenlik gibi temel hak ve özgürlükleri kapsar.

tişim gibi «maddi altyapı» (*) öğeleriyle eğitim ve sağlık hizmetlerinden oluşan «personel altyapı» (beşeri sermaye) (**) birlikte ekonomik-kamusal mal ve hizmetleri oluşturmaktadır.

Kamusal malların üretim, finansman ve dağılım (koordinasyon) konuları, parlamenter demokrasilerde çeşitli karar birimlerince gerçekleştirilir. Parlamento, hükümet, bürokrasi, partiler, birlik ve sendikalar gibi resmi ve yarı resmi kurum ve örgütler kamusal mallara ilişkin karar ve planlar üzerinde etkili olurlar. Çünkü kamusal malların arzı politik seçimlerle yakından ilgilidir. Politik güç ve iktidarı ele geçirmek için yarışan partiler, seçmenin karşısına çıkarken getirecekleri ya da getirdikleri kamusal mal ve hizmet konusunda rekabete girmektedir. Partilerin programları çoğu kez, kamusal mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve finansmanına ilişkin olmaktadır. Çünkü bu yolla daha çok seçmene hitap edebilme şansına sahiptirler. Ama programlar çok genel düzeyde tutularak, gelecekte politikacılara yeterince davranış serbestliği tanınır.

Böylece özel mallardaki piyasa koordinasyonunun işlevini, kamusal mallarda politik seçim sistemi almaktadır. Yani kamusal malların koordinasyonu seçim sistemiyle gerçekleşmektedir. Burada politikacılar, piyasadaki özel girişimcilerin işlevlerini üstlenirler.

e. Kamusal Mallara İlişkin Başarı Uyarımı ve Başarı Kontrolü

Kamusal malların üretim ve dağılımında başarı uyarımı ve kontrolü farklı şekilde işlemektedir. Çünkü kamusal mal-

(*) Yol, su, elektrik, kanalizasyon, doğal çevrenin korunması, iletişim ve haberleşme (PTT hizmetleri) gibi donatım ve hizmetlerden oluşur.

(**) Kamunun eğitim ve sağlık hizmetlerinden oluşmaktadır.

lara ilişkin kararları alanlar politik karar birimleridir. Batı tipi piyasa ekonomileri parlamenter demokrasiyle bütünleşmiş olarak işlemektedir. Buradaki karar yetkisine sahip birimler yasama (parlamento) ve yürütmeden (hükümet) oluşur. Toplum içindeki istek oluşumu ise, anayasal kurumların belirlediği çerçeve içinde kurulmuş olan parti ve birlikler kanalıyla gerçekleşir. Parlamenteoya ve hükümete giriş, politik partilerin seçim adayları olarak, belli bir programın seçime sunulmasıyla olur.

Devletin kamusal mallar şeklindeki mal ve hizmetleri yukarda iki ana gruba ayrılmıştı. «Politik» kamusal mallar veya «kurumsal» altyapı öğeleri olan hukuksal düzenlemeler; ekonomik kamusal mal ve hizmetler olan, maddi ve personel altyapıya (sosyal sabit sermaye-beşeri sermaye) ilişkin mal ve hizmetler.

Politik kamusal mal ve hizmetlerin (kurumsal altyapı) başında temel hak ve özgürlüklerin korunması, haberleşme özgürlüğü, bireysel özgürlükler, katılma hakkı, seçme ve seçilme hakkı, güvenlik ve sosyal güvenlik hakları gelmektedir. Bunların yerine getirilmesi Batı tipi demokrasi-lerin temel varlık koşuludur. Kontrolü ve korunması yargı (özellikle anayasa mahkemesi) yoluyla ve güvenlik sistemiyle sağlanmaktadır.

Ekonomik kamusal malların (maddi ve personel altyapı) yatırımı ve hizmetlerinin üretimi belli maliyetlere yol açar. Bu mal ve hizmetlerin piyasa fiyatı yoktur. Genellikle parasız veya katılma payı karşılığı alınarak sunulmaktadır. Bu malların arz ve talebinin karşılaşması politik süreç üzerinden, politikacılar aracılığıyla olur. Daha yeterli ve kaliteli kamusal mallar sunan iktidar partisinin oy oranı artar, aksi durumda azalır. Bu malların arzında uyarı ve kontrol sorunları açısından piyasalardaki bireysel malların sunulmasındaki gibi bir durum vardır. Ancak yetersizliklerin ve açıkların tanınmasındaki uyarı motivasyonu yarar-

lanıcının kontrolü görelî olarak daha sınırlı kalmaktadır. Çünkü kamusal birime rekabet baskısı yapılamaz, kendisi tek el durumundadır.

Karşı taraf olarak kamusal maldan yararlanan vatandaşın kontrolü ise sınırlı kalmaktadır. Çünkü vatandaş ancak sınırlı bir seçim şansına sahiptir. Memnun olmadığını ancak belli aralıklarla gerçekleştiren seçimlerde ortaya koyabilmektedir. Ayrıca oy pusulası, tek tek olayların değil, politik kararların genel değerlendirmesidir.

Kamusal malların üretimindeki kontrol sisteminin, belirtilen zorluklar nedeniyle, ekonomik düzenin çerçevesinin çıkar gruplarına bağılı olarak yönlendirilmesi, ekonomi politikasının seçim aracı olarak kullanılması, bürokrasinin etkin çalışmaması ve devlet sektörünün genişleme eğilimi gibi olumsuzlukların oluşmasına yol açmaktadır. Bu yetersizliklerin bazılarının giderilmesi bürokrasi içindeki uyarı, teşvik ve kontrol sisteminin geliştirilmesiyle mümkündür. Çünkü etkin çalışan bir bürokrasinin, politik kararları hazırlayan birimler olarak, kamusal mallara ilişkin karar sürecini dolaylı yoldan etkileme şansı yüksektir.

f. Özel ve Kamusal Mallara İlişkin Süreçlerinin Sentezi

Kamusal malların sunulması için gerekli olan politik karar, davranış ve planlama, piyasa sisteminin sağladığı koordinasyondan kopuk değildir. Bir yandan kamusal mallardan yararlanırken, öte yandan da özel malların üretim ve arzında kamusal mallardan yararlanır. Piyasa sistemi içinde görelî fiyat değişimlerinin yarattığı etkiler, politik kararları uyarır. Başka bir deyişle, onlar da piyasa verilerindeki değişimlere, uyum sürecine dahil olurlar. Diğer yandan kamusal malların varlık ve donatımı, piyasa koordinasyonunun fonksiyonel işlerliği için önkoşul oluşturur. Ekonominin sahip olduğu altyapı donatımının

varlık ve kalitesine bağılı olarak piyasalarda bireysel karar, bilgi akışı ve koordinasyon gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle piyasa ekonomilerinde, piyasa ve politik seçim sisteminin sağladığı koordinasyon ve karar süreçleri iç içe girmiştir ve birbirini tamamlamaktadır. Özel ve kamusal mallara ilişkin karar süreçleri, sürekli ve karşılıklı olarak birbirini uyarırlar. Birisinin fonksiyonel işlerliğinin çok iyi olması durumunda, diğesinde ortaya çıkan darboğazın giderilmesi için oluşan istek ve baskı ikisi arasındaki uyum sürecini hızlandırır. Bu nedenle süreçlerin sahip olduğu karşılıklı içsel bağımlılık ve etkileşim, ikisinin görece gecikmelere rağmen, birlikte gelişmesini sağlar. Aralarındaki ilişki, politikayla ekonomi ilişkisidir.

Politikayla ekonomik alan arasındaki ilişkiye bağılı olarak, ekonomik sistem içindeki karar süreçleri üç ayrı düzeyde ortaya çıkmaktadır:

- Salt ekonomik alanda,
- Politikayla ekonominin kesiştiği alanında,
- Salt politik alanda, yani devlet katında.

İlk karar düzeyinde, kamusal ve özel işletmelerle ev halkı (tüketiciler) arasındaki ekonomik ilişkiler yer almaktadır. Bu ilişkiler, mal piyasalarında mal ve hizmet alım-satımı ve bunlardan kaynaklanan fiyat ilişkileri biçiminde gerçekleşirken, işgücü ve sermaye piyasalarında ücret ve faizin oluşumunu belirleyen piyasa ilişkileri şeklinde gündeme gelmektedir.

İkinci karar düzeyinde, örgütlenmiş çıkar grupları olan birlikler (sendikalar, odalar vb.) vardır. Bunların ilişkileri daha fazla ekonomik içerikli, ama politik özelliğindedir. Pazarlık ilişkileriyle sorunlara çözüm aranmaktadır.

Üçüncü karar düzeyinde ise, devlet kurumları yer alır. Buradaki karar süreci, politik yetkiyi kullanmaktadır. Dev-

letin bu alanda kamusal mal ve hizmetleriyle ekonomi politikası görevlerini üstlendiğini görmekteyiz.

PIYASA EKONOMİSİNİ OLUŞTURMAYA YÖNELİK ARAÇLAR

Ekonomik sistem politikası araçlarının ekonomide bir düzen oluşumunu sağlamaları, ekonomik düzen politikasının amacıdır. Ancak ekonomide bir düzen oluşturmanın asıl nedeni, ekonominin güncel akış ve işleyişini sağlamak için, bir **ortam** ve **çerçeve** oluşturmastan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ekonomik düzen politikasında alınan önlem ve seçilen araçların, varolan ekonomik sisteme uygun olması gerekir. Bu yüzden seçilen araçlarla ortaya çıkacak olan ortam ve çerçevenin, amaçlanan ekonomik sisteme uygunluğu üzerinde durulmalıdır. Ekonomik düzen politikası araçlarının gösterdiği bu özellik nedeniyle, piyasa ekonomisinde getirilen düzen politikası araçlarının kendileri emredici niteliktedir. Ancak bunlarla yaratılan ortam ve düzen, bireysel ekonomik özgürlük, serbest karar yetkisi ve davranış serbestliğini sağlamaya yöneliktir. Bu konuda temel düzenleme alanları şunlardır:

- Üretim alanı (mülkiyet düzeni, işletme biçimi, işyeri düzeni, işgücü ve işçi sağlığının korunması),
- Piyasa ve rekabet alanı,
- Para ve mali alanlar,
- Gelir bölüşümü alanı,
- Sosyal güvenlik ve sosyal politika alanları.

Bu araçların ayrıntı ve analizine burada giremiyoruz (Ayrıntı için bkz. Erkan 1987, s. 74-88).

V. Modern Toplumun Ekonomik Sistem Politikası: Sosyal Piyasa Ekonomisi

Yukarıda değinilen temel alanların düzenlenmesi, her ülkenin kendi tarihsel koşullarına bağlı olarak ortaya çıkarken, piyasa ekonomisinin esneklik sınırları içinde birbirinden sapabilmektedir. Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ülkelerde belli bir piyasa, rekabet ve ekonomik sistem politikası izlenmektedir. Bu sorun özellikle Almanya'da bilimsel temelleriyle birlikte çok yoğun ve verimli araştırmalara konu olmuştur. Çünkü bu ülkede piyasa ekonomisi, her iki dünya savaşı ve Hitler dönemi yüzünden birkaç kez tahrip olmuş ve yeniden kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı ertesinde sistemin yeniden kurulması, o güne kadar gerçekleştirilen yoğun bilimsel araştırmaların bir sonucu olmuştur. Oluşturulan sistem, «sosyal piyasa ekonomisi» adını almaktadır. Bu yaklaşımın bilimsel formülasyonu Prof. Müller-Armack tarafından ortaya konurken, ilk uygulaması ve politik savunmasını Hristiyan Demokrat Parti Başkanı Ludwig Erhard üstlenmiştir. Ancak daha sonra, Sosyal demokrat Ekonomi Bakanı Prof. Karl Schiller'in katkılarıyla, yaklaşım Keynescilikle bağdaştırılmış ve Sosyal Demokrat Parti tarafından da benimsenmiştir.

Sosyal piyasa ekonomisi iki temel teze dayanır: Piyasalara işlerlik kazandıran başarı rekabeti ve bunun sonuçlarının sosyal açıdan dengelenmesi. Rekabet ve sosyal dengeleme, madalyonun iki yüzü gibi birbirini tamamlar ve biri diğerine tercih edilemez. Aksi durumda, sistem ya ilkel liberalizme (ilkel kapitalizme) ya da Marxist sosyalizme kayma tehlikesi gösterir. Oysa sosyal piyasa ekonomisi bu ikisi arasında üçüncü bir yoldur.

Dördüncü Bölüm

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ

I. Piyasa Ekonomisinin Evrimi: Serbest Piyasa Ekonomisinden Sosyal Piyasa Ekonomisine

KLASİKLERDE PİYASA EKONOMİSİ ANLAYIŞI: SERBEST PİYASA EKONOMİSİ

Birinci bölümde de anlatıldığı gibi, liberal ekonomi politikasının temelini oluşturan serbest piyasa ekonomisi, liberalizmle aynı düşünce ve felsefeyi paylaşır. Doğal uyum yasası, fayda ve kâr peşinde koşan bireyin, genel toplumsal çıkara da hizmet ettiği görüşündedir. Bunu sağlayan «görünmez el»dir. Üretici ve tüketiciler arasındaki çıkar dengelenmesinin «görünmez el» yardımıyla gerçekleştirildiği ortam, piyasalardır. Piyasalar bireysel ekonomik kararları koordine etmekte ve genel ekonomik çıkara dönük olarak yönlendirmektedir. Piyasa mekanizması ekonomik kaynakların optimum dağılımını, tam istihdamı ve herkesin çalışmasına uygun bir gelir elde etmesini sağlar.

Devlet ancak güvenlik hizmetlerini, özellikle özel mülkiyetin korunmasını sağlamalı, piyasada oluşan fiyat, gelir ve üretim miktarlarına müdahaleden kaçınmalıdır. Çünkü varolan doğal denge ve düzenlere müdahale gerekmez. Bu alanlara yapılacak müdahaleler bu dengeleri bozar ancak. Dolayısıyla liberalizmin ekonomi politikasındaki temel tutumu, doğal denge ve düzen düşüncesinin mantıksal sonucu olarak, «bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler» sloganında ifadesini bulur.

Özgürlük, çalışma arzusu ve serbest rekabet, piyasaların kendi kendine en iyi biçimde işleyişini sağlayan doğal güçlerdir. Ortaçağın feodal insanını, vatandaş ve burjuva, yani özgür ve bağımsız birey yapan temel toplumsal kurum, piyasalar olmuştur. Özetlersek, klasik ekonomik düşünce, yani klasik liberal görüş, 18. yy. merkantilizminin mutlakçı ve müdahaleci ekonomi politikasının karşısına serbest rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini ve «bırakınız yapsınlar» politikasını, yani ekonomiye müdahale etmeyip kendi akışına bırakma politikasını (ya da politikasızlığını) koymuştur.

Klasik liberalizmin ekonomi programı tam şekliyle hiçbir yerde uygulanamamıştır. Çünkü her toplumda geleneksel bağlar ve ayrıcalıklar varlığını sürdürmektedir.

Bununla birlikte endüstrileşme sürecinin dinamik gelişimine liberal düşüncenin katkısı büyük oldu. Ne var ki, ulaşılan sonuçlar, öngörülen doğal düzen ve uyum düşüncesine uygun olmadı. Bugün «ilkel kapitalizm» olarak adlandırılan klasik liberalizmin «bırakınız yapsınlar» felsefesinin uygulandığı dönemlerde toplum iki karşıt sınıfa bölündü. Giderek zenginleşen burjuvazi karşısında, örgütsüz ve korumasız kalan işçi kesimi büyük bir yoksulluğa ve boğaz tokluğuna çalışmaya itildi. Çok düşük ücretler, uzun çalışma süreleri, çocuk ve kadınların hiçbir koruma ve sosyal hakka sahip olmadan çalıştırılması, çalışan ke-

simin sömürülmesine yol açtı. Bu ortam ve koşullar Avrupa'da 1848 ihtilallerini ve Marxizmi yarattı. Böylece klasik uygulama kendi karşıtını doğurmuş oldu.

Gelişen endüstrileşme içinde klasik liberalizmin savunduğu rekabet ve sözleşme özgürlüğü, güçlenen ekonomik birimlerce bu özgürlüklerin kısıtlanması yönünde kullanıldı. Bu gelişme içinde klasik liberalizmin devamı olarak neo-klasik ekonomi doğdu.

NEO-KLASİKLERDE PİYASA EKONOMİSİ YAKLAŞIMI: TAM REKABET

Adam Smith'le başlayan klasik ekonominin temelleri, zaman içinde L. Walras ve A. Marshall'ın analizlerinin oluşturduğu «fiyat teorisi»ne dönüşmüştür. Neo-klasik yaklaşım, klasik görüşün devamı ve yeni yorumudur. Ama klasiklerin birçok görüşü başlangıçtaki özelliğini yitirmiştir. Klasik iktisatçılar ekonomi bilimini kapsamlı bir yaklaşım içinde, diğer sosyal bilimler ve felsefeyle bağlantılarını dışlamadan ele almışlardır. Ancak Ricardo'nun «soyut model teorileri» şeklindeki analizleri, metodolojik bir yaklaşım olarak daha sonraki iktisatçılarca da benimsenmiştir. Böylece ekonomik analizler sosyal, politik ve kültürel çevreden soyutlanarak «soyut model teorileri» şeklinde gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla «ekonomi politik» salt ekonomi bilimine dönüşerek neo-klasik ekonomiyi yaratmış oldu.

Neo-klasiklerde rekabet anlayışı klasiklerden farklıdır. Klasiklerin serbest rekabet yaklaşımı, «tam rekabet yaklaşımı»na dönüştü. Ancak bu dönüşümde rekabet olgusu klasiklerdeki anlam ve içeriğini kaybetti.

Tam rekabet, aşırı kârların yok olduğu, maliyetin bir ögesi olarak normal karın elde edildiği bir denge durumu-

dur. Tam rekabet, rekabet sürecini değil, sonucunda ulaşılan statik durumu tanımlar ve bunu ideal, ulaşılması amaçlanan bir durum olarak görür. Rekabet dinamik bir süreç olarak ele alınmamaktadır. Bu türdeki rekabet anlayışına bağlı olarak oluşturulan «piyasa modelleri», fiyat teorisinin statik denge çözümlemeleri olarak ortaya çıkar. Bu yaklaşımda piyasa ekonomisinin teorik ve soyut düzeydeki işleyişi «genel denge modelleri»yle ortaya konur.

Pratikte ekonomik süreci yönlendirme doğrultusunda bir politika izlenmemiş, ekonomi biliminde de «bırakınız yapsınlar» felsefesi sürdürülmüştür. Devletin ekonomi politikası ekonomik analizlerden dışlanmıştır. Çünkü ekonomik analizlerin soyut modellere dönüşmesi, onları politik içerikten uzaklaştırır. Ancak neo-klasik yaklaşımın bu tutumu pratiği etkilememiştir. Pratikte devletin ekonomideki önemi giderek artmaktaydı. Endüstrileşme sürecinin yarattığı sorunlar, ekonomik alanda devlete yeni görev ve işlevler yüklüyordu. İşte bu durum «bırakınız yapsınlar» felsefesinin sonu oldu, yani klasik liberalizm yeni yaklaşımlarla ikame edildi. Klasik liberal yaklaşımın yarattığı sorunların çözümü için, sosyal güvenlik ve sosyal politikalar şeklinde, neo-klasik yaklaşımın dışında yeni çözümler getirildi. Pratik yaşamın sorunları devlete yeni işlevler yüklemiş ve piyasa ekonomisi anlayışında da buna paralel olarak yeni gelişmeler ortaya çıkmıştı. Ne var ki, bu gelişmelere ilişkin ilk bilimsel analizler, devleti ekonomik süreçten dışlayan neo-klasik görüşten değil, liberal görüşü yeni bir yorum içinde ele alan Ordo-liberalleri'nden gelmiştir.

ORDO-LİBERALİZMİNİN PİYASA EKONOMİSİ YAKLAŞIMI

Freiburg Okulu olarak da adlandırılan Ordo-liberalleri, Walter Eucken (1952) ve çevresinde toplanan bir grup Al-

man bilim adamı tarafından geliştirilmiştir. W. Eucken ve çevresi klasik liberalizmden etkilendikleri kadar Alman Tarihçi Okulundan, Max Weber ve Werner Sombart'la Bismarck döneminden beri oluşturulmuş olan sosyal politika önlemlerinden de etkilenmişlerdir. Ayrıca bunlara ek olarak Birinci Dünya Savaşı ve Hitler dönemiyle Alman ekonomik sistemlerinde ortaya çıkan değişimler, bu bilim adamlarını ekonomik sistemleri tarihsel kökenleriyle birlikte araştırmaya yöneltmiştir. Ekonomik sistemlere yönelik bu analizler, «Ekonomik Düzen Teorisi» adını alır. Burada ekonomik sistemleri morfolojik olarak açıklayan biçim öğelerinin araştırılması önplana çıkar.

Ordo-liberalleri, klasik liberalizmden belli yönlerde ayrılırlar. Yaptıkları ayrıntılı araştırmalar, ekonomik düzen ve sistemlerin, «doğal düzen» olarak kendiliğinden varolmadığını ve toplumda her zaman «uyum» şeklinde bir denge bulunmadığını ortaya koyar. Yani toplumların adeta Tanrı vergisi bir «doğal düzeni» yoktur. Tersine ekonomik düzenler belli tarihsel gelişme içinde oluşan «sosyal düzenler»dir. Başka bir anlatımla, «ordre naturel» değil «ordre social» vardır. Sosyal düzenleri, bir yandan her toplumun kendi tarihsel gelişme süreci içinde kuşaktan kuşağa aktarılan örf, âdet, gelenek ve göreneklerden oluşan sosyal normlar, öte yandan devletin oluşturduğu hukuk normları belirler. Bu norm ve kurallar sisteminin oluşturduğu kuramsal çerçeve ekonomik düzeni vermektedir. Böylece toplum içinde ve her toplumda farklı biçimde oluşan bu öğeler «doğal veriler» değil «sosyal olgular»dır. Özellikle devlet getirdiği hukuk normlarıyla bir ekonomik düzen politikası oluşturmakta ve bu politika ekonominin yapı ve işleyişini belirlemektedir.

• Walter Eucken'in ekonomik düzen teorisi, piyasa mekanizması ve merkezi yönetim şeklinde iki temel koordinasyon ve yönlendirme ilkesinden hareketle, iki temel eko-

nomik sistemi birbirinden ayırmıştır. Burada, genel ekonomik sürecin merkezi olmayan, birbirinden bağımsız bireysel ekonomik planların piyasalar üzerinden yönlendirildiği «piyasa ekonomisi»yle, genel ekonomik sürecin merkezi bir karar biriminin oluşturduğu plana göre yönlendirdiği «merkezden yönetimli ekonomiler» iki karşıt tip olarak ele alınmaktadır. Birbirinin karşıtı olan bu ikisi aynı anda ve aynı düzeyde geçerli olamaz. Çünkü ekonominin temel yönlendirme ve koordinasyon mekanizması **karma** olamamaktadır. Eucken'in yaklaşımı serbest piyasa ekonomisi yaklaşımına dayanmakta ve serbest piyasa ekonomisinin varlığını (kuruluşunu) belirleyen ilke ve öğelerle işleyişini düzenleyen ilke ve öğeleri birbirinden ayırmaktadır (Bkz. Eucken 1952, Erkan 1984, s. 78-79).

Bu yaklaşıma göre, serbest piyasa ekonomisinin varlığı için yedi ilke geçerlidir:

- **Tam rekabete** dayalı piyasa fiyatının oluşabilmesi,
- **Para istikrarı,**
- Piyasalara giriş-çıkışın serbest olması (**açık piyasa**),
- Üretim araçları üzerinde **özel mülkiyet hakkı,**
- **Sözleşme serbestliği,**
- Özel birimlerin faaliyetlerinin sonuçlarından **kendilerinin tam sorumlu olması,**
- Ekonomi politikasında **süreklilik ve istikrar.**

Eucken'e göre, bu yedi ilke birbiriyle bağlantılı olup birlikte varolmalıdır. Bunların birlikte varlığı durumunda ancak serbest piyasa ekonomisi varolabilir. Varolan ekonomik düzenin işleyişi için dört düzenleyici ilke daha gündeme gelmektedir:

- **Monopol denetimi,**
- Gelir dağılımının **artan oranlı gelir vergisi** (maliye politikası) ile düzeltilmesi,
- Üretim faktör ve kaynaklarının, özellikle işgücünün **sosyal güvenlik** önlemleriyle korunması,
- Konjonktür dalgalanmaları karşısında **işgücünün korunması** için **asgari ücretin** belirlenmesi.

Eucken'in piyasa ekonomisi yaklaşımı birçok öğeleri açısından klasik ve neo-klasik yaklaşımlara dayanmıştır; ancak onlardan, ekonomik düzenin «doğal düzen» değil «sosyal düzen» olduğu noktasında ayrılmaktadır. Bu yaklaşım farkı, Ordo-liberallerinde devlete ekonomik düzen politikası oluşturma görevi yüklemektedir. Ne var ki, Eucken'in bu yaklaşımı yoğun eleştirilere konu olmuştur. Bu yaklaşımın getirdiği piyasa ekonomisini belirleyen öğelere ilişkin sistematığın yetersiz olduğu vurgulanmış, özellikle «tam rekabet» kurumunun ütöpik olduğu, pratikte ortaya çıkan sosyo-ekonomik amaçlara cevap vermekten uzak bulunduğu ileri sürülmüştür.

Ordo-liberallerinin piyasa ekonomisi yaklaşımı, bir anlamda bir «ara aşama» olarak görülebilir. Çünkü serbest piyasa ve bunun koşulları açısından bir ayağı, klasik liberalizde; diğer ayağı, tam rekabetle neo-klasik yaklaşımda; üçüncü ayağı ise, doğal düzenden sosyal düzene geçişi ve ekonomik düzen politikasını zorunlu görmesi açısından da daha sonra geliştirilecek olan sosyal piyasa ekonomisine uzanmaktadır. Bu sonuncu boyutuyla piyasa ekonomisini belli bir sosyo-ekonomik kurum ve kurallar bütünü olarak ele almıştır. Böylece piyasa davranışlarının kurumsal olarak belirlendiği görüşü ortaya konmuş oluyordu. Ancak serbest piyasa ekonomisi yaklaşımının sosyo-ekonomik sorunları «bırakınız yapsınlar» felsefesi içinde kendi akışına bıraktığı ve bu yüzden bunları çözmede

yetersizliği endüstrileşme süreci içinde kanıtlanmıştı. Tam rekabet yaklaşımının da ekonomi politikası açısından bir anlam ifade etmediği ortaya çıkmıştı. Ekonomik düzene ilişkin sorunların bilimsel düzeyde yoğun olarak tartışıldığı ve yeni bir ekonomik sistemi kurmak ve oturtmak sorunuyla yüz yüze kalan ikinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'sı, yeni bir ekonomik sistem politikasının doğmasına sahne olmuştur. Bu yeni yaklaşım **sosyal piyasa ekonomisi**'dir.

II. Sosyal Piyasa Ekonomisi

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİNİN TEMEL TEZLERİ

Ordo-liberalizmi «doğal düzen» düşüncesinden «sosyal düzen» düşüncesine geçmekle, «ekonomik düzen politikası»nın zorunlu olduğunu ortaya koymuştur. Ancak ekonominin işleyiş ve akışını yönlendiren ekonomik süreç politikasına (istihdam, konjonktür ve büyüme) gerek görmemiş ve hak ettiği önemi vermemiştir. Ordo-liberalizminin yarattığı bilimsel tartışma ortamından doğan sosyal piyasa ekonomisinin, ondan yoğun olarak etkilenmekle birlikte, getirdiği yeni yaklaşım çok daha esnek, dogmatik olmayan, pratik sorunların çözümünde gerçekçi ve uygulanabilir özelliğe sahiptir.

Sosyal piyasa ekonomisinin bilimsel formülasyonu ilk olarak A. Müller-Armack (1945) tarafından gerçekleştirilmiştir. Müller-Armack'a göre, klasik liberalizm ya da ilkel kapitalizmle sosyalizm arasında üçüncü bir yol ve yeni bir sentez olarak sosyal piyasa ekonomisi, iki temel teze dayanmaktadır (Müller-Armack, 1947, s. 28-34 ve 1978, s. 12):

- Tüketici isteklerine daha iyi cevap veren ve sosyo-ekonomik gelişmenin temeli olan **başarı rekabeti**,
- Özgür çalışmanın, özel girişimcilik ve özel mülkiyetin önkoşulu olan **sosyal dengeleme**.

Başarı rekabeti ve sosyal dengeleme bir madolyonun iki yüzü gibi birbirini tamamlayıp bütünler ve birlikte varolur. Böylece piyasa ekonomisi rekabet düzeni olarak korunur ve sosyal açıdan dengelenir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Sosyal piyasa ekonomisi, bunlardan biriyle değil, ancak ikisiyle birlikte var olmaktadır. Birinin ihmal edilmesi, sosyal piyasa ekonomisi dışında kalan ilkel kapitalizme ya da sosyalizme kayma tehlikesini yaratır.

Bu yaklaşımda sosyal dengeleme ve sosyal güvenlik, ekonomik özgürlüklerin ve rekabetin, dolayısıyla serbest çalışma, özel girişimcilik ve özel mülkiyetin önkoşulu ve garantisi olmaktadır. Rekabet sistemiye ekonomik gelişmenin dinamik ögesidir. Bu iki boyut sosyal piyasa ekonomisinin vazgeçilemeyen ortak yapısal öğeleridir. Bu ikisinin yarattığı «diyalektik sürecin birlikteliği» (Müller-Armack 1978, s. 13) sayesinde ekonomik sistem canlı, dinamik ve gelişme yeteneğine sahip olur. Burada piyasa ve rekabet özgürlüğüyle sosyal dengeleme bağdaştırılmıştır. Böylece toplumda sosyal uzlaşma ve barış amaçlanmaktadır.

Sosyal piyasa ekonomisinin iki temel tezinin gerisinde, üretim faktörleri üzerinde özel mülkiyet, özel girişimcilik, tüketim, meslek ve işyeri açısından seçme serbestliğiyle sözleşme özgürlüğü yatmaktadır. Çünkü bunlar rekabetin önkoşullarıdır. Ayrıca başarı rekabeti, sosyal barışla birlikte varolmalıdır. Buna sağlayacak öge sosyal dengelemedir. Bu nedenle sosyal piyasa ekonomisi özde

bir piyasa ekonomisidir, ancak bundan öte, «sosyal» bir piyasa ekonomisidir. Bu yaklaşımda piyasa ekonomisinin rekabetle düzenlenmesi gereği vurgulanmaktadır. Bu nedenle sosyal piyasa ekonomisinde şu politikalar izlenir:

- Rekabeti, başarı rekabeti olarak gerçekleştirecek **aktif bir rekabet politikası**;
- Rekabetin etkin olmadığı alanlarda devletin müdahalesini düzenleyen, dolayısıyla **rekabeti tamamlayan, sektörel, bölgesel ve yapısal nitelikli aktif bir ekonomi politikası**;
- Rekabetin istikrara kavuşması için aktif bir **konjonktür, para ve büyüme politikası**;
- Rekabet sonuçlarının düzeltilmesini sağlayacak bir **gelir dağılımı ve sosyal güvenlik politikası** şeklinde oluşturulan politikalar.

Böylece sosyal piyasa ekonomisi güttüğü politikalarla piyasaya dayalı sosyal düzenin bilinçli bir biçimde şekillenmesini istemektedir. Bu amaçla başarı rekabetini temel koordinasyon ilkesi olarak seçer. Böyle yapmakla, merkezden yönetimli ekonomik sistemlerden ayrılır. Ancak rekabet süreci içinde sosyal gelişme ve sosyal sorumluluğa özel bir yer ayırmaktadır.

Sosyal piyasa ekonomisinde birey yalnızca üretim ve tüketim işlevini yerine getiren bir ekonomik birim değildir. Aynı zamanda bireyin kişiliği ve bunun geliştirilmesi üzerinde önemle durulmaktadır. Yine bu yaklaşımda devlet, ekonomi, toplum, teknik ve hukuk alanları birlikte dikkate alınır. «Mümkün olduğu kadar rekabet» ilkesinden hareket edilirken, «en az devlet değil», işlevsel açıdan «daha iyi işleyen devlet» ilkesine uyulur. Çünkü gerek sosyal sorumluluklar, gerekse rekabet düzeninin korunması, devlete yeni işlevler yükler. Ancak burada devletin işlevi, kişilere daha çok kaynak aktarmak değil, bireye

daha çok sosyal sorumluluk ve olgunluk imkânı yaratarak refahının artırılması şeklinde anlaşılmaktadır. Yani buradaki devlet endüstri toplumu öncesinin «devlet babası» değil, endüstri toplumunu «organize edici» ve «yönlendirci» devlettir.

Sosyal piyasa ekonomisini pratiğe aktarıp ekonomik bir sistem politikası olarak uygulamasını gerçekleştiren L. Erhard'a göre, piyasalar sadece ekonominin işleyişi için değil, aynı zamanda açık toplumdaki eşit ve özgür bireyleri biraraya getiren merkezi alandır. Çünkü bağımsız ve özgür insanlararası toplumsal ilişkiler piyasada kurulur. Bunu etkin kılmak için, «herkese refah» ve «organize toplum» anlayışı içinde, «sosyal gerilimlerin entegrasyonu»nu, «sosyal istikrar» ve «sosyal bütünleşme»yi sağlayacak modern endüstri toplumu amaçlanmaktadır.

Erhard «sosyal gerilimlerin entegrasyonu»nu, sadece arz ve talebin piyasada buluşmasına bırakmak yerine, rekabet süreci içinde gerçekleşmesine ve rekabetin de başarıya dayalı olarak ortaya çıkmasına özel bir önem vermiştir. Bunu sağlayabilmek için «ekonomi politikası»yla «sosyal politikayı» ayrı kategoriler değil, kaynaşmış bir bütün olarak uygulamaya çalışmıştır. Bu sayede rekabetle sosyal dayanışma, yani endüstri toplumunun ekonomik başarısıyla sosyal güvenlik sistemi çelişen değil, birbirini bütünleyen öğeler olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak, sosyal piyasa ekonomisi, piyasa düzeniyle toplumsal dayanışmayı bağdaştıran bir ekonomi politikası ya da politik ekonomi oluşmuştur. Bu yönleriyle klasik ve neo-klasik yaklaşımlardan ayrılmaktadır (Altmann, 1987, s. 4-5).

Değinilen biçimde sosyal piyasa ekonomisi, toplumsal sorun, gerilim ve çelişkilerin çözümünde ekonomik birimleri bu amaca zorlayan bir araçtır. Bu yaklaşım sayesinde eski tarzdaki sınıf kavramı ortadan kaldırılmış, uz-

laşma, dayanışma ve sosyal barış içinde çözümler gündeme gelmiştir.

Sosyal piyasa ekonomisi yaklaşımı F. Almanya'da bütün kitle partilerince benimsenerek toplumun ortak ekonomik sistem yaklaşımı olarak kabul edilmiştir. Yaklaşım önce Hristiyan Demokrat Partisinin 1949'daki Düsseldorf Toplantısında benimsenmiştir. Alman Sosyal Demokrat Partisi ise 1957'deki Godesberg Programından sonra sosyal piyasa ekonomisine yönelmiştir. Daha sonra K. Schiller ve K. Schmitt'in uygulamalarıyla sosyal demokrat ekonomik sistem yaklaşımı olarak gündeme gelmiştir. Bu yaklaşımda Keynesci politikalar sosyal piyasa ekonomisiyle bütünleştirilmiştir. Öte yandan Alman Liberal Partisi de sosyal piyasa ekonomisini benimsemiştir. Böylece iktidar değişmelerine karşın, Almanya'nın ekonomik sistem modeli olmaya devam etmektedir.

EKONOMİK SİSTEMİN DAVRANIŞSAL AÇIKLAMASI VE SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ

Yukarıda görüldüğü gibi sosyal piyasa ekonomisi, bir piyasa ekonomisinin gerektirdiği temel özgürlüklerle rekabet ve sosyal dengeleme tezine dayanmaktadır. Bu nedenle sosyal piyasa ekonomisi toplumun organizasyon yapısının çok aşamalı ve merkezi olmayan, yani ademi merkeziyetçi bir özellik göstermesini öngörür. Ancak organizasyon ve kurumların ekonomik sistem teorisi açısından ele alınması yeni bir konu olarak bilimsel açıdan çok gelişmemiştir. Bu alandaki gelişmeler özellikle sosyal piyasa ekonomisinin az gelişmiş ülkelere uygulanabilirliği noktasında yararlı ve yol gösterici olacaktır. Bağımsız ve özgür birimlerin ekonomik sürece olabildiğince katılımını amaçlayan sosyal piyasa ekonomisinin bunu sağlayacak bir organizasyon yapısı göstermesi öngörülmektedir. Örneğin,

bu gerçeğin tam tersine, Türkiye’de 1980 sonrası, özellikle askeri, hatta sivil dönemde serbest piyasa ekonomisinin savunulmasına karşın, merkeziyetçi düzenlemeler görülmektedir. Bu durum, piyasa ekonomisinin organizasyon boyutunu yeterince dikkate almamaktan kaynaklanmaktadır. Oysa sosyal piyasa ekonomisi bunu «kurumlaşmış toplum» anlayışı içinde ifade etmektedir.

Çoklu ve merkezi olmayan organizasyon yapısıyla paralel gelişen bir kurum, özel mülkiyetin yaygınlığıdır. Mülkiyet, kararın yetki ve yapısını belirler. Sosyal piyasa ekonomisi dogmatik olmaktan çok pragmatiktir. Bu nedenle toplumdaki mülkiyet ve karar yapısında çoğulculaşmaya fırsat tanır. Ancak sosyal piyasa ekonomisinin etkin bir rekabet süreci olarak işleyebilmesi için, özel mülkiyet ve karar yapısının bağımsız, ama sorumluluk bilinci içindeki bireylere yayılması amaçlanır.

Sosyal piyasa ekonomisi enformasyon kaynaklarını bütün ekonomik birimlere açık tutarak, onların piyasa ve rekabet sürecine katılmasını öngörür. Sosyal piyasa ekonomisinin açık toplumu esas alması, enformasyon yapısının herkese açık olmasını öngören bir politika oluşturmaya dayanır. Ancak bu durumda başarı rekabeti etkin, dolayısıyla piyasaların ve bireysel planların koordinasyonu sağlıklı olmaktadır.

Ekonomik birimlerin başarıya yönelmesi, yani başarı motivasyonu ve sosyal sorumluluğu, sosyal piyasa ekonomisinde merkezi bir konuma sahiptir. Çünkü rekabet başarıya dayanır ve başarı rekabeti olarak düzenlenir. Rekabet süreciyle düzenlenen piyasalarda ekonomik birimler birbirini kontrol eder. Sosyal piyasa ekonomisinin başarı rekabetini merkezi bir öge olarak seçmesi, çalışma motivasyonu ile ekonomik birimleri dinamizme yönelten rekabetin işlerliğiyle piyasa sisteminin kontrol mekanizmasını etkinleştirir. Bu nedenledir ki, dinamik, değişken, uyum

esnekliği yüksek, dolayısıyla ekonomik açıdan etkin ve verimli bir ekonomik sistem yaratmaktadır.

Sosyal piyasa ekonomisi rekabetin dinamik yapısı içinde yeni sorunlara ve yeni toplumsal gerilimlere cevap bulabilecek, açık bir sistem yaklaşımı ve sistem politikası olarak ortaya çıkıyor. Bu durum sosyal piyasa yaklaşımının başka ülke ve gelişme düzeylerinde uygulanabilirliğini arttırmaktadır. Ancak farklı gelişme düzeylerinde uygulanabilirliği, toplumun sahip olduğu maddi, personel ve kurumsal altyapı donatısıyla, kültürel, politik ve sosyal çevre öğelerine bağlıdır. Bu nedenle sosyal piyasa ekonomisi, ekonomi politikasıyla sosyal politikayı bütünleştirdiği gibi, bunlarla uyumlu bir kültür ve eğitim politikası, demokratikleşme, katılım ve açık toplum politikası izlemektedir.

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİNİN VARLIĞINI BELİRLEYEN ÖĞELER

Buraya kadar yapılan açıklamaların ışığında sosyal piyasa ekonomisinin varlık ve işleyişini belirleyen öğeleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

● **Başarı rekabeti:**

Piyasa sisteminin varlığı ve işleyişini belirleyen temel öğe başarı rekabetidir. Burada rekabet, «bırakınız yap-sınlar» ilkesine göre değil, ekonomik birimlerin başarı yarışı şeklinde düzenlenmesine bağlı olarak oluşmaktadır. Yani yasal ve kurumsal olarak düzenlenmiş rekabet söz-konusudur. Rekabete dayalı piyasalar, sosyal piyasa ekonomisinin merkezîyetçi olmayan karar ve davranış yapısıyla koordinasyon sistemini belirlemektedir.

● **Sosyal dengeleme:**

Rekabete dayalı piyasa ekonomisinin, sosyal piyasa

ekonomisi olabilmesi için sosyal dengeleme gereklidir. Burada sosyal dengeleme, ihtiyaç içindeki insanlara yardım etmek anlayışından çok, çeşitli kurumsal organizasyonlar içinde onları ekonomik süreçle bütünleştirmek anlamına gelmektedir. Bu nedenle buradaki sosyal güvenlik ve sosyal politika önlemlerinin asıl amacı, bireyin bağımsız kişiliğinin geliştirilmesi ve üretken birim olarak rekabet yarışına sokulması anlamına gelmektedir.

● **Başarı rekabeti ve sosyal dengelemenin birlikteliği:**

Sosyal piyasa ekonomisinin varolabilmesi için başarı rekabetiyle sosyal dengeleme birlikte ve aynı ağırlıkta uygulanmalıdır. Çünkü başarı rekabeti, sosyal piyasa ekonomisinin ekonomik boyutunun işleyişini belirlerken, sosyal dengeleme için getirilen kurumlaşma da sosyal yapıyı ve işleyişi belirler. Böylece sosyal piyasa ekonomisi, yalnızca kuru bir ekonomizme bağlanmayıp, toplumsal bütünün sosyal boyutunu da dikkate almaktadır. Dolayısıyla ekonomiyle sosyal alanın sentezi gerçekleşmekte, bu anlayış içinde piyasa ve devlet işlevsel bir bütün oluşturmaktadır. Bu sayede sosyal anlaşma, sosyal barış, sosyal güvenlik, sosyal adalet ve sosyal refah gibi temel toplumsal amaçların gerçekleşmesi sağlanmaktadır.

● **Rekabet ve sosyal dengelemenin varlığını sağlayan yasal ve kurumsal düzenlemeler:**

Bunlar devlet anayasalarında belirlenen temel hak ve özgürlüklerden başlar. Sözleşme özgürlüğü, işyeri açma ve yerleşim yeri özgürlüğü ve özel mülkiyet hakkı en başta gelir. Rekabetin işleyişini düzenleyen yasalarla rekabet (kartel) kurumunun düzenlenişi yine bu alanda yer alır. Ayrıca sosyal güvenlik ve çalışmayla ilgili yasal düzenlemeler sosyal piyasa ekonomisinin önemli önkoşullarıdır.

Öte yandan mali düzen ve para düzeni, yani bütçe, vergi, merkez bankası ve bunların işleyişinin düzenlenmesi, sosyal piyasa ekonomisi için gerekli önkoşullardır. Bütün bu yasalar ve kurumsal yapı, merkezîyetçi olmayan karar ve koordinasyon yapısının varlığını belirlemektedir.

● Ekonomi politikaları:

Amaç, araç, yöntem, ilke ve karar birimleri açısından uyumlaştırılmış, süreklilik ve kararlılığı sağlanmış ekonomi politikalarının düzenlenip uygulanması gereklidir. Ancak ekonomi politikaları sosyal politikalarla bütünleştirilmelidir. Uygulanan ekonomi politikası fiyat istikrarını sağlamalıdır. Çünkü fiyat istikrarının bozulduğu bir ortamda rekabet ve piyasa ilişkileri de bozulur. Bu nedenle sosyal piyasa ekonomisinde fiyat istikrarının korunması kaçınılmazdır. Ancak fiyat istikrarıyla birlikte istihdam ve gelir dağılımı da dikkate alınmaktadır. Çünkü sosyal piyasa ekonomisinin sosyal boyutu, istihdam ve gelir dağılımıyla herkese «refah» sağlar. Ayrıca herkese refah sağlamanın en kolay yolunun büyümeden geçtiğinin bilincindedir. Bu nedenle gelir dağılımı yanında, serveti kitlelere yaygınlaştıracak bir servet politikası oluşturmak amaçındadır. Öte yandan rekabet politikasıyla da rekabetçi ortamı, rekabetçi piyasa yapılarını ve rekabet sürecini koruması, teşvik edip geliştirmesi gereklidir.

● Başarı (çalışma) motivasyonu ve kontrolü:

Sosyal piyasa ekonomisinin «temel motivasyon sistemi» başarı ve başarıya eşdeğer bir ödüllendirilmeye dayanır. Bu da ancak, sosyal sıfatla bütünleşen rekabet süreci içinde gerçekleşir. Burada ekonomik birimlerin çaba ve başarısı, kâr ya da fayda olarak ödüllendirilirken, başarısızlıklarından da yine kendileri sorumludur. Gerçekten de ekonomik birimlerin kendi faaliyetlerinin sonucundan an-

cak kendilerinin sorumlu olması durumunda sistemin motivasyon ve kontrol mekanizması etkin işlemektedir.

● **Ekonominin belli düzeyde maddi, personel ve kurumsal altyapıyla donatılmış olması:**

Sosyal piyasa ekonomisinin etkin olarak varlığı için: mal ve faktör akışkanlığının, üretimin, tüketimin yeterli düzeyde gerçekleşebildiği maddi altyapı donatımı; bu sayılanların gerçekleşmesi için miktar ve nitelik olarak yeterli insangücü (personel) donatımı; daha önce sayılan hukuksal düzenleme içinde merkezi olmayan karar alma yapısının gerektirdiği değer ve davranışlarla, organizasyon biçimlerin varolduğu bir kurumsal yapı gereklidir.

● **Sosyal piyasa ekonomisine uygun kültür ve eğitim politikalarıyla çoğulcu demokrasinin varlığı:**

Sosyal piyasa ekonomisi, çatışmacı değil uzlaşmacı bir kültür politikasıyla bağımsız kişiliğe sahip, başarıya yönelik, dinamik insanların bulunduğu bir ortamda varolabilir. Bu kültürel ortam da ancak çoğulcu parlamenter demokraside gerçekleşebilir. Bu nedenle çoğulcu parlamenter demokrasiyle sosyal piyasa ekonomisi birbirini bütünlleyen iki ögedir. Bunlar ayrı ayrı düşünülemez. Sosyal piyasa ekonomisi açık bir toplum programıdır. Bu nedenle kültür, eğitim ve demokrasi politikasının bu anlayışa dayandırılması gereklidir.

III. Sosyal Piyasa Ekonomisinin Türkiye’de Uygulanabilirliği

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİNİN TÜRKİYE’DE UYGULANABİLİRLİĞİNİ KOLAYLAŞTIRAN ÖĞELER

Türkiye 150 yıllık Batılılaşma ve 50 yıllık demokratikleşme süreci içinde bulunmaktadır. Özellikle Cumhuriyetten sonra getirilen reformlar, sosyal piyasa ekonomisi için önemli olan birçok koşulun oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca ekonomik gelişme, geleneksel tarıma dayalı toplum yapısını önemli ölçüde çözmüştür. Ülke sanayi toplumuna dönüşüm aşamasında bulunmaktadır. Toplum ve birey bu geçiş döneminin yarattığı bunalımları atlatabilme çabası içindedir. Başka bir deyişle, ekonomik sisteme işlerlik kazandırmanın zorunlu olduğu görülmüştür. Varolan sorunlara çözüm arayışı, sosyal piyasa ekonomisinin uygulanabilirliği için gerekli isteğe uygun bir ortam yaratmıştır.

Sosyal piyasa ekonomisinin varlığını belirleyen birçok yasal düzenleme getirilmiştir. Anayasalarımızda sözleşme, işyeri açma ve yerleşim yeri özgürlükleri garanti edilmektedir. Yani sosyal piyasa ekonomisinde varolan temel ekonomik ve bireysel özgürlükler yasalarla getirilmiştir. Bu çerçevede içinde:

- Özel mülkiyet garanti edilmiş ve toplumda yaygınlığı sosyal piyasa ekonomisinin uygulaması için yeterli düzeye ulaşmıştır.
- Ticaret kanunu, medeni kanun ve borçlar kanunu piyasa ekonomisinin işlediği ülkelerden alındığı için, piyasa sisteminin organizasyon yapısı

na uygun bir yapı oluşumunu sağlamıştır.

- Mali düzen ve para düzenine ilişkin alanlarda getirilen yasal çerçeve, ayrıntıdaki bazı noktalar bir yana bırakılırsa, şeklen sosyal piyasa ekonomisinin uygulanabilirliği için uygun görünümündedir.
- Ekonomideki makro planlama emredici değil uyarıcı, enformasyon ve tutarlılık sağlamaya yönelik ve yol gösterici bir düzenleme olarak yer almaktadır.

Türkiye’de sosyal dengelemede önemli açıklar bulunmakla birlikte, 1936’dan beri getirilen iş ve çalışma yasaları üretim ve işyeri düzenini belirlemiştir. Ayrıca sosyal devlet anlayışı içinde sosyal güvenlik önlemleri getirilmiştir. Asgari ücret ve sosyal politika uygulamaları belli bir yaygınlığa ulaşmıştır. Ancak yeterli olmaktan uzaktır. Örneğin, genel işsizlik sigortası henüz getirilememiştir.

Sosyal dengeleme ve başarı rekabetinin birlikteliği, sosyal dengeleme alanında belli kurumsal ve yasal düzenlemeler getirilirken, rekabetin düzenlenmesi bugüne kadar gerçekleşmemiştir. Ancak 1982 Anayasasının 167. maddesinde rekabetin düzenlenmesi öngörülmektedir. Dolayısıyla anayasanın bir yandan sosyal devleti, öte yandan rekabetin düzenlenmesini öngörmekle, sosyal piyasa ekonomisini üstü kapalı olarak ya da adını koymadan, en azından değinilen ilgili maddelerde içerdiği görülmektedir.

Ülkemizin gelişme ve sanayileşme düzeyi maddi, personel ve kurumsal altyapı donatımlarında asgari bir düzeyin oluşumunu gerçekleştirmiştir. Özellikle ülkede maddi altyapının öğeleri olan yol, iletişim, haberleşme gibi alanlarda oluşturulan altyapı donatımı, piyasaların bütün-

leşmesini sağlanmış, mal ve faktör akışkanlığının önemli ölçüde artmasına hizmet etmiştir.

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİNİN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİNİ ZORLAŞTIRAN VE ENGELLEYEN DURUMLAR

Sosyal piyasa ekonomisinin temel öğelerinin Türkiye'de uygulanabilirliğini zorlaştıran durumları şöyle açıklamak mümkündür:

● Başarı rekabeti:

Türkiye'de başarı rekabeti anayasanın emrine karşın henüz düzenlenmiş değildir. Rekabet hukuku, rekabet politikası ve rekabet (kartel) kurumu Türkiye'de oluşturulmamıştır. Türkiye'de rekabeti ortadan kaldıran her türlü kartel sözleşmesi ve yıkıcı rekabet serbesttir. Ancak Türk Ticaret Kanunu ve Borçlar Kanunu çerçevesinde iyi niyete aykırı haksız rekabet yasaklanmıştır. Oysa bu düzenleme rekabet sürecini, dolayısıyla piyasa sisteminin işleyişini sağlayabilir olmaktan uzaktır. Böylece sosyal piyasa ekonomisinin iki sütunundan biri yoktur.

● Sosyal dengeleme:

Türkiye'de genel işsizlik sigortası getirilememiş olmasına karşın, sosyal dengelemenin kurumsal düzenlenmesinde 1936'dan beri bir hayli yol alındı. Ancak ülkede 16 yıldır kemikleşmiş olan aşırı enflasyon, toplumun gelir dağılımındaki olumlu gelişmeyi hızla tersine çevirmiş ve sosyal dengelemeyi bozmuştur. Üstelik yüzde 16 dolaylarındaki işsizlik oranıyla gelir dağılımının giderek bozulması toplumda iç huzuru bozacak boyutlara doğru kaymaktadır. Bu gelişme sosyal piyasa ekonomisinin belirlediği amaçların tam tersi yönündedir. Böyle bir gelişme Batıda

sanayileşmenin başlangıç döneminde, yani klasik liberalizm döneminde yaşanmıştır.

● **Sosyal dengeleme ve rekabet ilkesinin birlikteliği:**

Rekabet düzenlenmemiş, sosyal dengeleme de hızlı enflasyondan dolayı giderek bozulmaktadır. Sosyal piyasa ekonomisinin iki sütunundan birinin olmadığını belirtmiştik; diğeri ise enflasyon depreminden hasar görmüştür.

Bu nedenle üzerindeki yükü taşıyabilir olmaktan uzaktır.

● **Rekabet ve sosyal dengelemenin varlığını belirleyen yasal ve kurumsal düzenlemeler:**

Türkiye’de sosyal piyasa ekonomisine geçişte en gelişmiş olan öğeler bu alandadır. Cumhuriyetin kuruluşundan beri Batıdan alınan kurumsal düzenlemeler bu sonucu yaratmıştır. Ancak stratejik alanlarda önemli boşluklar vardır. Bunların konumuz açısından en önemlisi de rekabet kanunu ve rekabet (kartel) kurumunun yokluğudur.

● **Uygulanan ekonomi politikaları:**

Türkiye’de uygulanan ekonomi politikalarının kapsamını yeterli bulmak mümkün değildir. Bilinçli bir ekonomik sistem politikası oluşturulmamıştır. Çünkü ekonomik sisteme işlerlik kazandırma politikası, yani rekabet politikası yoktur. Ayrıca sektörel ve mekânsal yapı politikaları eksik ve yetersizdir. Ekonomik süreç politikası, konjonktür ve büyüme politikası alanlarında yine önemli yetersizlikler içermektedir. Süreç politikası içinde yalnızca özellikle 1980 sonrasında istikrar politikası önplana çıkmıştır. Ancak bu alanda bile belirlenen amaçları gerçekleştirecek araçlar, yöntemler ve ilkeler yeterli açıklıktan uzaktır. Araçlarda dozajlama ve zamanlama yetersizdir. En önem-

lisi, ekonomik sistemle yapı ve süreç politikalarının birlikte uygulanmamasının yarattığı boşluk ekonomiyi çıkmaza sokmaktadır. Kısa dönemli bir politika olan istikrar önlemleri uzun dönemli politika olarak yürürlükte kalmış, bu nedenle uzun dönemli sorunlar çözümsüz bırakılmıştır.

Ayrıca en çok üzerinde durulan istikrar politikası uygulamasında istikrarsızlık (seçim ekonomisi gibi) kendini yoğun olarak hissettirmektedir. Sonuçta uzun dönemli istikrar politikasına rağmen, fiyat istikrarı sağlanamamıştır. Bu durum piyasaların sağlıklı ve doğru enformasyon kaynağı olma işlevini ortadan kaldırmaktadır. Bunun sonucunda rasyonel karar alma imkânı yok olmaktadır. Başka bir deyişle, rekabet ve piyasa sistemi bu yolla bozulmaktadır. Sonuçta piyasa mekanizması koordinasyon işlevini de yerine getirememektedir.

● Başarı (çalışma) motivasyonu ve kontrolü:

Türkiye’de çalışma ve başarı motivasyonunun topluma ve bireylere kazandırılması yönünde bir politika yoktur. Bu nedenle toplumda çalışma, çaba ve başarının değerlendirilmesi ve değerini bulması sağlanamamaktadır. Tam tersine, endüstri toplumunun başarı ilkesi yerine, geleneksel toplumun ilişki ilkesi geçerlidir. Başarının ve başarı motivasyonunun teşvik edilmemesi, sistemin kontrol işlevinin çalışmasını engellemektedir. Oysa başarının ödüllendirilmediği bir toplum yapısında piyasa sistemi ve rekabet etkin işleyemez. Çünkü ilişki ilkesiyle başarı rekabetini ortadan kaldıran davranış ve tutumlar önplana geçip başarı rekabetine dayalı sistemi bozmaktadır. Bu durum rekabet hukukunun oluşmasını engeller. Böylesi bir ortamda ne rekabet, ne piyasa ekonomisi, ne de sosyal piyasa ekonomisi etkin olarak düzenlenebilir. Bu yüzden de ekonomik sistem işlerlik kazanamaz.

● Altyapı donatımı:

Türkiye’de varolan maddi altyapı donatımı, piyasaların bütünleşmesini sağlayacak düzeyde olduğu için, sosyal piyasa ekonomisi için de yeterlidir. Ancak Türkiye’deki altyapı yetersizliği asıl personel ve kurumsal altyapı alanında kendini göstermektedir. Personel altyapı donatımındaki yetersizlik nicel açıdan değil, nitel açıdan sözkonusudur. Asıl yetersizlik, personel altyapıyla kurumsal altyapının ortak alanında karşımıza çıkan değer yargısı, davranış ve dünya görüşünden kaynaklanıyor. Başarı rekabetine dayanan sosyal piyasa ekonomisi bağımsız düşünme, uygulama yetenek ve davranışına sahip insan donatımını gerektirmektedir. Başka bir deyişle, yetiştirilen insan donatımı olayları neden-sonuç ilişkisinde ele alıp değerlendiren ve rasyonel davranan bağımsız insan tipi olmalıdır. Oysa Türkiye’deki ilişki sistemi içinde bağımlı, tek boyutlu düşünen ve mutlakçı, olayları öznel değer yargısına göre değerlendiren, duygusal ve tepkisel insan tipi yetişmektedir. Bu nedenle aydın geçinen kesim bile, «aydın düşüncenin» bilgi aktarmaktan çok, ideoloji ve değer yargısı aktarmakla gerçekleştirebileceğini sanmakta ve öyle davranmaktadır. Bu da toplumda neden-sonuç ilişkisi içinde düşünen insan yetiştirmekten çok, duygu ve tepkileriyle davranan kavgacı insan tipi yetişmesine ortam yaratmaktadır.

● Uygun kültür, eğitim ve demokrasi politikası:

Türkiye’de modern sanayi toplumunun yarattığı nedensellik ilişkisi içinde düşünen insan yetiştirme politikası izlenmemiştir. Kültürde çoğulculuk ve hoşgörü politikası oluşturulamamıştır. Hatta Türkiye’nin bilinçli oluşturulmuş bir demokrasi politikası yoktur. Bunların hepsinin adı vardır, slogan olarak sıkça kullanılır. Ancak bunları oluşturmak için gerekli olan amaç, araç, yöntem ve kurallar araştırılıp bir model bütünlüğü içinde tutarlı olarak topluma

kazandırılmaya çalışılmamıştır. Türkiye bir açık toplum politikası ve programı oluşturmamıştır. Eğitim politikası, açık toplum insanını yaratmaya değil, bağımlı insan tipi yetiştirmeye yöneliktir. Sosyal piyasa ekonomisinin varolabilmesi için bu politikanın değişmesi gereklidir. Bu durum, sosyal piyasa ekonomisinin Türkiye’de uygulanabilirliği açısından çevresel koşullarda yetersizlik olarak kendini ortaya koymaktadır.

SOSYAL PİYASA EKONOMİSİNİN TÜRKİYE’DE UYGULANABİLİRLİK ŞANSI

Sosyal piyasa ekonomisinin Türkiye’de uygulanabilirliğini olumlu ve olumsuz yönde etkileyen öğeler birlikte değerlendirildiğinde, olumsuz noktaların olumlu noktalardan sayıca çok olduğu görülür. Ancak kesin bir değerlendirme için bu sayısal ölçüt doğal olarak yeterli değildir.

Türkiye’de sosyal piyasa ekonomisinin gereği olan rekabet süreci düzenlenmemiştir, ama düzenlenmesi anayasa emridir. Sosyal dengeleme alanında olsun, toplumun organizasyon yapısını belirleyen öğeler olsun, temel hak ve özgürlüklerin şekli düzenlemesinde olsun, sosyal piyasa ekonomisi için önemli olan birçok öğe Cumhuriyetten beri yaklaşık 65 yıldır gelişip yerleşmiştir. Bunlar bir piyasa ekonomisinin şekil (biçim) öğeleridir.

Ancak bu şekli çerçeve içinde ekonomik sistemin işleyişini belirleyen öğeler yetersizdir. Bunlar daha çok piyasa ekonomisinin davranışsal öğeleridir. Sosyal piyasa ekonomisi için zorunlu olan başarı rekabeti düzenlenmemiştir. Piyasa sistemi işlemediği ve fiyat istikrarı korumadığı için enformasyon sistemi etkin değildir. Motivasyon sistemi de aynı şekilde olumsuz yönde işlemektedir. Bu yüzden ekonominin karar, koordinasyon ve kontrol sistemleri yetersizdir.

Sosyal piyasa ekonomisinin Türkiye’de uygulanabilirliği açısından şöyle bir soru sorulması gerekir: Değinilen noktalarda sisteme işlerlik kazandırılabilir mi? Yanıt evet-se, Türkiye’de sosyal piyasa ekonomisinin uygulanabilirlik şansı vardır; hayırsa yoktur, sonucuna ulaşmak gerekir.

Yukarıdaki analizlerin gösterdiği gibi, Türkiye’de sosyal piyasa ekonomisinin uygulanabilirliği için gerekli olan şekli çerçeve 65 yıldır oluşarak önemli ölçüde varolmuştur. Ancak bunlar içindeki davranışların yönlendirilmesinde eksiklikler yoğunudur. Buradan çıkan sonuç şudur: Sosyal piyasa ekonomisinin Türkiye’de uygulanabilirliği için tarihsel süreç olumlu, buna karşılık politik istek oluşumu olumsuz yönde işlemiştir. Oysa toplumda ekonomik sistemin belirlenmesi bu iki öğenin varlığıyla mümkündür. Tek başına politik yönlendirmeye toplumu istediğimiz kadar şekilendiremeyiz. Ancak belli sınırlar içinde yönlendirebiliriz. Politik yönlendirme, tarihi gelişmeyle uyuşursa daha etkin olabilir. Ülkemizde piyasa ekonomisi için politka oluşturup yönlendirmeye gidilmemiştir. Başka bir deyişle, davranışsal öğeleri oluşturma politikaları geliştirilmemiştir.

Türkiye’de sosyal piyasa ekonomisine yönelmek mümkündür. Çünkü:

- Toplumun genel organizasyon yapısı, merkezi olmayan bir özellik göstermektedir.
- Mülkiyet sistemi özel mülkiyete dayanmaktadır.

Ancak sosyal piyasa ekonomisinin işleyebilmesi için ayrıca şu politikalar zorunludur:

- Karar ve davranış sistemini etkinleştirmek için bağımlı insan tipi yerine, neden-sonuç ilişkisi düşünen insan tipini yaratacak eğitim ve kültür politikası;

- Piyasaya dayalı enformasyon ve koordinasyon sistemini yaratacak rekabet politikası;
- Başarı motivasyonu ve kontrolünü getirecek eğitim, kültür ve toplumsal politikalar.

Burada hemen belirtilmesi gerekli bir nokta, eğitim, kültür ve toplumsal politikaların gündeme gelmesi, sorunun bir «nesiller sorunu» olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Tersine, tarihsel değişim ve arayış içindeki Türk toplumu bu politikaların tutarlı modeller şeklinde kendine sunulmasını beklemektedir. Burada asıl gecikme, konuları slogan ve ideolojik yaklaşımların yüzeyselliği içinde ele alan aydın kesimle yönetici kesimlerin tutumundan kaynaklanmaktadır.

Ülkede tarıma dayalı geleneksel toplum yapısının değer ve normları çözülmüş, piyasa ekonomik sistemine çağdaş yaklaşım olan sosyal piyasa ekonomisinin norm ve değerleri ise sunulamamıştır. Türk toplumunu, içinde bulunduğu kargaşa ve çıkmazdan kurtaracak yaklaşım, sosyal piyasa ekonomisinin açık toplum politikasının gereği olan, yukarıda değinilen türdeki politikalardır. Bu politikaları oluşturmada sosyal piyasa ekonomisi Türkiye’de gerçekleşemez. Çünkü sosyal piyasa ekonomisinin, kendisi politik bir programdır. Yeniliğe ve geleceğe açık olan, açık toplum programıdır. Bu programın içeriğinin politik olarak doldurulması gereklidir. Bu yöndeki politikaların, konu, kapsam, zamanlama, amaç, araç, ilke, yöntem ve karar birimleri açısından tutarlı bir biçimde oluşturulması durumunda sosyal piyasa ekonomisinin Türkiye’de uygulaması mümkündür. Böylesi bir uygulama sosyal piyasa ekonomisinin «Türkiye modeli» olarak ortaya çıkacaktır. Bu model, yukarıda değinilen politikaların Türkiye’nin verilerine ve gelişme ortamına uygulanmasıyla sağlanabilecektir.

Bir politik programın toplumda kabul görmesi, onu kabullenip savunan liderlerin varlığına bağlıdır. Sosyal piyasa ekonomisinin Almanya modeli ve uygulanma şansı L. Erhard gibi liderlerin bulunmasıyla sağlanmıştır. Bu nedenle Müller-Armack'dan sonra modelin ikinci «babası» olarak bilinmektedir. Erhard önce iktisatçıdır, bir ekonomik araştırma enstitüsü yönetmiştir, sonradan ekonomi bakanı olmuştur. Erhard liberal görüşlüdür. Ancak kendini «liberal sosyalist» olarak adlandıran tanınmış sosyolog Oppenheimer'in öğrencisidir ve yoğun olarak onun etkisinde kalmıştır. Ekonomiyi ve ekonomik sorunları sosyal boyutuyla ele alabilecek bir dünya görüşüne sahiptir. Bu nedenle toplumsal bütünleşmenin önemini bilen ve gören biridir. Bir açık toplum programı olan sosyal piyasa ekonomisinin Türkiye'de kabul edilmesi de benzer biçimde onu savunacak lider ya da liderlerin varlığıyla mümkün olabilecektir. Kanımca, sosyal piyasa ekonomisinin Türkiye'de uygulanabilirliği, öncelikle belli parti programlarına yansımaları ve onu savunan liderlerin, kendi dünya ve politik görüşlerine göre «Türkiye modeli»ni oluşturmalarına bağlıdır.

Sosyal piyasa ekonomisi piyasa ekonomik sisteminin, çağdaş ekonomik sistem politikası programıdır. Ekonomik sistem politikası açısından bilinçli davranan ve çoğulcu parlamenter demokrasiye «evet» diyen bütün partilerimizin ve liderlerinin sosyal piyasa ekonomisine de «evet» demesi mantıksal olduğu kadar tarihsel bir görevdir. Türk toplumuna, parlamenter çoğulcu demokrasi ve piyasa ekonomisi yaklaşımları içinde başarılı politik hizmet vermek isteyen kitle partilerinin kendi politik yaklaşımlarının ışığında sosyal piyasa ekonomisinin modelini ve programını oluşturmaları gerekir görüşündeyim. Çünkü sosyal piyasa ekonomisinin Türkiye'de uygulanabilirliği açısından stratejik nokta burada yer almaktadır. Türkiye modelini oluşturu-

racak partilerin programları, daha önce belirttiğimiz politikaları uygulama alanına aktarabilirse, sosyal piyasa ekonomisinin Türkiye’de uygulama şansı vardır. Aslında Türkiye için bize göre, yaşanan sosyo-ekonomik sorunları bir başka seçenекle çözme şansı da bulunmamaktadır.

Beşinci Bölüm

SOSYAL DEMOKRAT MODEL: SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ

I. Ekonomik Model ya da Model Oluşturma Zorunluluğu

Bir ekonomide ve toplumda uygulanan politikaların etkin olabilmesi, kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturmaya bağlıdır. Aynı ayrı ele alınan politikaların amaçlarıyla bu amaçların gerçekleşmesi için seçilen araçların çelişkiye düşmesi durumunda, uygulanan politikalardan etkin ve yeterli sonuç almak mümkün değildir. İşte bu yetersizliği gidermek için politika uygulamalarında, özellikle de topluma rasyonelliği getirecek olan ekonomi politikalarında, içsel tutarlık ve bütünlük çok önemlidir.

Ekonomi politikalarında içsel tutarlığı sağlamanın yolu, bunların bir «konsept» bütünlüğü içinde sunulmasıdır. Genel olarak konsept, belli bir konu ya da eserin ana fikir ve öğelerini içsel tutarlık içinde sunan temel düşünce anlamına gelmektedir. Ekonomi politikası konsepti ise, ekonomi politikasına ilişkin ilke, yöntem, amaç, araç ve ama-

ca uygun kurumlarla belirlenen önlemleri, karşılıklı ilişkiler açısından tutarlı biçimde sunan yaklaşımlardır.

Ülkemizde «konsept» yerine «model» kavramı kullanılmakta, «ekonomi politikası modeli» dendiğinde, bir ekonomi politikası konsepti kastedilmektedir. Daha yakından bakıldığında ikisi arasında farklar bulmak mümkündür. Çünkü «model», daha çok bir olgunun basite indirgenmiş soyut-düşünsel düzeydeki kuramsal yapısıdır. Sınırlı değişkenler arasındaki ilişkiyi basit düzeyde «kapalı sistem» oluşturur. Kendi içinde ve ekonominin varolan durumuyla ilke, amaç, araç, kurum ve yöntemler arasındaki bağlantı bütününden oluşur. Bu farka karşın, elinizdeki çalışmanın konusunun ortaya konuşuna ve Türkçedeki kullanıma uygun olarak «model» kavramı kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada ekonomi politikası modelinden, ekonomi politikasının ilke, yöntem, amaç, araç ve amaca uygun kurumlarla, bunlar arasındaki ilişkileri tutarlı biçimde sunan yaklaşımlar anlaşılmaktadır. Bu anlayışa paralel olarak sosyal demokrat ekonomi modeli araştırıldığında, sosyal demokrat düşüncenin ekonomik alandaki temel ilke, yöntem, amaç, araç ve amaca uygun kurumlarını ortaya koyuş biçimi inceleme konusu olacaktır.

Bir ekonomi politikası modelinin (konseptini) oluşturan ilke, yöntem, amaç, araç ve benzeri öğelerin kendi içinde tutarlı olması modelin «içsel tutarlılığı»dır. Modelin içeriği, varolan ekonomik ve toplumsal durumla, örneğin gelişmişlik derecesiyle uyumlu olması da modelin «dışsal tutarlılığı»nı ortaya koymaktadır.

Öte yandan bir ekonomi politikası modelinin ilkesi ve ana ögesi, ekonomik sistem ve düzene ilişkin tercihidir. İkincisi ise, bu sistem modeline uygun olarak ekonominin akışının, yani ekonomik sürecin yönlendirilme biçimidir. Burada istikrar ve büyümeye, para ve maliye politikasına ilişkin yaklaşımlar ortaya konmaktadır.

Sonuç olarak, politika ve ekonomi politikasında başarılı sonuçlara ulaşabilmek için, sözkonusu politikanın bir model (konsept) bütünlüğü içinde sunulması zorunludur. Ayrıca bu model içsel ve dışsal tutarlılığa sahip olmalıdır. Aynı mantık içinde sosyal demokrat ekonomi modelinin de kendi içinde bir bütünlüğü, içsel ve dışsal tutarlılığı olmalıdır.

II. Çağdaş Parlamenter Demokrasilerde Ekonomik Sistem Tercihi

Daha önceki analizlerde, parlamenter çoğulcu demokrasiye sahip modern toplumlarda, ekonomik sistem olarak, sosyal piyasa ekonomisinin seçildiğini ve bu yaklaşıma uygun ekonomik politikaların üretildiğini belirtmiştik. Bilimsel araştırmalara dayalı olarak geliştirilen sosyal piyasa ekonomi modeli, parlamenter demokrasinin ekonomik alandaki paralel kurumudur. Yani çoğulcu parlamenter demokrasi, politik alanda hangi işlevlere sahipse, sosyal piyasa ekonomisi de ekonomik alanda aynı işlevlere sahiptir. Bu nedenle sözkonusu ülkelerin gerek liberal, gerekse sosyal demokrat partilerince benimsenmektedir. Buna şaşmamak gerek. Gerçekten de nasıl ki parlamenter çoğulcu demokrasi bu toplumlarda tek partinin görüşü değil de, tüm sistemi oluşturan partilerin paylaştığı bir görüşse, sosyal piyasa ekonomisi de aynı şekilde genel kabul gören ya da görmesi gereken bir kurumdur. Yine nasıl ki sosyal demokrat partiler parlamenter klasik demokrasi içinde sistemin etkinleşmesi ve çoğulcullaşması yönünde bir işlev yüklenerek, çoğulcu parlamenter demokrasinin oluşumunu sağlamışlarsa, aynı durum sosyal piyasa ekonomisi için de geçerlidir. Sosyal demokrat par-

tilerin etkisinin piyasa ekonomisine yansımadağı dönemde klasik liberal görüş ilkel kapitalizmi yaratmıştır. Oysa sosyal demokrat yaklaşımla liberal yaklaşımların sentezi olarak sosyal piyasa ekonomisi oluşmuş ve parlamenter çizgideki bütün partilerin ortak yaklaşımı olmuştur. Bu ülkeler anayasalarıyla «sosyal hukuk devleti» olduklarını ilan etmektedirler. İşte sosyal hukuk devletinin ekonomik alandaki yansıması sosyal piyasa ekonomisidir.

Nasıl ki parlamenter sistem değişik görüş ve partilerin katkılarıyla kendi içinde evrimleşiyorsa, sosyal piyasa ekonomisi yaklaşımı da değişik parti yaklaşımlarına ve ekonomide ortaya çıkan yeni durumlara göre sürekli bir değişim ve gelişim göstermektedir. Çünkü sosyal piyasa ekonomisi gelişmeye ve yeniliğe açık bir yaklaşım olarak formüle edilmiştir.

III. Sosyal Demokrat Ekonomik Model Olarak Sosyal Piyasa Ekonomisi

Sosyal piyasa ekonomisi kaçınılmaz olarak sosyal demokrat partilerin yöneldiğı bir ekonomik istem tercihi olmaktadır. Aslında sosyal piyasa ekonomisinin «sosyal» boyutu, sosyal demokrasinin tarihi görevidir. Toplumun çalışan kesimini, yani üretim araçları mülkiyetine sahip olmayan kesimlerini temsil etme durumunda olan sosyal demokrasi, ekonomik sistemi «sosyal» boyutuyla birlikte almak zorundadır. Toplumda ekonomik açıdan zayıf kesimleri koruyabilmek, ancak getirilen sosyal politika ve sosyal güvenlik önlemleriyle mümkün olmaktadır. Kaldı ki, sosyal hukuk devleti anlayışı içinde, devletin üstlendiğı birtakım işlevler zayıf sosyal kesimlerin korunmasına yöneliktir. Çalışma koşullarının düzenlenmesinden asgari

ücrete, işsizlik sigortasına, yaşlılık ve kaza sigortasına kadar ele alınan birçok konu, sosyal boyut olarak zaten sosyal demokrat yaklaşımının savunduğu tarihi görev ve görüşlerdir.

Sosyal demokrat partilerin, sosyal piyasa ekonomisini savunur duruma geçmesi, sosyal boyuttan çok, piyasa ve dolayısıyla rekabet boyutunun kabullenilmesiyle yakından ilgilidir. Bu çalışmanın ikinci bölümünde belirtildiği gibi, sosyal demokrat partilerin Marxizmden ayrılarak, sosyal demokrat çizgiye gelmeleri belli bir tarihsel gelişme süreci içinde gerçekleşmiştir. Sosyal demokrat partilerin piyasa sistemini tercih etmesi, Marxizmden kopmuş, bağımsız sosyal demokrat çizginin doğuşunu belirlemiştir. Aslında sosyal boyutu, tarihi görev olarak savunan sosyal demokrasi, piyasa sistemini ancak ve ancak «sosyal piyasa ekonomisi» olarak savunma durumundadır. Bilinçli bir ekonomik sistem politikasının izlenmediği dönemlerde bu gerçek su yüzüne çıkmamıştır. Ancak uzun araştırma ve bilimsel tartışmaların sonucunda piyasa ekonomisinin, sosyal piyasa ekonomisi olarak düzenlenmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu yaklaşımın Almanya'da ilk uygulamasının ortanın sağındaki partilerde gerçekleştirilmesi, başlangıçta Alman Sosyal Demokrat Partisinin bu yaklaşıma ısınmasını geciktirmiştir. Ancak zaman içinde, bu çekingenlik kaybolmuş ve Sosyal Demokrat Parti de sosyal piyasa ekonomisine sahip çıkmıştır. 1980'li yıllardaki uygulamada sosyal demokrat partiler sosyal piyasa ekonomisine daha çok sahip çıkma durumdadır.

Sosyal piyasa ekonomisinin sosyal demokrat yaklaşımında, piyasa ekonomisinin yetersizlikleri, gerektiğinde doğrudan devlet müdahalesiyle önlenmekte, sosyal politika amaçlarına ağırlık verilmekte ve rekabete dayalı piyasa sistemi esas alınmaktadır. «Sosyal demokrasinin ekonomi politikası ne emredici bir planla yönlendirilen dev-

letçilik, ne de ekonominin tümüyle piyasa güçlerine terk edildiği bir serbest piyasa ekonomisidir. Sosyal demokrasi, sosyal piyasa ekonomisini savunur. Sosyal piyasa ekonomisi, piyasanın toplum yararına yönelik olarak toplumun katılımıyla düzenlenen bir ekonomik sistemdir» (Ş. Alpay, 1987, s. 39). Böylece sosyal piyasa ekonomisinde piyasa mantığı temel alınmakta, ama burada devlet sektörü, kooperatifler, belediyeler, özel şirketler hep birlikte tüketicilere daha ucuza ve daha nitelikli mal ve hizmet üretme yarışına girmektedir (Bkz. Alpay, 1987, s. 39). Sosyal piyasa ekonomisi düzenlenmiş ve yönlendirilmiş bir sistemdir. «Çünkü bu düzende toplum ve devlet, piyasanın kendi haline bırakıldığında sürüklenebileceği bunalımların önlenmesi, devlete ya da özel şirketlere ait tekellerin oluşmaması, ekonominin çoğulcu yapısının korunması ve geliştirilmesi için ekonomiyi düzenler» (Alpay, 1987, s.39 - 40). Ancak devletin düzenleyici rolü emredici plan ve yasaklamalarla değil, teşvik önlemleriyle gerçekleştirilmektedir.

Sosyal demokrat yaklaşımın sosyal piyasa ekonomisi anlayışı, K. Schiller'in (1965) şu ifadesiyle formüle edilmiştir: «Mümkün olduğu kadar rekabet, gerekli olduğu kadar planlama.» Bu yaklaşımla ekonominin temel koordinasyon ve yönlendirme aracı olarak piyasa ve rekabet sistemi benimsenmiştir. Ayrıca rekabet sisteminin korunup geliştirilmesi için orta ve küçük işletmelerin teşvik edilmesi özel bir önem taşımaktadır. Rekabeti engelleyen tekel ve kartel gibi piyasa biçimlerine karşı özel önlemler alınmaktadır. Etkin bir anti-kartel yasası ve aktif bir ekonomi politikası önerilmektedir. Ancak bunların da yetersiz kaldığı durumlarda kamusal düzenlemelere gidilmektedir.

Sosyal demokrasinin sosyal piyasa yaklaşımında şu temel politikalar izlenmektedir;

- Özgürlükçü, ekonomik bir anayasa (yönetime katılma ve ekonomik demokrasi),
- Devletçe düzenlenmiş bir rekabet düzeni,
- Aktif bir tam çalışma, büyüme ve yapısal ekonomi politikası,
- Dengeli bir gelir ve servet dağılımı politikası.

IV. Sosyal Demokrat Ekonomik Modelin Ekonomik Sistem Politikası

Ekonomik sistem modeli, diğer ekonomi politikalarının çerçevesini ve temelini verir, ana ilkelerini belirler. Bu nedenle ekonomik sistem modelinin iki ana işlevi vardır (Erkan, 1984, s. 230 ve 1987, s. 107):

- Amaçlanan rasyonel ekonomi politikasının ana yönelim ve temel ilkelerini vermek,
- Modeli benimseyen parti ve politik gruplar için propoganda işlevini yerine getirmek.

Ekonomik sistem modelinin propoganda işlevi, ekonomik doktrin ve ideolojilerin partilerde savunulmasını sağlar. Bu sayede toplum, seçmenler ve ekonomik birimler etkilenip yönlendirilirler. Böylece ekonomik model, ekonomiyle politikanın sentezine dayanır.

Sosyal demokrat ekonomi modelinde çalışanların ideolojik yönelimlerine karşılık verilmesi ve bunun yanında ekonominin işleyişinin bir çözüme kavuşturulması gereklidir.

Sosyal piyasa ekonomisinde «sosyal» boyut, sosyal

demokrat ideolojiye uygun olarak düzenlenir ve bu ihtiyaç cevap verebilir. Bunun yanı sıra, piyasa ekonomisinin düzenlenmesinde rekabet sürecine yer verilerek ekonomik sistemin işlerliği sağlanır. Böylece ekonominin temel yönlendirmesi merkezden değil, rekabet içinde işleyen piyasa mekanizmasından kaynaklanır. Bu yaklaşımda, merkezden yönetimli komuta ekonomisi değil, ademi merkeziyetçi bir yönlendirme ve koordinasyon mekanizması devreye girmiş olmaktadır. Ama sosyal demokrat yaklaşımda devlet, ekonominin içinde bulunduğu koşullara göre devreye girmekte liberal yaklaşımda olduğu kadar çekingen değildir. Bu noktada, sosyal piyasa ekonomisinin «en az devlet» değil, «işlevlerini yerine getirebilecek düzeyde devlet» görüşü geçerli olmaktadır.

SOSYAL DEMOKRAT EKONOMİK MODELDE PİYASA VE REKABET SİSTEMLERİ

Daha önce belirtildiği gibi, ekonomik sistemin işlerlik ve yetkinliği için piyasa ve rekabet süreçlerinin etkin işlemesi zorunludur. Piyasa düzenlemesinin rekabete imkân verecek yapıda olması gereklidir.

Her ekonomide ve her dönemde piyasalar varolmuştur. Piyasa ekonomisi ise, ancak endüstrileşme süreci sonucunda parlamenter demokrasilerde gelişip yerleşmiştir. Zamanla sosyal boyutu da dikkate alınarak sosyal piyasa ekonomileri yaratılabilmektedir. İşte bu sistemde piyasalar şu belli işlevleri yerine getirirler:

● **Ekonomiyi yönlendirme ve koordinasyon işlevi:** Ekonomik birimlerin karar ve davranışları piyasada olagelen veri ve değişkenlere bağlı olarak oluşurken, piyasalar ekonomik birimleri yönlendirir ve bunların planları arasındaki koordinasyonu sağlar.

● **Entormasyon işlevi:** Ekonomik planların hazırlanmasında kullanılan fiyat, miktar, kalite ve diğer koşullara ilişkin bilgi piyasalardan elde edilir.

● **Mallların kıtlık derecesini yansıtırma işlevi:** Malların piyasada oluşan fiyatları, onların ekonomi içindeki kıtlık derecesini gösterir.

● **Çalışma ve başarıyı teşvik ve çıkarları kontrol işlevi:** Piyasalar başarıyı ödüllendirerek, başarısızları piyasalardan eleyerek, rekabet süreci içinde karşıt çıkarları denetler.

● **Özgürlüğü ve özgür davranışı sağlama işlevi:** Piyasalar çok sayıda seçenek sağlamakla, ekonomik birimlerini bağımsızlık ve özgürlüğünü garantiler.

● **Kaynak dağılım işlevi:** Malın kıtlık derecelerine göre ekonomik kaynakların dağılımını sağlar.

● **Gelir dağılımı işlevi:** Piyasalar ekonomik kaynakların dağılımıyla birlikte, sosyal hasılanın üretim faktörleri arasında işlevsel gelir dağılımını gerçekleştirir.

● **Geçmiş ve gelecek arasında bağlantı sağlama işlevi:** Geçmişte alınan kararlardan elde edilen sonuçlar değerlendirilerek, geleceğe ilişkin beklentilerin bağdaştırılması sağlanır.

Piyasaların sayılan bu işlevleri yerine getirme derecesi etkinliğini ya da fonksiyonel işlerliğini ortaya koyar. Ancak bu işlevlerin hepsinin birlikte en etkin biçimde gerçekleştiği piyasa düzeni, rekabet düzenidir. Bu nedenle piyasa ekonomilerinin etkin düzenlenmesi, rekabetin düzenlenmesiyle mümkün olabilmektedir. Böylece piyasaların rekabet yoluyla düzenlenmeleri, piyasa ekonomilerinde fonksiyonel etkinlik ve işlerliği sağlamak için temel araçtır.

Piyasalar ekonomi dışı bazı işlevleri de yerine getirir.

Ekonomik alanla, sosyal ve politik alan arasındaki karşılıklı bağımlılık ve etkileşim, bu alanların birlikte düşünülüp uyumlu bir biçimde düzenlenmesini gerektirir. Bu nedenle rekabet sisteminin işlerliğinin önkoşulu olarak, toplumsal alanı, politik alanı ve devlet yapısını düzenleyen devlet anayasalarının bireysel ekonomik özgürlük ve davranışları garantilemesi zorunludur. Rekabete dayalı piyasa düzeninin amaçları, ekonomiyi merkezden yönetmeyen, özgürlükçü bir toplum ve devlet düzeninin birlikte gerçekleşmesi şansına sahiptir.

Rekabet sistemi tek başına bir kurum değildir. Özde piyasa ekonomisiyle varolabilen bir kurumdur. Rekabet, piyasa ekonomisinin bir ekonomik sistem olmasını sağlayan temel ilkedir. Rekabet ancak piyasa ekonomisiyle birlikte bir varlığa sahiptir ve piyasa ekonomisinin işlerliği rekabet sürecinin varlığına bağlıdır. Bu nedenle piyasa ekonomisi, rekabet ekonomisi olarak yorumlanır. Rekabetin bulunmadığı bir piyasa ekonomisinde, toplumsal ve bireysel ekonomik refahın en yüksek düzeye ulaştırılması mümkün değildir. Çünkü ekonomik gücün kötüye kullanıldığı piyasa ekonomilerinde, potansiyel ekonomik imkânlardan yararlanılması ve yeni işletmelerin piyasalara girişi engellenmektedir.

Rekabet, piyasada ekonomik amaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen ekonomik birimler arasında ortaya çıkan bir yarış ve rakiplik şeklindeki ilişki sürecidir. Rekabetin sürükleyici ögesi, taraflarının bireysel ekonomik çıkar ve yararlarıdır. Rekabet ilişkilerinde taraflar, piyasa paylarını, satış veya kazanç şeklindeki yararlarını koruma ve artırma uğraşı içindedirler.

Rekabetin varlığı için, rekabet özgürlüğünün önkoşul olarak varlığı gereklidir. Ayrıca rekabet özgürlüğe hizmet

eder. Bu karşılıklı ilişki yüzünden rekabetle özgürlükler arasında yakın bir bağlantı vardır. Rekabet daha çok seçenek yaratarak, bağımlılığı azaltmakta ve özgürlüğe hizmet etmektedir.

Rekabet ilişkisi içindeki ekonomik birimlerin bazıları yenilikçi ve sürükleyici; diğerleri ise taklitçi ve izleyicidirler. Yenilikçi işletmeler rekabet sürecinde ödüllendirilerek sınırlı bir süre «tekelleşen» benzeri aşırı kâr elde ederler. Taklitçilerin girmesiyle bu aşırı kâr ortadan kalkar. Piyasa ekonomisinde rekabet sürecinin işlevleri açısından yenilikçi (yaratıcı) ve taklitçi rekabet aynı derecede önemlidir.

Rekabet konusu bakımından farklı biçimler alabilmektedir. Fiyat rekabeti, kalite rekabeti ve ürün rekabeti bu açıdan ortaya çıkan rekabet kavramlarıdır.

Ekonomi politikası açısından rekabet, çalışma ve başarı rekabeti ve haksız rekabet şeklinde ayırım konusu yapılabilir. Çalışma ve başarı rekabeti olumlu görülüp teşvik edilirken, haksız rekabetin engellenmesi amaçlanmaktadır. Çünkü sonuncusu haklı bir çabaya dayanmadan çıkar elde etmek anlamına gelir. Rekabetin toplumsal işlevi ekonomik davranış, karar ve seçme özgürlüğünü korumaya yöneliktir. Rekabetin ekonomik işlevleri ise çeşitlidir:

- **Ekonomiyi yönlendirme işlevi**, piyasaların malların kıtlık derecesini gösterme, başarısızlıkları ayıklama ve koordinasyon işlevleriyle birlikte gerçekleşir.
- **Kaynak dağılım işlevi**, üretim faktörleri ve teknolojinin en etkin biçimde dağılımını sağlar. Bu yolla rasyonelleşme ve büyüme teşvik edilir.
- **Yenilik ve teknik gelişmeyi teşvik işlevi**

- Ekonomik konjonktürdeki gelişmelere uyumu arttırma işlevi
- Gelir dağılımını düzenleme işlevi
- Ekonomik gücün sınırlandırılması ve kontrolü işlevi

İşte bu işlevleri yerine getiren rekabet, «etkin ve işlevsel rekabet» ya da «başarı rekabeti» olarak adlandırılır.

Rekabet ancak gerekli olan önkoşulların varlığı durumunda gerçekleşir. Piyasa ekonomisinin işlerliğini sağlayan araç durumundaki bir süreç olduğu için, rekabetin önkoşullarının ve fonksiyonel işlerliğinin bulunmaması halinde ekonomik sistemin, daha doğrusu piyasa sisteminin fonksiyonel işlerliği de gerçekleşemez.

Piyasa ekonomisinde rekabetin önkoşullarını üç ana grupta toplamak mümkündür.

- Rekabet düzenini oluşturan **şekli yasal** düzenlemeler,
- Rekabetin işlerliğini sağlayan **motivasyon** ve **uyarı** öğeleri,
- Rekabete uygun **piyasa yapılarının** bulunması.

Bunlardan ilki, girişimci faaliyetlerine imkân veren ve ortam hazırlayan, bu alana ilişkin hukuk düzenidir. İşyeri açma özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü, fonksiyonel işlerliğe sahip para düzeniyle rekabet sınırlamalarını belirleyen yasal düzenlemeler rekabetin varlığı için şekli önkoşullardır. Bunlar hep birlikte rekabetin işleyebileceği şekli ortamı, yani rekabet özgürlüğü alanını belirleyerek ekonomik birimlere rekabet şansı yaratırlar.

Rekabet için ayrıca rekabet arzusunun, yani rekabet ruhunun bulunması gereklidir. Rekabet ruhu, girişimcinin

ekonomik faaliyetlerinde çalışma ve başarıya önem veren tutumunu ifade eder. Burada yeniliğe cesaret edebilen, risklere hesaplı ve planlı bir biçimde giren bir girişimci davranışı önem kazanır.

Girişimcide bu düşünce yapısı ne derece yetersizse, rekabeti sınırlandırma eğilimi o ölçüde güçlü olmakta, bu durumda da devletin etkin bir rekabet politikası oluşturmaya o kadar çok ihtiyaç duyulmaktadır.

Rekabetin varolabilmesi için piyasa yapılarının aldığı şekil önemlidir. Bu yüzden piyasa yapılarının yeni girişimlere sürekli açık tutulması gerekir. Sınırlandırılmış piyasalarda rekabetin işleyiş dinamiği azalma eğilimindedir. Böylece ya «barış» içinde yaşamaya yönelik oligopolcü piyasa yapıları ya da tekeller oluşabilir. Çünkü girişin kısıtlanmasıyla girişimci sayısı sürekli azalma eğilimi gösterir. Böylece piyasadaki yoğunlaşma eğilimi artar. Bu da rekabeti sınırlandıran bir durumdur. Oligopoller kendi aralarındaki rekabeti sınırlandırıcı davranış ve anlaşmalara daha kolay girebilmektedir. Ancak girişlerin kısıtlanmadığı piyasalarda rekabet yoğunluğunu artırmak mümkündür.

Ayrıca piyasa yapıları da girişimcinin rekabetçi tutum ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Çünkü piyasa yapısıyla piyasa gücü arasında yakın bir ilişki vardır. Piyasa gücüne sahip işletmeler, rekabeti sınırlandıran davranışta bulunma eğilimine girebilirler. Bu yüzden piyasa gücü, etkin ve işlevsel rekabeti ortadan kaldırma eğilimindedir.

Rekabet konusundaki bilimsel analizler farklı açılardan ve farklı biçimlerde gerçekleştirilmiştir.

- Klasik ekonomik anlayışta rekabet: **Serbest rekabet,**
- Neo-klasik ekonomide rekabet: **Tam rekabet.**

- **İşlevsel rekabet,**
- Neo-klasik rekabet kuramı: **Rekabet özgürlüğü,**
- Rekabet kuramının endüstriyel organizasyon ve firma kuramıyla açıklanması: **Rekabet kuramında yeni eğilimler.**

Modern rekabet kuramında ilk ikisi terkedilmiştir. Gerçekten de sınırları belirlenmeyen özgürlük, birçok kez belirtildiği gibi, kendi kendini yok etme eğilimindedir (Rekabet paradoksu). Tam rekabette, isminin tersine ne fiyat, ne de kalite rekabeti vardır. Tam rekabet gerçek olmayan sadece düşünsel ve stratik bir durumdur. Çağdaş yaklaşımda, son üçünün sentezi gerçekleştirilir.

Sosyal demokrasinin ekonomik modelinde savunulan **piyasa ekonomisi**, ne «serbest piyasa» yaklaşımı, ne de tam rekabet»tir. Sosyal demokrasi, çalışma ve başarı rekabetine dayalı sosyal piyasa ekonomisini savunmaktadır. Piyasaların işlevlerini etkin olarak yerine getirmesi rekabete bağlı olduğu için, bu alandaki sorun rekabetin düzenlenmesinde düğümlenmektedir. Sosyal demokrat yaklaşım, çağdaş yaklaşıma uygun olarak, klasik serbest rekabet yerine, sınırları yasalarla belirlenmiş çalışma ve başarıya dayalı işlevsel rekabeti savunmaktadır. Bu yaklaşım, piyasalarda haksız kazanç ve spekülasyonu önleyerek, yalnızca çaba ve başarının ödüllенmesini esas alır. Bu nedenle piyasada güç elde etmiş firmaların bu gücü kötüye kullanmasını önleyecek aktif bir rekabet politikası izler. Bu politikayla bir yandan piyasaya yeni girişler ve ekonomik gelişme teşvik edilirken, öte yandan da daha kaliteli malı daha ucuza sağladığı için tüketici ve yoksul kesimlerin lehine sonuç almak mümkün olur.

Ayrıca sosyal demokrat yaklaşımda küçük ve orta boy işletmelerin teşvikiyle bir yandan büyüme, yenilik ve

refah artışı, diğer yandan güçsüz işletmelerin büyükler karşısında güçlendirilmesi sağlanabilmektedir.

Sonuçta, daha etkin bir rekabet ortamı, rekabetin olmadığı duruma göre daha adil bir gelir dağılımı yaratılabilir. Ancak bu da yetersiz bulunarak, ayrıca sosyal dengelemeyle gelir dağılımının yeniden düzenlenmesi sağlanır. Sosyal demokrat ekonomik model, ekonomi içinde ekonomik ve politik gücün de yaygınlaştırılmasından yanadır. Bu da en etkin olarak başarı rekabetiyle olur.

Ekonomik gücün toplumda yaygınlaştırılması endüstriyel demokrasi ve yönetime katılmayla çözüldüğü için, sosyal demokrat modelde bu konuların özel bir ağırlığı vardır. Bir yandan büyük işletmelerin ekonomik gücünü kötüye kullanmasını engelleyecek düzenlemeler, diğer yandan işletme ve üretim düzeninin katılımcı olmasını sağlayarak, endüstriyel demokrasiyi yaygınlaştıracak önlemler sosyal demokrat modelin yapı taşları olarak önplana çıkar.

Öte yandan sosyal demokrat model, refahı ve serveti kitlelere yaygınlaştıracak çalışma ve başlangıç koşullarında adalet ve eşitlik amacının gerçekleşmesine yönelik uygulamalara da özel bir önem vermektedir. Servetin kitlelere yaygınlaştırılması, hem büyüme ve kalkınmanın finansmanında, hem de gelir dağılımının daha adil düzenlenmesinde etkili olan araçlardır. Ayrıca bu uygulama, mülkiyetin toplumda yaygınlaşmasına, dolayısıyla karar ve yetki kullanımı gücünün de toplumda yaygınlaşmasına hizmet etmektedir. Sosyal demokrat model, adalet ve eşitlik amaçlarından kaynaklanarak milli gelirinin adil dağılımı amacıyla, gelir paylaşımı ve dağılımında ücretlerin oransal payının arttırılmasına yöneliktir. Burada varolan servetin değil, büyümeden daha fazla pay olabilme şeklinde ücretlerin, verimlilik ve büyüme artışı dikkate alınarak artırılması po-

litikası benimsenmektedir. Sosyal demokrat modelin servet dağılım politikasının bir amacı da servetin sınırlı ellede yoğunlaşmasını önlemek ve toplumun çeşitli kesimlerinin servet oluşumuna katılarak toplumda özgürlük ve bireylerin bağımsız kişiliklerinin gelişimine olanak yaratmaktır.

Gelir dağılımını daha adil kılabilmek için, piyasa biçimleri ve sendikaların güçleri önemlidir. Bu nedenle sosyal demokrat modelde rekabet politikasıyla sendikaların güçlenmesini sağlayıcı politikalar güdülür.

SOSYAL DEMOKRAT MODELDE SOSYAL BOYUT

Sosyal piyasa ekonomisinde başarı rekabetinin sağladığı gelir dağılımı yeterince adil bulunmadığı için, ayrıca ek sosyal dengeleme ihtiyacı doğar. Sosyal demokrat model, sosyal piyasa ekonomisinin bu boyutundan etkin olarak yararlanır. Aslında gelir dağılımı ve servetin kitlelere yaygınlaştırılması politikası da bu amaçlara hizmet etmektedir. Ancak bunlara ek olarak sosyal politika ve sosyal güvenlik önlemleri getirilir. Burada sosyal politikanın temel görevi, kendi ekonomik gücünü koruyamayan sosyal sınıf ve tüketicilerin sosyal güvenliğini sağlamaya yöneliktir. Çalışanların hastalık, kaza ve sakatlığa karşı sigortalanarak işgücünün ve sağlığının korunması önem taşır. Modern çalışmada bireyin korunması bu yöndeki güvenlik sistemlerinin bulunmasına bağlıdır. Yine asgari ücrette bir alt sınır getirilmesiyle de, çalışan herkesin insanca yaşayabileceği bir gelir düzeyini gerçekleştirerek kişiliğini geliştirme şansına sahip olması amaçlanır.

İşyeri düzeninin, işçi sağlığını ve çalışma gücünü koruyacak biçimde oluşturulması, yine sosyal demokrat modelin önemli bir konusudur. Bu amaçla, çalışma sürelerinin belirlenmesine, tatil ve izinlerin saptanmasına, genç-

lerin ve çalışan annenin korunmasına yönelik önlemler yine bu türde düzenlemelerdir.

Sanayileşmenin başlangıç döneminde korunmaya muhtaç kesimler daha çok endüstriyel işgücü olmuştur. Ancak günümüzde sosyal açıdan zayıf olan serbest çalışanlar korunmaya daha çok muhtaç durumda olabilmektedirler. Bu amaçla sosyal güvenlik önlemlerinin toplumun çeşitli kesimlerine yaygınlaştırılması, yani genel sigorta sistemine gidilmesi, sosyal demokrat modelin ana konularından biridir. Nitekim emeklilerin, hastaların ve işsizlerin korunmasına yönelik önlemler de yine önemli konular arasındadır. Genel bir işsizlik sigortasının yürürlüğe konularak, işsiz kalanların asgari bir gelire sahip olmasını sağlayacak politikalar önplanda tutulmaktadır.

Öte yandan sosyal güvenliğin, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin genişletilmesi sosyal demokrat modelin ana çizgilerindendir. Gerçekten Batı ekonomilerinde sosyal demokrat iktidar dönemlerinde sosyal yardımların bütçe içindeki payları genellikle yoğun bir artışa konu oluyor.

Sosyal güvenliğe yönelik harcamalar, toplumda mağduriyeti önleyici, telafi edici, toplumla bütünleştirici türde gerçekleşen gelir transferleridir. Hatta vergi ve fiyat indirimi şeklinde dolaylı sosyal hizmetler de sunulmaktadır.

Denilebilir ki, sosyal piyasa ekonomisini benimseyen ama sosyal demokrat olmayan partiler de yukarda sayılan birçok önlemi getirmektedir; doğrudur, ancak sosyal demokrat modelde sosyal güvenlik önlemlerinin içerik, kapsam, yoğunluk ve ağırlığı, yani sosyal dengelemenin nitelik ve niceliği daha belirgin olarak önplana çıkar. Bu araç sayesinde, insanın bağımsız kişiliği gelişmekte, bireysel özgürlük alanı genişlemekte, toplumda güvenlik ve adalet geçerlilik kazanmakta ve nihayet verimlilik, dolayısıyla refah olumlu yönde etkilenmektedir.

Gerek başarı rekabeti ve gelir dağılımına yönelik önlemler, gerekse sosyal sigorta ve güvenlik önlemleri, sosyal barış, özgürlük, adalet-eşitlik, güvenlik ve refah amaçlarına hizmet etmektedir. Bu amaçlar sosyal piyasa ekonomisinin ve sosyal demokrat modelin temel amaçlarıdır. Bu amaçları gerçekleştirici araç ve önlemlerin seçimi toplumda uzlaşma, hoşgörü, demokrasi ve verimliliğe katkıda bulunmaktadır. Bütün bu özellikleriyle sosyal dengeleme ve rekabet birlikte, toplumsal bütünlüğün ve ekonomik alanda verimliliğin yaygınlaşmasına hizmet etmiş olmaktadır. Bu nedenle bu amaç ve ilkeler aynı zamanda sosyal demokrat ekonomi modelinin de temel ilkeleridir.

V. Sosyal Demokrat Ekonomik Modelde Konjonktür, Büyüme ve Yapısal Politikalar

Sosyal piyasa ekonomisinin sosyal demokrat ekonomi modeli, yalnızca ekonomik sistem politikasıyla sınırlı değildir. Ekonomik sistem politikası, rekabetle mikro sürecin yönlendirilmesine, yani piyasalara yöneliktir. Oysa mikro süreç yanında makro sürecin de yönlendirilmesi gereklidir. Sosyal demokrat modelin makro politikası önemli ölçüde Keynesçilikten kaynaklanmıştır. Bu nedenle sosyal demokrat model çoğu kez, «piyasa artı Keynesçilik» olarak da adlandırılmaktadır. Ancak Keynesçilik yalnızca sosyal demokrasinin tekelinde değildir. Bununla birlikte Keynesçilik, ekonomi politikasında devleti aktif kılarak sosyal demokrat modelin eline yeni araçlar sunmuştur. Nitekim sosyal demokrat model, ilk dönemlerinden beri piyasaların ye-

tersiz kaldığı durumlarda hemen devleti devreye sokmak istemiştir.

Böylece piyasa ve devlet yeni bir senteze ulaşırken, rekabet içindeki piyasalar mikro süreci, devlet ise makro ekonomik süreci yönlendirmektedir. Bu yönlendirmede sosyal demokrat olan ögeler daha çok, sosyal demokrat yaklaşımın sınıfsal tercih yapısına ilişkin öncelikler şeklinde kendini göstermektedir. Çalışan kesimin çıkarlarını önplanda tutan, onlara öncelik tanımaya gayret eden ekonomi politikalarına ağırlık verilmektedir.

Günümüzde ekonomi politikaları, izledikleri amaçlar açısından,

- İstihdam,
- İstikrar,
- Büyüme-kalkınma,
- Gelir dağılımı,
- Ödemeler dengesi

politikalarından oluşur (Bkz. Erkan, 1984, s. 31). İstikrar ve istihdam politikaları birlikte, konjonktür politikasını vermektedir. Bu alanlarda sosyal demokrat model yine kendine özgü ağırlık ve öncelikler belirler. Aşağıda bunlara kısaca değineceğiz.

SOSYAL DEMOKRAT MODELİN KONJONKTÜR VE BÜYÜME POLİTİKALARI

Sosyal demokrat partilerin çalışan sosyal kesimleri temsil etmesi nedeniyle, tam istihdam bu modelde en başta gelen amaç olmakta, bireylerin toplumla bütünleştirilmesiyle gerçekleşmektedir. Toplumda şekli özgürlüklerin kullanılabilmesi, bunların içeriğinin maddi, yani ekonomik özgürlükle doldurulmasına bağlıdır. Ekonomik özgürlükse

ekonomik güçle, yani gelirle sağlandığına göre, herkese belli bir düzeyin üzerinde gelir sağlayacak bir istihdam politikası, sosyal demokrat modelin en başta gelen amacıdır. Sosyal demokrat modelde istihdam amacı kadar önemli bir yer tutan diğer amaç, gelir dağılımının düzeltilmesidir. Bilindiği gibi, gelir dağılımının düzeltilmesi, toplumda refahın yaygınlaşmasını, sosyal adalet ve eşitliği sağlayıcı temel öğedir. Bu yüzden toplumun ekonomik açıdan zayıf kesimini temsil eden sosyal demokratlar için, gelir dağılımının düzeltilmesi her zaman en başta gelen amaçtır.

Sosyal demokrat modelde bu amaçların yanında bir başka önemli amaç da büyümedir. Büyüme milli gelirde artışla ölçülmektedir. Dolayısıyla toplumda refah artışını ortaya koyar. Toplumda refah artışını gerçekleştirmek için, varolan servetin yeniden dağılımını sağlamak, demokratik bir toplumda mümkün değildir. Çünkü böyle bir uygulama «zora» başvurmayı gerektirir. Oysa yeni yaratılan gelirden, yani büyümeden zayıf kesimlere daha fazla pay ayırmak daha kolaydır. Bu nedenle sosyal demokrat modelde, büyüme ve bu büyümeden zayıf kesimlerin artan ölçüde yararlandırılması yoluna gidilir. Bu yüzden «büyüme en iyi sosyal politika aracı» olarak görülmektedir. Bu durum sosyal demokrat modelde büyüme amacının da önplana çıkmasına yol açar.

Sosyal demokrat modelde, istihdam, gelir dağılımı ve büyümenin önplanda yer almasına karşılık, para istikrarı ve ödemeler dengesi az önemli amaçlar olarak görülür. Kirschen ve arkadaşlarının (1967'den aktaran Erkan, 1984, s. 170) Batı ülkelerinde yaptıkları bir araştırmaya göre, sosyal demokratlar için tam istihdam ve gelir dağılımı, «çok önemli», büyüme «önemli», buna karşılık para istik-

rarı ve ödemeler dengesi «az önemli» görülmüştür. Muhafazakâr partiler içinse para istikrarı «çok önemli», ödemeler dengesi «önemli», büyüme ve tam istihdam «az önemli» ve nihayet gelir dağılımı «önemsiz» bir amaç olarak görülmektedir.. Görüldüğü gibi, sosyal demokrat model, amaç sıralamasındaki öncelikler açısından da muhafazakâr partilerden sapma gösterir. Yani tercih ve ağırlıklar farklıdır.

Nihayet ekonomi politikasında istihdam, istikrar, büyüme, gelir dağılımı ve ödemeler dengesi amaçlarını gerçekleştirecek araçlar açısından da bir sınıflama getirilmektedir. Bu açıdan ekonomi politikası, para, maliyet ve ücret politikalarıyla doğrudan düzenleyici politikalar kapsamına girer. Muhafazakâr görüşler devletin ekonomiye en düşük düzeyde müdahalesini savundukları için genellikle para politikasıyla yetinmek isterler. Oysa sosyal demokrat model, Keynesçilikle birlikte devlete, ekonomi politikasında aktif bir görev verir. Bu nedenle para politikasıyla yetinmeyip, maliye ve ücret politikalarıyla doğrudan müdahalelere daha kolay eğilim gösterir.

SOSYAL DEMOKRAT MODELDE YAPISAL POLİTİKALAR

Ekonomi politikasının üçüncü bir alanı yapısal politikalar. Bunlar da kendi içinde iki temel alana ayrılmaktadır. Sektörel yapı politikası ve mekânsal yapı (bölgesel yapı) politikası. Sosyal demokrat modelde yapısal politikalar da önemli bir ağırlığa sahiptir.

Sektörel yapı politikasında, gelişme dinamiği yüksek olan ekonomik sektörlere öncelik ve ağırlık verilir. Ancak bunun yanı sıra, hızlanan endüstrileşme içinde önemi azalıyor kaybolmakta olan sorunlu sektörlerin teşviki de yapısal politikanın konusudur. Özellikle sorunlu sektörlerin teşvik edilerek yeniden yapılanması ve ekonomi içinde re-

kabet edebilir bir güce kavuşturulması önem kazanmaktadır. Çoğu kez doğrudan müdahaleleri de gerektiren bu tür yapısal politikalar sosyal demokrat modelin ayrılmaz bir parçasıdır.

Bölgesel farklılıkların azaltılması ve geri bölgelerin kalkındırılması, mekânsal yapı politikalarının kapsamına girer. Toplumun zayıf kesimini koruma amacı, geri bölgelerin kalkınmasını teşvik etmeyi zorunlu duruma getirmektedir. Bu nedenle sosyal demokrat model, bölgesel yapı politikası alanında da aktif bir politika oluşturur.

Yapısal politikaların bir diğer boyutu, işletme büyüklüklerine ilişkindir. Sosyal demokrat model, ekonomide büyük işletmelerin piyasa gücünü kötüye kullanımını önlemek ve ekonomik gücün toplumda yayılmasını sağlamak amacıyla, küçük ve orta boy işletmelerin öncelikle teşvi-kiyle rekabeti özendirici bir politikayı izler.

Yapısal politikalar, bir yandan ekonominin sektörel ve mekânsal bütünleşmesini sağlarken, diğer yandan rekabet ve verimliliği arttırarak ekonominin daha dengeli bir yapı kazanmasına hizmet eder. Bu sonuçlarsa sosyal uzlaşma, hoşgörü, sosyal barış, özgürlük, adalet, güvenlik ve refah amaçlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olur.

VI. Sosyal Demokrat Modelde Mülkiyet ve Karar Yapısı

19. yy.'ın ideoloji ve ekonomik sistem tartışmalarında mülkiyet çok özel bir yere sahip olmuştur. Hatta kapitalist mülkiyet ve sosyalist mülkiyet ayrımına bağlı olarak kapitalizm ve sosyalizm olarak iki ayrı sistemin tanımlanması,

yapılmıştır. Ancak tarihsel gelişme içinde mülkiyet yapısındaki değişme bu ayrımın bir hayli abartmalı gözükmesine yol açmıştır. Gerçekten de bugünün ekonomik sistemlerinde ve ideolojik tutumlarında mülkiyet tipi eski önemini kaybetmiştir.

Mülkiyet açısından modern toplumlar, çoğulcu bir yapıya sahiptirler. Ancak piyasa ekonomilerinde mülkiyet ağırlıklı olarak özel ellereedir. Bunun yanında devlet mülkiyeti, topluluk mülkiyeti ya da kooperatif mülkiyet tipleri de yer alır. İşte bu gelişmeye paralel olarak sosyal demokrat modelde de gelişmeler olmuştur. 20. yy.'ın ilk yarısında sosyal demokrat partiler temel sanayi dallarıyla stratejik bazı sektörlerde kısmi devletleştirmelere gitmişlerdir. Bugünse devletleştirmelere yönelme giderek azalmakta. Bunun yerine, mülkiyeti ve serveti kitlelere yaymaya çalışan bir yaklaşım daha çok rağbet görmektedir. Çünkü mülkiyet ve servetin geniş kitlelere yayılması, refahın artmasına, gelir dağılımında adalete, sosyal güvenlik ve barışa hizmet etmektedir.

Bir toplumdaki mülkiyet yapısı, o toplumun karar yapısını belirler. Devlet mülkiyetinin çok ağırlıklı ve merkezileşmiş olduğu bir toplumda, karar yapısı da merkezileşmiştir. Buna karşılık, mülkiyetin merkeziyetçi olmayan dağılımı, yani özel mülkiyetin yaygınlığı, toplumdaki karar yapısının da özel ve yerel birimlere dağılmasına neden olmaktadır. Bu yüzden ademi merkeziyetçi bir sistem olan piyasa ekonomilerinde, ancak özel mülkiyetin yaygınlığı sayesinde karar yetkisi de ademi merkeziyetçi olabilir.

Sosyal demokrat modelde, mülkiyetin yaygınlaştırılması yönünde bir tutum değişikliğine gidilmesi, toplumda karar yetkisinin de yaygınlaştırılmasına ve ekonomik açı-

dan zayıf kesimlerin daha etkin ve yoğun olarak politik ve ekonomik sürece katılımını sağlamaya yöneliktir. Modern sosyal demokrasi ideolojisini, bireyi bağımsız kişiliğini geliştirebilecek ekonomik güç, mülkiyet ve karar yetkisiyle donatma amacı üstüne kurar. İşte bu nedenle sosyal demokrat modelde katılımcılık savunulurken, her aşama ve düzeyde bir katılımcılık savunulmaktadır. Özellikle toplumun zayıf kesimlerinin daha yoğun olarak, politik katılımı, ekonomik katılımı, mülkiyet ve karar yetkilerine katılımı amaçlanır. Katılımı istenen sosyal gruplar, bugüne kadar bu alanlara yeterli katılamamış sosyal gruplardır. Örneğin işçilerin, kadınların ve gençlerin daha yoğun olarak yönetime, politikaya, ekonomiye ve refaha katılması sosyal demokrat ekonomik modelin temel felsefesi olmaktadır.

Sosyal demokrat modelde devletleştirmeden vazgeçme eğiliminin önemli bir nedeni, modern toplumdaki mülkiyet yapısıyla yönetim yapısının değişmesinden kaynaklanmaktadır. Anonim şirketlerin yaygınlaşması, mülkiyetin yaygınlaşmasına hizmet ettiği kadar, işletmedeki yönetim yetkisinin sermayedardan yönetici kesime kaymasına yol açmıştır. Böylece modern işletmedeki bugünün sermayedarı, dünün kapitalistleri kadar güçlü değildir. Güç ve yetkisinin önemli bir bölümünü, organizasyon ve teknik bilgi donatımına sahip olan yönetici kesime aktarmıştır. Bu olgu karşısında devletleştirmeye ekonomik gücü tek elde toplamak, ekonomide yeni güç odakları yaratmak anlamına gelmektedir. Oysa sosyal demokrat model, toplumda politik ve ekonomik gücü olabildiğince yaygınlaştırıp, zayıf durumdaki sosyal kesimlerin katılımını artırmak amaçındadır. Bu nedenle, politik ve ekonomik güç yoğunlaşmasına karşı bir tutum içindedir.

VII. Sosyal Demokrat Ekonomik Modelde Devlet ve İşlevleri

Sosyal demokrat partilerin çalışanları temsil etmesine karşın bir kitle partisine dönüşmesi, demokrasi ve piyasa ekonomisi tercihleri, devlete ilişkin tutumları ve görüşleri de etkilemiştir. Sosyal demokrasi, çağdaş parlamenter sistemin «sosyal hukuk devleti» anlayışını benimsemektedir. Sosyal hukuk devletinin ekonomik alandaki işlevleri sosyal devlet anlayışıdır.

Piyasa ve sosyal devletin birlikteliği, bireysellik ve sosyallik ilkelerinde bir sentez yaratmıştır. Sosyal demokrat ekonomi modelinde devlet bu sentez içinde yer almaktadır.

«Mümkün olduğu kadar rekabet» ilkesi gereği, piyasaların etkin olduğu alanlar, piyasa ve rekabet sürecinin yönlendirmesine bırakılır. Ancak bunun dışındaki alanlarda devlete önemli işlevler yüklenir. Devletin sosyal demokrat ekonomi modelindeki işlevleri,

- Maddi altyapı öğelerinden eğitim, sağlık ve kurumsal altyapıya kadar uzanan bütün **altyapı** hizmetlerinin yerine getirilmesi,
- Etkin bir **sosyal güvenlik sistemini** oluşturması,
- Uyguladığı **ekonomi politikasıyla** ekonomik sistemi ve ekonominin işleyişini etkileyip yönlendirmesi,
- Gerektiği durumlarda, **ekonomik faaliyetlere girişmesi**

noktalarında toplanmaktadır.

Devletin sosyal güvenlik alanındaki işlevlerine daha önce değinilmişti. Altyapı alanındaki işlevleri sosyal demokrat modelde daha geniş bir alana yayılır. Sosyal demokrat uygulamada, eğitim ve eğitimde fırsat eşitliği özel bir öneme sahiptir. Çünkü bu yolla, toplumun ekonomik açıdan zayıf kesimlerine ekonomik ve politik sürece daha etkin katılma yolları açılabilir. Bu nedenle sosyal demokrat partiler, bireylerin kişiliğini geliştirici yönde eğitim ve öğretimi daha yaygın olarak kitlelere açma uğraşı içindirler. Aynı şekilde, çalışanların çeşitli düzeyde yönetime ve politik sürece katılması yönünde kurumsal ve hukuksal düzenlemelere de özel bir önem verirler.

Devletin ekonomi politikasına ilişkin tutumu, yukarıda değinildiği gibi, piyasaların yerine geçerek ekonomiyi yönlendirmek değildir. Tersine piyasa sonuçlarının daha etkin olması için teşvik ve yönlendirme doğrultusundadır. Ya da piyasaların etkin işlemediği alanlarda devreye girer. Böylece devlet, piyasa ekonomisinde daha fazla yönlendirici olur. Hatta sosyal demokrat modele alınan makro planlar da emredici değil, yönlendiricidir. Bu planlar sektörlerarası tutarlılığı sağlayıcı, enformasyon veren planlardır.

Sosyal demokrat modelde devlet gerektiği alanda doğrudan müdahalelere de başvurabilmektedir. Ancak bu müdahaleler rekabet sürecini ortadan kaldırma değil, onunla çelişmeyen ve onu tamamlayan yöndedir.

Nihayet, sosyal demokrat modelde devlet gerektiğinde doğrudan ekonomik faaliyette de bulunabilir. Bu durum daha çok piyasa sisteminin etkin olmadığı hallerde sözkonusudur. Bu durumlarda devlet, rekabetçi bir ortam yaratmak ya da belli sosyal kesimlerin ihtiyacını karşılamak için bu yola başvurur.

Liberal yaklaşımların tersine sosyal demokrat model,

gerektiğinde devleti ekonomik süreç içinde devreye sokmaktan çekinmez. Bu nedenle «en az devlet» şeklindeki liberal yaklaşım yerine, «sosyal piyasa» ekonomisinin «gerekli olduğu kadar devlet» yaklaşımını benimser. Çünkü modern toplumda devletten beklenen işlevler, onun dışlanmasına imkân tanımaz. Ne var ki, sosyal piyasa ekonomisinin sosyal demokrat modelinde devlet, merkezi yönetimli komuta ekonomisini değil, tam aksine katılımı kitlelere yaygınlaştırmaya bir politika uygular ve sadece üzerine düşen işlevler için gerektiğinde, yönlendirici, uyarıcı ve terbiye edici olarak devreye girer.

VIII. F. Almanya ve İsveç'te Sosyal Demokrasi Modelinin Uygulanması

BATIDA SOSYAL DEMOKRAT EKONOMİ MODELLERİNE İLK YAKLAŞIMLAR

Cem'e (1984, s. 130-131) göre, 1930 sonrası bunalımdan çıkışta sosyal demokrat partiler üç ana çizgiyi izlemişlerdir:

- Kamulaştırmayı bunalımdan çıkış aracı olarak gören partiler: Alman Sosyal Demokrat Partisi, İngiliz İşçi Partisi ve Fransız Sosyal Demokratları.
- Planlama, yapısal reformlar ve devletin işlevlerinin artırılmasına dayalı bir model oluşturan Belçika İşçi Partisi (Henri de Man'ın önderliğinde).

- Keynesçiliğe dayalı, bir refah devleti modeli oluşturan İsveç Sosyal Demokrat Modeli.

Bu yaklaşımlar, 1930'ların bunalım sonrası yaklaşımları olmuştur. Daha önce belirtildiği gibi, kamulaştırma, İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar belli bir genişleme göstermiş, ancak ondan sonra önem ve ağırlığını kaybetmiştir. Plancılık ise, piyasa sistemi içinde ve onunla uzlaşan, daha çok ekonomiyi yönlendirici yaklaşım olarak geliştirilmiştir. Planlama, devletin «düzenleyici» olmaktan çok «yönlendirici» işlevini önplana çıkarmıştır. Bu yaklaşım zaman içinde refah devleti yaklaşımıyla bütünleşmiştir. Devletin üstlendiği işlevler sonucu ortaya çıkan sistemin piyasa (rekabet) artı devlet (öncelikle yönlendirici, gerektiğinde müdahaleci) yaklaşımı, «karma ekonomi» olarak değerlendirilmiştir. Bu mantık, piyasa ve devlet birlikteliğinin ifadesi olmuştur. Ancak her ekonomik sistem farklı ağırlıklarda karmadır. Karmalık özelliği, sistemin işleyişi açısından belirleyici değildir. Öte yandan planlama da her ekonomide vardır. Ekonomik davranış planlı davranıştır. Bu yüzden ekonomik toplum planlı toplumdur, yani planlama her modern toplumda vardır, ama uygulandığı düzeyler farklıdır. Piyasa ekonomilerinde yetkiyi özel bireylere dağıtabilmek için planlama düzeyi de özel birimlere bırakılmıştır, yani tüketiciye ve firmalara. Ancak piyasa ekonomilerinin olduğu ülkelerde, Belçika, Hollanda ya da Fransa tipi makro planlar da geliştirilmiştir. Ama bu planlar, sektörlerarası tutarlılığı sağlayan ve enformasyon veren yol gösterici planlardır. Dolayısıyla piyasa sisteminin yerine geçen değil, onu tamamlayan bir yaklaşım olarak kalmıştır. Bu nedenle Alman sosyal demokrat yaklaşımında, makro planlama gündemde değildir. Çünkü etkin işleyen rekabet sistemi, ekonomik verimliliği artırdığı için planlamaya ihtiyaç görülmemektedir. Bu nedenle plan-

lama modelleri, piyasa ve rekabet sisteminin işlemediği, dolayısıyla piyasa mekanizmasının boş bıraktığı koordinasyon işlevini doldurmak için az gelişmiş ülkelerde daha çok yaygınlaşmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki planlama ise, piyasa mekanizmasına uyum sağlamıştır. Bu yüzden Batı ülkelerinin sosyal demokrat partileri bazı istisnalar dışında, makro planlama görüşü üzerinde çok fazla ısrar etmemişler ya da tutarlılık planlamasıyla yetinmişlerdir. Bu nedenle sosyal demokrat yaklaşımda planlama, piyasaya göre ikincil önemdedir.

Refah devleti yaklaşımıysa, sosyal devleti önplana çıkarır. Çünkü sosyal işlevler yüklenen devlet, sosyal hukuk devleti olarak da yeni işlevler üstlenmiştir. Sonuçta piyasa, yani rekabet artı sosyal devlet anlayışı, Batı sosyal demokrat yaklaşımlarının temeli olmuştur. Bunun en açık biçimi de sosyal piyasa yaklaşımı içinde Almanya'da olmuştur. Sosyal piyasa ekonomisi daha önce açıklandığı için, burada yalnızca sosyal demokrat modelinin F. Almanya uygulamasına kısaca değinmekle yetinilecektir.

ALMANYA'DA SOSYAL DEMOKRAT EKONOMİK MODELİN UYGULAMASI

Sosyal piyasa ekonomisinin bilimsel açıklama ve temelleriyle ilk uygulaması F. Almanya'da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sosyal piyasa ekonomisi, ilk uygulamalarının ışığında geliştirilerek ve yeni katkılar yapılarak, sosyal demokrat ekonomi modeli olarak oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Bu amaçla piyasa (rekabet) ve Keynesçiliğin yeni bir sentezi gerçekleştirilmiştir. Ancak birçok sosyal demokrat yazarın belirttiği gibi, Alman Sosyal Demokrat Partisi yalnızca «piyasa artı Keynesçilik» sentezi değildir. Parti, aynı zamanda çalışanların yanında ağırlığını koyarak

bu sentezi uygulamaktadır (Bkz. W. Roth, 1985, s. 227). Bu sayede sosyal demokrat politika, sosyal adalet, özgürlük ve dayanışmanın toplumsal koşullarını oluşturmaya çalışmaktadır. Yine Roth'a (S. 229) göre, sosyal demokrat ekonomik modelin öğeleri sadece «piyasa» ve «devlet» değil, bunlar yanında üçüncü bir yoldan, «çalışanların üretim araçlarının yönetimine katılması»dır.

1980'li yılların muhalefet partisinin ekonomi politikacısı olarak Roth (s. 228) şöyle yazmaktadır: «Ekonomimizin sürekli modernizasyona ihtiyacı yüzünden, bugünkünden daha fazla yatırım gereklidir. Sosyal piyasa ekonomisinden, toplumumuzdaki bölünmeyi artıracak olan salt kapitalist piyasa ekonomisine bir geri dönüş söz konusu olamaz. Sosyal güvenlik, ekonomik sistemimizin ayrılmaz bir parçasıdır. Kitlesele işsizlik kabul edilemez boyuttadır. Rekabet ekonomisi korunmak zorundadır. Çünkü işlediği alanlarda piyasanın yerini başka bir şey dolduramaz» (s. 229). Alman Sosyal Demokrat Partisinin sorunlara bu şekilde yaklaşımı aslında 1959'daki Bad Godesberg Programıyla vurgulanan yöne kanalize olmuş ve söz konusu içeriği kazanmıştır. Parti 1960'lı yılların ortasından 1980'lere yakın bir döneme kadar iktidarda kalmıştır. Bu dönemde uyguladığı politikalar içerik, öncelik ve araçlar açısından mutlak ve değişmez olarak görülmeyp, ekonomik koşullar ve toplumsal taleplere uyum sağlamıştır (Bkz. Langkau, 1982, s. 3 v.d.). Bu dönemde uygulanan ekonomi politikalarının ana hatları şöyle toparlanabilir.

● F. Almanya, öncelikli ilkesi piyasa düzeni (yani özgür tüketim ve işyeri seçimi, özel mülkiyet, serbest rekabet, serbest girişimcilik, mal ve faktör fiyatlarının ademi merkezietçi biçimde oluştuğu) olan, ama aynı zamanda ekonomi ve toplumun genel gelişiminde yatırım, tüketim, istihdam, sosyal transferler ve kamusal girişimci-

lik olarak devletin etkin rol aldığı bir karma ekonomidir.

● F. Alman Anayasasının «sosyal hukuk devleti» anlayışına uygun olarak sosyal demokrasinin sosyal devlet modeli benimsendi. Toplumsal ve ekonomik sürecin doğrudan ve dolaylı devlet müdahaleleriyle yönlendirme ve planlaması yapıldı.

● Uygulanan politika, artan demokratikleşme ve ayrıcalıkların kaldırılmasıyla toplum içindeki politik ve ekonomik güçle iktidarın yeniden dağılımını sağladı. Özel mülkiyetin kötüye kullanımı önlenmiş ve eskiden kalmış bazı hukuk kurallarının liberalleşmesi sağlanmış oldu.

● İstikrar içinde büyüme amacı izlenerek, fiyat istikrarı, yüksek istihdam düzeyi, ödemeler dengesi ve sürekli büyüme gerçekleştirildi.

● Merkezi ve yerel yönetimlerin bölgesel yapı politikaları koordine edildi.

● İstihdam yapısını iyileştirici, çalışmayı teşvik yasası getirildi.

● Mesleki eğitimi ve eğitime teşvik yasasıyla bu alanlar düzenlendi. Eğitim ağırlıklı bir konu olarak ele alındı.

● Özel ayrıcalıklar kaldırılarak toplumsal alanın demokratikleşmesi ve liberalleşmesi sağlandı.

● Çalışma ve sosyal boyut birlikte öngörüldü.

Bu yaklaşımlarla çalışanlara daha çok avantajlar sağlayan bir politika uygulanmış oldu.

Özellikle toplumda ekonomik gücün yaygınlaştırılması yönündeki liberalleşme ve demokratikleşme politikası öncelikle şu alanlarda gerçekleştirildi:

● İşletme düzeni.

● Rekabet yasasının yeniden düzenlenmesi,

● Yönetime katılma,

Refah ve sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması konusunda ise;

- Hastalık sigortası,
- İşçi sağlığı ve işyeri güvenliği,
- Genç işçilerin korunması,
- Emeklilere yeni imkânlar getirilmesi,
- Sosyal güvenliğin, ev hizmetlileri serbest meslek sahipleri ve öğrencilere genişletilmesi

amacıyla düzenlemeler getirildi.

Öte yandan altyapı, ulaşım, sanayi ve teknoloji alanlarında izlenen politikalar, ekonomik yapının iyileşmesi ve ekonomik sürecin etkinleşmesi yönünde gerçekleştirildi.

Bu politikalar sonucunda devlet bütçesi içinde sosyal harcamalar en yüksek payı almış, yüzde 24'ten yüzde 30'a çıkmıştır. Bu arada eğitim, bilim ve teknik araştırmayla kamusal ulaşım hizmetlerine yapılan harcamalarda da hızlı artışlar olmuştur.

Sonuç olarak, sosyal güvenlik, çalışma koşullarının iyileşmesi, sosyal yardım, genel eğitim, büyümeden zayıf kesimlerin daha çok pay olması şeklinde olumlu gelişmeler sağlandı. Böylece toplumda yaratılan sosyal istikrar ve sosyal barış, işgücü, sermaye ve teknik gelişme dışında dördüncü bir üretim faktörü gibi milli gelir artışına katkıda bulunmuş oldu.

Ancak 1974'den sonra patlayan ekonomik kriz daha önce uygulanan politikaların yeniden ele alınmasını gerektirdi. İstihdam sorunu en önemli konu durumuna geldi. Refah devletinin sınırlarına ulaşıldığı yönünde görüşler öne sürüldü. Yeni duruma uyum için ileri sürülen politika önerileri şu noktalarda toplanmaktadır:

- Geleceğin enformasyon toplumunu oluşturacak, geleceğe yönelik kamusal yatırımlar;

- Çalışma süresinin yeniden düzenlenmesine yönelik politikalar;
- İsveç'teki yatırım fonu örneğinde olduğu gibi, işçilerin servet oluşumuna devlet katılımının sağlanması;
- Çalışma koşullarının insancıl düzenlenmesi;
- Mikro elektronik, kamünikasyon ve robot sanayilerinde modern teknolojilerin uygulamaya konulmasının yönetimi ve katılımıyla sosyal sorumluluk bilincinin birlikte uygulanması;
- 1980 ve 1990'lı yıllar için Keynesci talep cephesi politikalarıyla, arz cephesi yaklaşımlarının sentezine dayalı politikalar oluşturulması;
- Ulusal politikaların uluslararası düzeyde daha etkin bir şekilde uyumlaştırılması;
- Klasik sosyal politikanın sağladığı hizmetlerde kısıntıya gidilmesi, kamusal sorumluluk, bireysel sorumluluk ve birlikte yaşama ilişkilerinin yeni içerik ve yaklaşımlarla ele alınması.

Görüldüğü gibi, Alman sosyal demokrat ekonomi modeli, sosyal piyasa ekonomisine dayanmakta ve oldukça pragmatik bir tutum içinde güncel sorunlara çözüm aramaktadır. Böylece sosyal piyasa ekonomisi temel ilke ve çerçeveyi vermekte ve sosyal demokrat yaklaşım da bunun içeriğini pragmatik bir tutumla doldurmaktadır. Pragmatik tutumdan ayrılmadan temsil ettiği sosyal kesimlerin lehine düzenlemeler ve politikalar arayışını sürdürmektedir. Oluşturulan politikalar, sosyal piyasa ekonomisinin rekabet ve sosyallik boyutları içinde gerçekleşmektedir.

İSVEÇ SOSYAL DEMOKRAT MODELİ VE UYGULANIŞI

1932'de iktidar gelen İsveç Sosyal Demokrat Partisi

çok uzun yıllar (44 yıl) kesintisiz iktidarda kalma başarısını göstermiştir. Bu uzun dönemde örnek bir refah devleti yaratıldı. İsveç modeli refah devleti, «piyasa artı Keynesçilik»in yeni yorum ve sentezine oturtuldu. Bu sentez Stockholm Okulu çerçevesinde oluşturulmuştur. Sosyal demokrat ekonomik modelde sosyal boyut devamlı gözönünde tutuldu. 1934'te işsizlik, 1935'de yaşlılık sigortası uygulandı ve aile yardımı gerçekleştirildi. Sosyal güvenlik yaygınlaştırıldı, eğitimde fırsat eşitliği sağlandı ve sosyal konut yapımı hızlandırıldı. Böylece refah devletinin sosyal boyutu daha en başta oluşturulmuştu. Bu arada özel girişimciliğin gücünden yararlanılmış ve piyasa sistemi dışlanmamıştı. Vergi politikası, sermaye birikimi gibi konularda piyasa ekonomisinin özelliği ve sosyal boyutu birlikte dikkate alındı. Ancak üretim araçlarının kamulaştırılmasına itibar edilmemişti.

İşçi ve işveren konfederasyonları, aynı endüstri devriminin ürünü olduklarının bilinci içinde, yani aynı geminin yolcuları olarak «sosyal barışa» özel önem vermişlerdir. Her iki sosyal grup arasında sosyal barışa dayalı diyalog hep sürdürülmüştür.

Toplumda barış, özgürlük, adalet, güvenlik, dayanışma ve refah amaçları kesintisiz izlendi. «Sosyal demokrasinin, Keynesçi ekonomik yorumlarından esinlenmiş refah devleti modelini ilk örnekleyen İsveç, çeşitli özellikleri nedeniyle böyle bir denemeyi başarmaya en yatkın toplum görünümündedir» (Cem 1984, s. 143). Toplumsal barışı, toplumsal dengeye oturtan İsveç Sosyal Demokrasi Modelinde işçi, işveren koordinasyonları ve devlet, piramidin üç köşesidir (Cem, 1984, s. 146). Her biri bir diğeriyle ikili ilişki içindedir. Böylece uzlaşma ve sosyal denge toplumun temel özelliği olmuştur.

Görüldüğü gibi, İsveç modelinde piyasa sistemi ve

onun sosyal dengelemeye dayalı uzlaşma, özgürlük, adalet, dayanışma ve refah amaçları izlenmektedir. Kendisine öyle bir isim vermemekle birlikte, uygulanan sistem, «sosyal demokrasinin sosyal piyasa sistemi»dir. Ve bu sosyal piyasa sistemi, İsveç'in özel koşullarına uymuştur.

SOSYAL DEMOKRAT EKONOMİ MODELİNDE BAZI ORTAK ÖZELLİKLER

Batıdaki uygulamaları topluca değerlendiren Cem'e göre (1984, s. 164 - 170), sosyal demokrat ekonomi politikasının üçlü bir amacı vardır.

● Sosyal demokrat partiler, kitle partileri olmalarına karşın, çalışanların çıkarlarını önplanda tutmuşlar, koşulların elverdiği ölçüde, çalışanlardan yana ekonomi politikaları izlemişlerdir.

● Sosyal demokrat ekonomi politikasının ikinci amacı büyüme ve sanayileşme olmuştur. Büyüme ve sanayileşme sürecinde daha adil bir gelir dağılımı önemli bir amaçtır.

● Sosyal demokrasinin politik tercihi olan demokrasiyi, uyguladığı ekonomi politikaları önemli ölçüde etkilemiştir. Üretim alanında ekonomik demokrasiyi amaçlamıştır.

İşte bu temel yönelimlere dayalı sentezci bir yaklaşım sosyal demokrasinin ekonomik modelinin temel yöntemi olmuştur. Sonuç olarak, «sosyal demokrasinin ekonomi politikası 'ikili' bir yapı öngörür. Ekonominin piyasa düzeyindeki ilişkilerinde liberal bir anlayış ağır basar. Ekonominin büyük dengelerinde ve yönlendirici kararlarındaysa, Keynes'in sol yorumundan kaynaklanmış refah devleti ve onun müdahaleci anlayışı egemendir. Aynı 'ikili' özel-

lik, üretim ve paylaşım sürecinde de geçerlidir. Sosyal demokrasi, üretim aşamasında ekonomiye müdahaleyi sınırlı tutmaktadır; yeniden üretim (yatırım) ve paylaşım modelini ise, kendi öncelikleri doğrultusundaki müdahalelerle ve bir ölçüde biçimlemektedir» (Cem, 1984, s. 175).

Ancak bu politikalar izlenirken sosyal demokrat partiler, kendilerine özgü bir yapılanma göstermişlerdir. Parti içi demokrasi işlemekte ve kendi içinde ayrıca bir sol kanat içermektedir. Sosyal demokrat partiler, kimlik sorununu sendikalara ve işçilere dayanarak çözmüştür. Bu ülkenin işçileri «sınıf değiştirme» arayışı içinde değildir. Ayrıca karşı sosyal tabakalarla sürekli uzlaşma arayışı içindedirler.

O. Palme'ye göre (aktaran Cem, 1984, s. 211 - 214) ücretli ve maaşlıların yararları üzerine inşa edilmiş bir «Avrupa Sosyal Demokrat Programı» şunları içermektedir:

- Demokratik sosyalizm,
- Güçlü bir sendika hareketi ve yurttaşlardan kaynaklanan girişimler,
- İş ve tam çalışma,
- Çalışma koşullarının iyileştirilmesi,
- Katılmanın yaygınlaştırılması,
- Sosyal tüketim (sağlık-eğitim, sosyal yardım),
- Kazanç hırsı ve toplum arasında denge,
- Kadın hakları,
- Çok uluslu şirketlerin kontrolü,
- Göçmen işçiler sorunu,
- Uluslararası dayanışma.

Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi, 1974'de başlayan ekonomik kriz sosyal demokrat modelin refah devleti yaklaşımının yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Krizden çıkış arayışları birçok sosyal harcamanın kısılma-

sını zorunlu kılmıştır. Bu durum, Keynesciliğin talep cephesi yaklaşımının yetersizliğini ortaya koyarken, sosyal demokrat partileri de yeni arayışlara itmiştir. Yeni yaklaşımlarda talep cephesi yanında üretim ve arz cephesi öğelerinin birlikte dikkate alındığı sentezlere yönelim artmıştır. Ayrıca sosyal demokrat modellerde çevre sorunları da önem kazanan diğer bir alandır.

Gelişmiş Batı ülkelerine kıyasla Türkiye yeni sanayileşen bir ülkedir. Ayrıca demokrasiyi bütün kurumlarıyla kurmak zorundadır. Parlamenter çoğulcu demokrasinin en önemli kurumlarından biri siyasi partilerdir. Parlamenter demokrasinin bir kanadı ise sosyal demokrasidir. Bu nedenle Türkiye’de de demokrasinin etkin olabilmesi için Batı tipi bir sosyal demokratik kurumlaşmaya ihtiyaç vardır. Ülkemizdeki sosyal demokrasinin durumu son bölümün konusudur.

Altıncı Bölüm

SOSYAL DEMOKRASİNİN EKONOMİ MODELİNİN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ

I. Batı Örneğinden Türkiye Örneğine

Daha önceki bölümlerde görüldüğü gibi, sosyal demokrasi Batının parlamenter sistemi içinde oluşum ve gelişimini tamamlamıştır. Sosyal demokrasinin ekonomi modeli, çeşitli aşamalardan ve evrimleşme sürecinden geçerek bugünkü duruma ulaşmış bulunmaktadır. Batı toplumundaki gelişmeler, sosyal demokrat düşüncüyü, giderek partiyi ve partinin ekonomi modelini belirlemiştir. Batı toplumunda sözkonusu olan gelişme, endüstri devrimi ve sonuçlarıyla endüstri toplumundaki teknolojik ve ekonomik gelişmelerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Sosyal demokrasinin ekonomi modeli, parlamenter çoğulcu demokratik sisteme uyum sağlamakta ve parla-

menter çoğulcu demokrasi modeli gibi, diğer partiler tarafından da benimsenmektedir. Bu bölümde, sosyal demokrat bir parti tarafından benimsenecek sosyal piyasa modelinin Türkiye’de uygulanma şansıylar, ülkemizde sosyal demokrat çizgiyi savunan partinin (ya da partilerin) programlarının bu açıdan bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Kuşkusuz, sosyal demokrasinin ekonomi modelinin Türkiye’ye aktarılmasının başarılı olabilmesi için, ülkenin verilerine ve koşullarına uyum sağlayacak bir içeriğe sahip olması gerekmektedir. Her ne kadar, parlamenter sistemde olduğu gibi, sosyal piyasa ekonomisinin bilimsel olarak ortaya konan temel ilke ve yapısında bir değişiklik olmasa da, bunların uygulanış biçimi ve içeriklerinin doldurulması ülkemiz gerçeklerinden yola çıkmak durumundadır. Ancak bu yolla «sosyal demokrat sosyal piyasa ekonomisinin Türkiye modeli» ortaya konabilecektir.

Türkiye modelinin ortaya konmasında, modelin bilimsel çerçevesi korunmak zorundadır. Ancak uygulamada içerik ve kapsam farklı olacaktır. Bu içeriğin doldurulmasında Batının yaşadığı deneyim bize yol gösterecektir. Ondan birçok ders almak durumundayız. Bununla birlikte, oluşacak içerik bize özgü olacak ve ülkemizin damgasını taşıyacaktır. Çünkü Batı ülkelerinde de modelin uygulanış biçiminde gözlenen içerik farkları ülkelerin kendi özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’den kaynaklanan özellikler de bu modele yansıtacak ve uygulamadaki Türkiye modelinin nasıl olabileceği ortaya konulabilecektir. Bilimin ortaya koyduğu teorik bilimsel model aynen kalırken, uygulama modelinde farklılaşma kendini gösterecektir.

Konunun Türkiye açısından analizinde, önce sosyal demokrat modelin objektif koşulları, yani sosyo-ekonomik çevresel koşulları ele alınacak, sonra da bu objektif koşul-

larla bağlantılı olarak, sosyal demokrat çizgideki partinin özel programı değerlendirme konusu yapılacaktır.

II. Türkiye’de Sosyal Demokrat Ekonomik Modelin Sosyo-Ekonomik Koşulları

EKONOMİK KALKINMA VE ENDÜSTRİLEŞME DÜZEYİ

Birinci ve ikinci bölümdeki analizlerde görüldüğü gibi sosyal demokrasi, endüstrileşme süreci sonunda yaşanan ekonomik evrimleşme içinde gelişmiştir. Sosyal demokrat düşünce ve ideoloji, endüstri toplumuna özgü bir düşünce ve ideolojidir. Oysa Türkiye, tarıma dayalı geleneksel toplum yapısından endüstri toplumuna geçiş aşamasında bulunan bir ülkedir.

Batı ölçülerine göre endüstriyel gelişme henüz yetersizdir. Ancak kendi tarihsel gelişme süreci içinde bir hayli yol alınmıştır. Bir ülkenin endüstri ülkesi olabilmesi için Sutcliffe (1971, s. 16) üç temel ölçüt saymaktadır:

- Tarım, endüstri ve hizmet sektörlerinin oransal paylarında endüstri sektörünün payı yüzde 25’ in üzerinde olmalıdır.
- Endüstri sektörü içinde imalat sektörünün payı yüzde 60’ın üzerinde olmalıdır.
- Ülke nüfusunun yüzde 10’u endüstri sektöründe istihdam edilmelidir.

Türkiye ilk iki ölçütü uzunca bir süredir aşmış olmasına karşın, üçüncüsünü henüz aşamamıştır. Bu oran ülkemizde yaklaşık yüzde 7 dolaylarındadır. Bu durum ülkemizde endüstrileşmenin başladığını, önemli bir yol aldığını

ancak yeterli derinlik ve boyutta yaygınlaşmadığını ortaya koymaktadır. Endüstrileşmenin yaygınlaşması, endüstri işçisinin toplum içinde ağırlığını önplana çıkaracaktır. Ayrıca endüstrileşme beraberinde şehirleşmeyi getirmektedir «Sanayileşmenin bir sonucu olan kentleşme ve büyük kentler, sosyal demokrasinin doğal ortamını, desteğini ve oy depolarını oluşturmıştır. Sosyal demokrasi kırsal kesimlerin değil, kentlilerin sistemidir» (Cem, 1984, s. 276). Oysa ülkemizdeki endüstrileşmede küçük işyerleri çoğunluktadır. Endüstrileşmenin ilk aşamalarında bulunan ekonomik kalkınmamızda, yatırım ve ara malından çok tüketim mallarında endüstrileşme hızlanmıştır. Bu alanlarda ağırlık küçük işyerlerindedir. Oysa düşünce ve davranış olarak endüstri işçisinin geliştiği ve etkin olduğu ortam büyük işyerleridir.

Bununla birlikte, Türkiye'deki kalkınma süreci, yalnızca planlı dönem dikkate alındığında bile çok önemli bir yol almıştır. Toplum ve ekonomi 1980'lere geldiğinde ekonomik sistemde kendini gösteren tıkanma, toplumu yeni arayışa itmiştir. Bu ortamda serbest piyasa ekonomisi yaklaşımı gündeme getirildi. Böylece toplumda karma ekonomi yaklaşımıyla serbest piyasa ekonomisinin yaklaşımları arasında bir tartışma ortaya çıktı. Bu tartışmaya daha sonra girilecektir. Böylesi bir tartışma ve ortamın oluşumu, sosyal piyasa ekonomi seçeneğini gündeme getirmektedir. Ancak diğer sosyo-kültürel öğeleri de dikkate almak gerekiyor.

SOSYO-POLİTİK VE KÜLTÜREL KOŞULLAR

Endüstrileşme sürecinin yeterli derinlik ve yoğunluk kazanmamış olması, onun getirdiği sosyal yapı ve kültürel değer sistemleri, düşünce yapıları ve davranış kalıpları

larında da yetersizliklerin varolmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde varolan sosyo-kültürel yapı, endüstri toplumuna geçiş aşamasının özelliklerini yansıtmaktadır. Endüstri toplumunun sosyo-kültürel sistemleri henüz yerleşmemiştir. Endüstri öncesi toplumun değer, davranış ve düşünce sistemleri birçok yönüyle çözülmüş olmasına ve genel geçerliliğini yitirmiş olmasına karşın, belli düzeyde etkinliğini sürdürmektedir.

Toplumda uzlaşma ve hoşgörü, temel tutum ve değer sistemleri olarak yerleşmemiştir. Bu nedenle **şöşyal uzlaşmadan çok, şöşyal çatışmalar** yaygındır. Kültürel alanda **hoşgörü** değil, herkesin kendi **mutlakçı değer yargılarını** karşısındakine kabul ettirme kavgası çoğunluktadır. Toplumda, geleneksel kültürle Batı kültürünün birbiri karşısındaki konumu bir sentezi gerçekleştirmekten uzaktır. Zıtlaşmacı ve çatışmacı gelenek daha yaygın gözükmektedir.

Demokrasi bir **yöntem** ve **araç** olarak toplumda yaygın kullanım alanı bulamamıştır. Birçoğu için demokrasi dört ya da beş yılda bir seçim yapılması anlamına gelmektedir.

Rasyonel davranışlar, toplumda çoğu kez olumlu olmaktan çok olumsuz değerlendirilebilmektedir. Çalışma ve başarı ilkesi yerine, ilişki ilkesi geçerlidir.

Bütün bunların sonucu olarak şöşyal alanda **uzlaşma** yerine **çatışma** daha ağır basmaktadır. Kültürel alanda geleneksel değer sistemlerine dayalı değer yargıları, **mutlakçı** ve **bağnaz** düşünceyle davranış kalıpları egemendir. Politik alanda **özgür** ve **bağımsız davranışlar** yerine, **otoriter** ve **bağımlı davranış** egemen gözükmektedir. Ekonomik alanda kaynak israfı oldukça yaygındır (Bkz. Erkan, 1987, V. Bölüm).

Toplumda sorunlara yaklaşımla, daha çok geleneksel-

dir. Sorunların ele alınışı **bilimsel değil, geleneksel ve pratik**, aynı zamanda **nesnel değil duygusaldır**. Sorunların içerdiği **neden-sonuç ilişkilerinden** çok, olayla ilgili **tepkisel duygular** gündemdedir. Bu nedenle **sorunların nedenlerine yönelik çözüm arayışlarından** çok, **mutlakçı düşüncenin tek boyutlu çözüm arayışları** ve **bunların zıtlığına dayalı bir çatışmacı ortam toplumda egemendir**. Bu yüzden birinin yaptığını, diğerinin yıktığı bir tutum ve davranış biçimi yaygındır (Bkz. Erkan, 1987, s. 252 v.d.).

Böylesi bir ortamda endüstri toplumunun amaçları olan sosyal barış, özgürlük, adalet, güvenlik ve refah gerçekleşmemekte, aksine sürekli tehlikeye girmektedir.

Değinilen noktalar açısından toplumun içinde bulunduğu koşullar sosyal demokrat modelin uygulanabilirliği açısından olumsuz gibi gözükmektedir. Bu nedenle Çem (1984), Türkiye’de sosyal demokrasinin olabirliğini büyük kuşkuyla karşılamaktadır.

ÇEVRESEL KOŞULLARIN OLUMSUZLUĞU KESİN BİR ENGEL DEĞİLDİR

Yukarıdaki açıklamalar, Türkiye’nin sosyal, politik, ekonomik ve kültürel ortamlarının sosyal demokrasinin, sosyal piyasa ekonomisinin nesnel ve öznel koşullarını yeterince içermediğini ortaya koymaktadır. Ancak bu durum sosyal demokrasinin ekonomik modelinin Türkiye’de uygulanamayacağı anlamına mı gelir?

Kolay bir cevap vermek isterseniz, evet. Ama toplumsal olaylarda, her olumlu durumun bir olumsuz yönü olduğu gibi, her olumsuzun da bir olumlu yönü vardır. Türkiye’de değinilen çevresel koşullar yoktur. Ancak bunu oluşturmak için **tarihi bir fırsat vardır**. Bu tarihi fırsat, ekonominin gelişme düzeyinin, geleneksel toplum yapısından,

endüstri toplumuna **geçiş aşamasında** bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Geçiş toplumlarında eski toplum yapısı çözüldüğü için etkisini yitirmiştir. Yeni toplum yapısı ise henüz oluşmadığı için yetersizdir. Bu nedenle bir boşluk söz konusudur. Çalışmanın ilk bölümlerinde diğer ülke örnekleriyle de gösterildiği gibi, toplum bu aşamada rotasını belirleyememiştir. İşte bu nedenle de **toplum kendine sunulacak tutarlı model ve konseptleri** kolayca kabullenebilecek bir durumdadır. Çünkü toplum ve bireyler bu aşamada yönlendirilmeye büyük bir ihtiyaç duyarlar. Toplum okyanusta rotasız bir gemi gibi gitmek yerine, nereye gittiğini bilen bir konsept bütünlüğüne sahip önlemlere özlem duyuyor. Grup ve çıkar anaşşilerine son verebilmek için amaç, araç, ilke ve yöntemleri kendi içinde ve toplumsal koşullarla uyumlu modeller, toplumun arzuladığı, ama gerçekleştiremediği durumlardır. Geçiş dönemi toplumu, içsel ve dışsal tutarlılığı olan modellere şiddetle ihtiyaç duyar.

İşte Türkiye’de böylesi bir dönemi yaşamaktadır. Türk toplumu, kendine sunulacak **akılcı ve tutarlı model yaklaşımlarına** hazırdır. Çünkü çözüm getirmesi oldukça şüpheli yaklaşımları bile, sabırla ve katkısını esirgmeden denemektedir. Yeter ki, kendine seçenek olarak sunulan model **içerik olarak tutarlı ve yeterli** olabilsin.

Öte yandan, Türk sosyal demokrat ekonomi modeli, Batıda olduğu gibi, gelişmelerin gerisinden giderek olgunlaşmak zorunda da değildir. Batının sosyal demokrat modelinin önünde başka örnekler yoktu. Tutarlı çizgi!eri belirleyebilmek için nesnel koşulların tam olgunlaşmasını hep beklemek zorunda kalmıştı. Oysa Türkiye’nin bir avantajı, önünde bir Batı örneğinin bulunmasıdır. Batı örneğinden alınacak derslerin ışığında yetersiz düzeyde oluşan

çevresel koşulları bizzat yönlendirip olgunlaştırarak kendi modelini kurması mümkündür.

Başka bir deyişle, Türkiye’de sosyal demokrat politika ve ekonomik modeli savunacak parti ve kuruluşların olayların olgunlaşmasını beklemek yerine, tarihi deneyimlerin ışığında olayların önünde gidip yönlendirici olmaları gerekmektedir. Bunu başarılı bir şekilde savunan sosyal demokrat bir parti iktidar şansını hızla yaratabilecektir. Çünkü topluma sunulan diğer seçenekler, kendilerini yenilemedikleri sürece çağdaş toplumun sorunlarını çözmek açısından yetersiz görünüyorlar.

III. Türk Toplumuna Sunulan Ekonomik Modeller ve Yetersizlikleri

PLANLI DÖNEM ÖNCESİ

Osmanlı ekonomik sistemi, piyasa ekonomik sistemi olmaktan uzaktı. Daha doğrusu merkezden yönetimli bir ekonomiydi. Cumhuriyetle birlikte Batı uygarlığı örnek alınmış ve Batının gelişme düzeyine ulaşmak amaçlanmıştır. Batının sosyo-ekonomik sistemi uzun tarihsel gelişmeyle, daha çok kendi yasallıkları içinde geliştiği için, Türk ekonomisi de kendi akışına bırakılmak istenmiştir. Ancak piyasa sisteminin çevresel koşulları ve önkoşulları oldukça yetersizdir. Piyasalara gerektiğinde her türlü müdahale yapılabilmektedir. Ama ekonominin dinamik gücü olarak Batıdaki tipte özel girişimci görülmektedir. Ancak ekonomik gelişmenin önkoşullarındaki yetersizlik yüzünden beklenen sonuç alınamayınca, 1930’lardan sonra devlet bu görevi üstlenmişti. Böylece 1930’lı yıllarda sanayi alanında önemli sıçramalar sağlandı. Bu dönem «devletçilik» dönemi

olarak bilinmektedir. Ama bu devletçilik, sosyalist devletçilikten farklıdır. Çünkü sosyo-ekonomik gelişmenin amacı, yine Batı tipi bir gelişmedir. Devlet **yetersiz olan özel kesimi ikame etmek** için devreye girmişti. Ancak geleneksel toplum yapısı ve ekonomide devletin yüklendiği yoğun işlevler yüzünden sistem olarak, **özel mülkiyete dayalı merkezden yönetimli bir ekonomik sistem** yaratılmıştır. Devletçilik dönemini izleyen savaş yıllarıysa yine merkezden yönetimli bir ekonomik sistemdir.

Değinilen bu dönemlerde gerek ekonominin gelişme düzeyi, gerekse devletin yüklendiği yükümlülükler açısından piyasa sisteminin işleyebileceği bir ortam yoktu. Dolayısıyla bu yönde bir politika da oluşturulmamıştır. Batı uygarlığı örnek alındığı için oradan aktarılan şekli, hukuksal ve kurumsal düzenlemeler önemli bir yer tutmuştu. Ancak bunlar bir piyasa ekonomisinin yapısını olgunlaştırmaktan henüz uzaktır. Unutmamak gerekir ki, Batı sözkonusu ekonomik sistemi sanayi devrimini tamamlayarak olgunlaştırmıştır

1950-1960 arasındaki yönetim ise adeta bir önceki «harp ekonomisi»nin merkezden yönetimine karşı tepki olarak ekonomide liberal düşüncüyü temsil etmek istemişti. Üstelik piyasa ekonomisi açısından önemli olan çok partili demokratik sisteme de henüz 1946'da geçilmişti. Ancak yine çevresel koşulların ve piyasa ekonomisine uygun davranış kalıplarının yetersizliği nedeniyle, fonksiyonel işlerliğe sahip bir ekonomik sistemin yaratılamadığı biliniyor. Ayrıca bu yönde bir politika da oluşturulamamıştı. Fakat özel kesimin teşviki ve altyapı yatırımları ileriki yıllarda piyasaların bütünleşmesi yönünde etkili oldu. Ve bilindiği gibi, 1961 Anayasasından sonra planlı döneme geçildi. Planlı dönemde «karma ekonomik sistem» benimsendi.

PLANLI DÖNEMİN EKONOMİK SİSTEM POLİTİKASI: KARMA EKONOMİK SİSTEM (1963-1980)

Planlı dönem öncesi Türk ekonomisinde kalkınmanın özel sektör eliyle mi, yoksa devlet aracılığıyla mı geliştirileceği hep tartışma konusu olmuştur. Dönem dönem, özellikle de pragmatik bir tutum içinde her iki kesimden de yararlanıldı. Ancak 1930'da devlete, 1950'de ise özel sektöre öncelik verilmek isteniyordu. Üstelik bu uygulamalara rağmen ülkenin kalkınma sorununa da henüz çözüm getirilemiyordu. İşte bu ortamda ve 1961 Anayasasının «sosyal devlet» anlayışıyla uyum içinde, kaynakları daha etkin kullanabilmek için kalkınma plana bağlanmıştı.

Planlar, Türk ekonomisinin gelişimi için, her iki sektörün zorunluluğunu görerek her iki kesimden de yararlanabilmek için ekonomik sistemi «karma» olarak belirlemiştir. Planların özel sektör için uyarıcı ve yol gösterici, kamu (devlet) için emredici olarak düzenlemesi ilke olarak kabul ediliyordu. Türk ekonomisinin o zamana kadarki gelişmesinin gösterdiği bir yapıyı yansıtan bu özellik, dönemin partileri ve iktidarlara tarafından genel olarak benimsenmekteydi. İktidara gelen partiler, kamu ya da özel sektörden birine önem ve ağırlık vermişlerdir. Özel sektöre ağırlık veren ve AP döneminde hazırlanan II.BYKP'ında piyasa mekanizması daha çok vurgulamaktaydı. CHP dönemiye devletin ağırlığını arttırıcı bir politika izlemiştir.

Ülkemizde uygulanan karma ekonomik sistem anlayışı, piyasalara fonksiyonel işlerlik kazandırmak gibi bir politikada yoğunlaşmak yerine, daha çok özel ve kamu sektörlerinin ekonomi içindeki payı konusunda yoğunlaşmıştır. Aslında planlı dönem öncesindeki uygulamada da

aynı nokta ağır basmaktaydı. Bu sektörlerin payı, arzulananın aksine ekonominin fiili durumuna göre pragmatik olarak belirlenmiştir. Piyasaya fonksiyonel işlerlik kazandıracak bilinçli ve sistematik bir politika izlenmemiştir. Hatta piyasalara doğrudan müdahaleler öngören düzenlemeler bile (Fiyat Kontrol Komitesi) getirilmiştir. Ancak piyasa mekanizmasının oluşumu için araç durumunda bulunan; piyasalara serbest giriş çıkış, sözleşme özgürlüğü, üretim ve mülkiyet düzeni, para ve mali düzenlerle sosyal politika alanlarında belli yetersizliklere karşın azımsanmayacak ölçüde gelişmeler de sağlanmıştır.

Planlarda, genellikle «karma ekonomi» anlayışı içinde «piyasaların işleyişine müdahale edilmeyecektir» şeklindeki ifadelerle bakılırsa, piyasa sisteminin kendiliğinden işlediği bir bakıma üstü kapalı olarak kabullenilmektedir. Oysa gelişmekte olan bir ülkede piyasa sisteminin fonksiyonel işlerliği için belli kurumsal düzenlemelerin yapılması gerekir. Ülkemizde işlevsel rekabet sürecinin oluşması, spekülasyon ve kolay kazanç eğilimleriyle ekonomik gücün kötüye kullanılması eğilimlerinin yaygınlığı, sermaye piyasasının oluşmaması gibi durumlar piyasa sisteminin fonksiyonel işlerliğindeki bozukluklara yol açmıştır.

Ülkemizin karma ekonomik sistem modeli (konsepti) içinde ekonomik sistem politikasının ağırlık noktası, özel ve kamu kesiminin görece payları üzerine yoğunlaşmaktadır. Oysa sosyal devlet anlayışı içinde önemli olan devletin payının ekonomi içinde düşük tutulması değil, işlevlerini etkin olarak yerine getirebilmesidir. Çünkü piyasa ekonomisinin fonksiyonel işlerliği açısından üretim birimlerinin mülkiyetinin özel ya da kamuda olmasından daha önemlisi, yönetim ve planların gerçekleştirilmesinde genel koordinasyon sistemine uyum sağlanmasıdır.

Konunun bu açıdan değerlendirilmesinde bir ülkenin

ekonomik sisteminin «karma» niteliği tartışma konusu yapılabilir. Yalnızca mülkiyet ilişkisini dikkate alarak bir ekonomik sistemi değerlendirdiğimizde, günümüzde bütün ekonomik sistemlerin «karma» olduğu görülür. Bu anlamda Türk ekonomisinin karma olduğu kadar, ABD ya da SSCB ekonomisi de karmadır. Birisi özel sektör ağırlıklı, diğeri kamu sektörü ağırlıklı karma bir ekonomidir. Türk ekonomisinin «karma» özelliğinde temel fark ise, olsa olsa ikisinin birbirine yakın ağırlıkta olması biçiminde değerlendirilebilir. Oysa ekonominin temel koordinasyon sistemi açısından ekonomik sistemler karma olamaz. Bir ekonominin temel koordinasyon sistemi ya piyasa mekanizmasıdır ya da merkezden yönetimdir (devlettir). Bunlardan biri egemen, diğeri ona göre ikincil ve ona bağımlı bulunur. Eğer sistem içinde iki koordinasyon tipi aynı derecede ve aynı anda ekonominin farklı sektörlerinde uygulanıyorsa, ikili yapı doğar. Bu ikili yapıda özel birimlerin piyasadaki mikro planlarıyla, devletin genel makro planları arasında dönem farkı bulunması nedeniyle uyumsuzluklar oluşmaktadır. Bu da sistemin işleyişinde bozukluklara yol açar. Ülkemizde bu durum yaşanmakta, devletin ekonomik faaliyetleri hep aynı tip faaliyetler olarak düzenlenmektedir. Oysa altyapı üreten kamusal işletmelerle, piyasa malı üreten işletmelerin birbirinden kesinlikle ayrılması gerekir. İkincilerin piyasa koşullarında işlemelerini sağlayacak bir yönetim ve bağımsızlığa kavuşturulmaları zorunludur. Nitekim altyapı üreten işletmeler kaçınılmaz olarak devlet yönetimi ve kontrolündedir. Oysa diğerlerinin özel işletmelerdeki gibi yönetim ve işleyişinin sağlanması gereklidir. Ancak bu durumda devlet gücünün ekonomik alana ve piyasalara gereksiz ve doğrudan müdahalelerini engelleme olanağı doğabilir.

Bu açıklamaların ışığında bir ekonomik sistemin «kar-

ma» olması, koordinasyon tipi açısından arzulanan bir durum değildir. Mülkiyet sistemi açısından «karma» olma özelliğiye, sistem tipini belirlemede görece önemini kaybetmiştir. Çünkü modern işletmelerde yönetim yetkisi ve mülkiyet sahipliğinin birbirinden ayrılması, işletme yönetiminin merkezi yönetime bağımlı veya bağımsızlığının büyük önem taşımasına yol açmıştır. Bu durumda da karma bir sistem kalıcı olamayacağı için ekonomik sistemlerin karma olması rasyonellik açısından arzulanan bir durum değildir. Eğer karma ekonomiyle birey ve devlet arasında, yani bireysellik ve sosyalik ilkeleri arasında bir denge aranıyorsa, bunu sosyal devlet anlayışı sağlamaktadır. Bunun temel koordinasyon tipleriyle karıştırılmaması gereklidir. Bu nedenlerden dolayı «karma ekonomik sistemler» in bilimsel açıdan savunulması mümkün değildir.

1980 SONRASI EKONOMİK SİSTEM POLİTİKASI: SERBEST PİYASA EKONOMİSİ

1980'li yıllara gelirken sistemin ekonomik olduğu kadar sosyal ve politik açılardan da bir çıkmaza girmesi, yani bir **ekonomik sistem ve düzen politikasına** olan ihtiyacın şiddetini açıkça hissettirmektedir. Ayrıca 1980'e gelinceye kadar bir piyasa sisteminin işlemesi için gerekli öğelerde önemli sayılabilecek gelişim ve birikimler olmuştu. Ekonominin gelişme düzeyi ve altyapı donatımı belli bir yoğunluğa ulaşmıştı. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak ekonomik sistem politikası daha açık bir şekilde gündeme geldi. 1980'de alınan 24 Ocak Kararları ve onun tamamlayıcısı uygulamalar içinde, ülkede «serbest piyasa ekonomisi» politik düzeyde kararlı bir biçimde savunulur oldu. Böylece ülkemizde ekonomi politikası gündemine «karma ekonomi» yaklaşımı yerine, «serbest piyasa eco-

nomisi» yaklaşımı getirildi. Bu anlayış içinde piyasalara doğrudan müdahaleleri düzenleyen «Fiyat Kontrol Komitesi» kaldırıldığı gibi, 1930'lerden beri yürürlükte olan Türk Parasının Kıymetini Koruma Yasası da değiştirildi.

«Serbest piyasa ekonomisi» anlayışı, «karma ekonomi» anlayışından farklı olarak özel ve kamu girişimciliği arasında bir dengeyi reddederek, özel girişimciliğe kesin öncelik verme amacındadır. Bunun için birçok KİT'in özel sektöre devriyle ekonomide «özelleştirme programı» uygulanmaya çalışılmaktadır. Ancak sözkonusu dönemde toplam yatırımlar içinde kamunun payı yüzde 60'lara doğru çıkarken, özel kesimin payı yüzde 40'lara doğru düşmüştü.

«Serbest piyasa» konsepti, «fiyat mekanizmasının üretim ve talep yapısını belirleme, kaynak ve gelir dağılımını düzenleme işlevlerinden etkin şekilde» yararlanarak, ekonominin işleyişini «ekonomik kurallar içinde..., ekonomiye müdahalede makro politika araçlarına ve gereken hallerde kurumsal düzenlemelere ağırlık» verme amacındadır (VBYK. - P., s. 36). Bu görüş ANAP programında daha açık olarak belirtilmektedir (s. 19). «Ekonominin tabii kanunları içinde gelişmesini sağlamak üzere, müdahale ve tahditlerin asgariyle indirilerek, rekabet şartlarının hakim kılındığı serbest pazar ekonomisinin uygulanması ekonomik sistem tercihimizdir.»

Bu açıklamalardan ve uygulamadan (özelleştirme girişimlerinden) görüldüğü gibi, serbest piyasa konsepti, devletin ekonomi içindeki işlevini **en aza indirerek**, ekonominin işleyişinin «tabii kanunları» içinde olacağına inanmaktadır. Bu şekliyle yaklaşım, **klasik liberal** düşünciyi benimsemektedir. Çünkü ekonomik düzen, tabii kanunlar olarak ifade edilen «ordre naturel» olarak görülmektedir. Oysa ekonomik düzenin sosyal bir düzen olduğu ordo-li-

berallerince ortaya konulmuştı. Ayrıca bu yaklaşımda piyasa sonuçlarının sosyal dengelemeyle düzeltilmesi öngörülmekte olsa bile ikinci derecede bir ağırlığa sahip olmaktadır. Böylece bu yaklaşım, Müller-Armack'ın değerlendirmesine göre paleo-liberalizme kaymaktadır.

Gerçekten de «serbest rekabet» tezi ve buna dayalı olarak «serbest piyasa mekanizması», A. Smith ve klasik liberaller tarafından ortaya atılmıştır. Buradaki «serbestlik», bireysel özgürlüğü ve rekabet özgürlüğünü vurgulamak amacıyla getirilmiştir. Buna rağmen, sosyal açıdan dengelenmeyen serbest piyasa sonuçları, endüstri devriminde olumsuz sonuçlar yaratmış ve buna tepki olarak çağdaş liberalizm ve sosyal devlet anlayışı doğmuştur. Ülkemizde «serbestlik» kavramı çoğu kez piyasa taraflarının «keyfince, istediği gibi» davranması olarak anlaşılabilmektedir. Bu da rekabet ortamında ekonomik birimlerin sorumluluğunu vurgulamaktan uzaktır.

Ülkemizde sosyal dengeleme, daha çok enflasyon hızının azaltılmasına bağlanmak istenmektedir. Oysa enflasyonsuz bir rekabet ortamında da piyasa sonuçlarının sosyal açıdan dengelenmesi gerekir. Kaldı ki, enflasyon gelir dağılımını daha da bozan bir süreçtir. Bu nedenle enflasyonun önlenmesi tek başına sosyal dengelemeyi sağlamaktan oldukça uzaktır. Ancak toplu konut ve vergi iadesi tipi uygulamalar bu sosyal dengeleme yönünde kullanılabilen araçlardır. Ama bunlar da piyasa sonuçlarının dengelenmesini sağlamaktan uzaktır. Ayrıca rekabetsiz olmayan piyasa sonuçları da adil olmayan bir gelir dağılımına, haksız kazançlar yol açmaktadır. Böylece tekelci eğilimlerin varlığı, zaten bozuk olan gelir dağılımını daha da bozmaktadır. Bu arada rekabetin olmadığı, tekelleşme eğilimlerinin varolduğu ortamlarda yenilikçi, dinamik girişimcilik ve yeni yatırımlar sınırlı kalır. Oysa piyasa eko-

nomisinin içsel dinamizmi, rekabet sürecinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan «doğal düzen», «doğal yasa» ve «tam rekabet» gibi düşünsel kavramların getirdiği yaklaşımlar, ampirik içerikli rekabet sürecini yaratma amacı olmayan tutumları yansıtır.

Ancak ülkemizin politik süreci içinde, ekonomik sistem ve düzen politikası açısından daha gerçekçi bir alternatif sunulamamıştır. Sosyal demokrat partilerin programları aşağıda ayrıca inceleme konusu olacaktır.

DYP programı (s. 86-87) «karma ekonomi» anlayışı içinde «serbest piyasa ve rekabet nizamını gerçekleştirmek» amacını taşırken, kamu için «emredici» ve özel kesim için «yol gösterici, yönlendirici, özendirici ya da caydırıcı» bir planlama öngörmektedir. Böylece DYP programı, ANAP ve SHP programları arasında kalan bir konuma sahip gözükmemektedir. Ancak sisteme fonksiyonel işlerlik kazandıracak bir yaklaşımı içermemektedir.

Görüldüğü gibi bu yaklaşımlar ya klasik liberalizm yaklaşımını ya da piyasa dışı alanların düzenlenişini vurgulayan yaklaşımlara ağırlık verme eğilimi taşımaktadır. Oysa piyasa ekonomilerine fonksiyonel işlerlik kazandıran ekonomik sistem politikaları, bir yandan piyasayla devlet arasında yeni bir sentez yaratırken, öte yandan da «klasik liberalizm»den çağdaş «sosyal liberalizm»e geçerek toplumun çeşitli kesimlerinin çıkarlarını dengeleyen, sosyal ve demokratik devlet anlayışına dayalı «sosyal piyasa ekonomisi»ni oluşturmaktadır. Bu yaklaşım içinde hem **sosyal liberal** bir yaklaşım hem de **sosyal demokrat** bir yaklaşım, amaçlarındaki belli farklılıkları vurgulayan, farklı tonları ortaya koyan, ama özde dinamik rekabet sürecini yaratan bir yaklaşım olmaktadır.

IV Çözüm, Sosyal Piyasa Ekonomisi Modelinde Aranmalıdır

ÇÖZÜMÜ KOLAYLAŞTIRAN TARİHSEL ÖĞELER: ATATÜRK REFORMLARI VE TOPLUMUN TARİHSEL BİRİKİMLERİ

Batı tipi parlamenter demokrasiyi olduğu kadar, sosyal piyasa ekonomisi modelini de ülkemizde uygulama konusunda en önemli katkılar Atatürk tarafından getirilen reformlar ve ekonomi politikalarından kaynağını almaktadır. Atatürk, endüstri devrimini, Fransız Devrimini ve pozitif düşüncüyü çok iyi kavramıştır. Batı uygarlığını amaç olarak alırken, bu uygarlığın kurumsal düzenlemelerinin alınmasının gerekliliğini görmüştür.

Batı tipi bir ekonomik modelin temel ögesi olarak özel mülkiyetin Osmanlı toplumunda benimsenmesi 1860 Toprak Kanununa kadar gitmektedir. Toprak Kanunu Batı uygarlığı yönünde bir dönüm noktasıdır.

1923 İzmir İktisat Kongresinde özel sektöre ağırlık veren bir eğilimin ortaya çıkması bir rastlantı değildir. 1930' larda karma ekonomi benimsenirken ortaya çıkan devletçiliğin sınırları gösterilmiştir. Devlet, özel sektörün yetmediği yerde devreye girecektir. Bunlardan daha da önemlisi getirilen anayasa, medeni kanun, ticaret ve borçlar kanunu yine Batı tipi ekonomik modelin oluşumunun kurumsal çerçevesini hazırlamakta önemli öğelerdir.

1936'da getirilen iş kanunu ve bu alana yönelik düzenlemeler yine aynı yönde etkili olmuş düzenlemelerdir

Bütün bu ve benzeri düzenlemeler Batı tipi modelin doğuşunu hazırlama yönündeki ilk adımlardır.

Y. Ülken'e göre (1981), Türkiye'nin geçmişini olduğu kadar geleceğini de belirleyeceğine inandığı Atatürk'ün ekonomik kalkınma modelinin ana çizgileri şunlardır:

- Müdahalecidir,
- Plancıdır,
- Gerçekçidir,
- Eklektiktir,
- Eşitlikçidir,
- Bağımsızlıkçıdır,
- Açık rejimcidir,
- Hümanisttir,
- İçte ve dışta sömürgeye karşıdır,
- Uluslararası işbirliği ve dayanışma yanlısıdır.

Bu özellikleriyle pragmatik bir yaklaşım olarak devletten yerine göre etkin olarak yararlanılmıştır.

Öte yandan Atatürk reformları; «Yurtta sulh cihanda sulh» formülü içinde, **sosyal barışı ve uzlaşmayı; laiklik, bağımsızlık ve demokrasi arayışlarıyla özgürlüğü; halkçılıkla sosyal güvenlik, adalet ve eşitliği; devletçilikle hızlı kalkınma ve refah amaçlarını** savunmuştur.

Böylece **sosyal piyasa modelinin toplumsal amaçları Atatürk ilkeleri** içinde içerilmektedir. Atatürk bilimi, «en büyük yol gösterici» olarak görürken de **rasyonelliği ve cıvılcılaşma felsefesini** savunmuştur. Ancak bu önkoşullar içinde varolabilecek, rekabete dayalı piyasa sisteminin oluşması için henüz vakit çok erkendi. Çünkü ekonomik kalkınma düzeyi çok düşüktü.

İşte Atatürk devrimleriyle başlayan, 1950'lerin altyapı politikasıyla 1960 ve 70'lerin endüstrileşmesi sayesinde 1980'lere gelindiğinde Türkiye endüstri toplumunun mer-

kezi kurumu olarak **ekonomik sistemini** yeniden gözden geçirmek durumunda kalmıştır.

Bu noktada, çağdaş bir seçenek olarak ve parlamenter demokrasi, çoğulcu kültür, barışçı, bütünleşmiş bir toplum yapısıyla uyumlu ekonomik sistem seçeneği olarak piyasa ekonomisi gündeme gelmektedir.

Çağdaş bir yaklaşım olarak, sosyal piyasa ekonomik modeli, hoşgörü, uzlaşma, demokrasi, rasyonellik, barış, özgürlük, güvenlik, adalet ve refah şeklindeki ilke ve amaçlarını esas alıp toplumda endüstriyel yapıyı oluşturacak durumdadır. Bunun için daha 1936'daki iş konuyla başlayan ve anayasalarımıza giren sosyal devlet anlayışı ve sentezi içinde **sosyal boyutun** önplana çıkarılması gerekli olmaktadır. Bunun yanında piyasa sistemini dinamik, verimli ve etkin kılan **rekabet boyutu** öncelik kazanmalıdır. Ülkede haksız kazanç yollarının ve spekülasyonun önlenmesi, ancak **rekabetin kontrol işlevinden** yararlanmakla mümkün olabilecektir. Rekabetin düzenlenmesi 1982 Anayasasının 167. maddesinde öngörülmektedir. Dolayısıyla 1982 Anayasası, hem sosyal hukuk devletiyle sosyal dengelemeyi, hem de 167. maddeyle rekabeti içerdiği için sosyal piyasa ekonomisini, üstü kapalı içermektedir. Ancak rekabet yasası çıkarılmamış, rekabet hukuku oluşturulmamıştır. Bir rekabet ya da kartel kurumu yoktur Aslında belirlenmiş bir rekabet politikası da yoktur

ÇÖZÜM, SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ MODELİDİR

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar, fonksiyonel işlevliğe sahip bir piyasa sisteminin ancak, «sosyal piyasa» ekonomisi olarak düzenlenebileceğini ortaya koymaktadır. Bu zorunluluk iki açıdan kendini gösteriyor. İlk ola-

rak, buraya kadarki analizlerde görüldüğü gibi piyasa mekanizması bir boşlukta değil, sosyal, kültürel ve politik bir ortamda oluşmaktadır. Bu alanların piyasa üzerine olan etkileri piyasaların, «toplumsal» bir olgu olduğunu ortaya koyuyor. Böylece piyasa sistemi kaçınılmaz olarak bir «sosyal» boyuta sahiptir.

İkinci olarak, çağdaş toplumun organizasyonu ve devletin işlevleri, sosyal hukuk devletini yaratmıştır. Böylesi bir toplum içinde çeşitli sosyal grupların çıkarlarının dengelenmesi gereklidir. Ancak bu durumda sosyal uzlaşma, hoşgörü ve demokrasi işlerlik kazanan ilkelerdir ve yine ancak bu durumda sosyal barış, özgürlük, eşitlik - adalet, güvenlik ve refah amaçları arasında en uygun bir sentez bulunmaktadır. Ayrıca endüstri toplumlarının geçirdiği deneyim, alınacak sosyal güvenlik önlemleriyle, piyasa sistemi sonuçlarını dengelemenin gerekli olduğunu göstermiştir. Bu nedenle klasik liberal görüş bırakılmış, çağdaş liberal görüş sosyal dengelemeyi kabul etmiştir. Ayrıca sosyal dengeleme, toplumdaki temel sosyal grupların ortak isteği olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı çağdaş piyasa ekonomileri, «sosyal piyasa» ekonomileri olarak düzenlenmektedir.

Nihayet «sosyal piyasa ekonomisi» yaklaşımı bilimsel araştırmaların ortaya koyduğu bir çözümdür. Çoğulcu demokratik toplumun ortak hareket alanı olarak «sosyal piyasa ekonomisi» ortaya çıkmıştır. Klasik liberal görüşe dayalı tutumun, endüstrileşme sürecinde toplumun belli kesimlerinin ezilmesi ve sömürülmesine yol açtığı gözlenmiştir. Bu nedenle çağdaş liberal görüş kendini yenileyip, piyasayı ve rekabet sistemini «sosyal» olarak düzenlemektedir.

Sosyal demokrat partiler, tarihi misyonları gereği «sosyal» olmak zorundadırlar «Sosyalliği» piyasayla bir-

leştirmeleri ise, pragmatik bir tutumdan kaynaklanmaktadır.

Görüldüğü gibi, bir yandan toplumsal bütünün doğası, diğer yandan tarihsel koşullar ve bilimsel bulgular, çağdaş ekonomik sistemlerin içinde piyasa sisteminin ancak **sosyal piyasa** sistemi olarak işleyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle ülkemizde de partilerimizin böyle bir yaklaşımda ortak temel bularak, ekonomik sistem politikalarını oluşturmaları gereklidir.

Nitekim «karma ekonomi» yaklaşımı, daha önceki açıklamalarımızda da görüldüğü gibi, yeterince açık bir model değildir. Ekonomik sistemde, karma olabilen ve olamayan öğeler vardır. Ülkemizde «karma» olma özelliği, devlet ve özel kesimin birlikte ekonomik faaliyette bulunması şeklinde yorumlanmıştır. Oysa dozajları değişen oranlarda olmak üzere dünyanın her ekonomisi bu açıdan karma bir ekonomidir. Bu nedenle bu yaklaşım, piyasa sistemine işlerlik kazandırma açısından yeterli bir içeriğe sahip değildir.

Öte yandan «serbest piyasa ekonomisi» ülkemizde uygulandığı şekliyle klasik liberal görüşe yakın düşmekte dengelemenin yetersiz olması toplumda önemli sorunların ve çağdaş liberal anlayışın gerisinde kalmaktadır. Sosyal dengelemenin yetersiz olması toplumda önemli sorunların ortaya çıkmasına, sosyal uzlaşma ve barışın zarar görmesine, adalet ve eşitlik açısından dengesizliklere yol açma eğilimindedir. Bu nedenle bu yaklaşım ülkemiz sorunlarını çözmekte yetersizdir. Batının gelişme süreci bu gerçeği açıkça kanıtlamıştır. Çünkü sosyal boyutta bu yaklaşım da dışlanmaktadır.

Bu iki yaklaşımın tersine, sosyal piyasa ekonomisi toplumsal sorunlarımızın çözümü için daha uygundur. Hemen burada şunu belirtelim: Sosyal piyasa yaklaşımında,

sosyal düzenlemeler yanında «serbest» olma özelliği açısından daha serbest bir rekabet sistemi ve ekonomik birimlerin daha bağımsız ve özgür davranabileceği bir ortam yaratılmaktadır. Çünkü uygulanan işlevsel ve etkin rekabet politikası içinde ekonomik birim ve bireylerin serbestlik alanı etkin olarak korunmaktadır. Devlet özel birimleri ancak dolaylı olarak yönlendirmekte, plan değişkenlerine müdahale etmemektedir.

Oysa kendi akışına bırakılmış klasik liberal yaklaşımda özel birimlerin tekelci ve oligopolcü eğilimleri ve rekabeti sınırlandırıcı durumlar, diğer ekonomik birimlerin serbestlik alanını daraltmaktadır. Sosyal piyasa ekonomisi içinde, fonksiyonel işleyen rekabet ortamı, tekelleşmenin ve rekabeti sınırlandırıcı tutum ve davranışların, izlenen rekabet politikasıyla kontrol edilmesi, ekonomik birimlerin özgürlük alanının korunmasını ve sürekli serbest tutulmasını sağlamaktadır. Bu nedenle **sosyal piyasa sistemi,, bireysel özgürlükleri ve ekonomik serbestliği daha etkin olarak ve fiilen korumaktadır.** Oysa klasik liberal görüşe dayalı serbest piyasa yaklaşımı, bu sınırları belirlemediği için, özgürlük paradoksunun doğal sonucu olarak, ekonomik özgürlüklerin sözde koruyucusuyken, fiilî alanda kaybolmasına yol açmaktadır.

Ayrıca sosyal piyasa yaklaşımı, getirdiği sosyal dengelemeyle maddi özgürlükleri genişletmekte, kitlelerin ekonomik özgürlük ve refahtan pay almasını ve rekabetçi piyasaya katılmasını sağlamaktadır. Bu durum daha dinamik bir ekonomi yaratırken, daha yoğun bir ekonomik faaliyete ve daha çok iş alanının açılmasına imkân sağlamaktadır.

Bu yaklaşım değer sistemleri arasında hoşgörüye, çıkarlarda sosyal uzlaşmaya, politik alanda demokrasiye, ekonomik alanda rasyonelliğe önem vererek, toplumda

sosyal barış, özgürlükler, adalet-eşitlik, güvenlik ve refahın dengeli bir biçimde gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu arada fonksiyonel işlerliğe sahip bir rekabet sürecini teşvik ederek, ama rekabet sonuçlarını yeneden dengeleyerek ekonomik sisteme işlerlik kazandırma durumundadır. Ayrıca sosyo-kültürel ve politik sistemlerin işleyişi, ekonomik çalışma ve başarı ilkesi, temel motivasyon ve kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir. Böylece kişiliğin gelişmesi,, özgürlük, adalet ve güvenliğe dayalı bir sosyal bütünleşmeyle ekonomik gelişme sağlanabilmektedir.

Ülkemizdeki politik sistem, genelde orta-sağ ve orta-sol'un ağırlığına dayalı bir politik yapı ve gruplaşma özelliğine sahiptir. Bu durumda orta-sağ'da sosyal-liberal çizgideki partilerle, orta-sol'daki sosyal demokrat partilerin, piyasa mekanizmasına dayalı ekonomik sisteme işlerlik kazandırabilmek için «sosyal piyasa» konseptini, yukarda belirlediğimiz toplumsal bütüne ilişkin temel ilke ve amaçlarla birlikte ele alan bir ekonomik sistem modeli olarak oluşturmaları gereklidir. Daha önceki incelemelerin gösterdiği gibi, ülkemizde orta-sağ'daki partiler piyasaların «sosyal» yönünü; sosyal demokrat partiler ise, sosyal piyasa ekonomisinin piyasa boyutunu ikinci plana atma eğilimi göstermektedir. Oysa Müller-Armack'ın belirttiği gibi bu tutumlardan biri bizi paleo-liberalizme, diğeryse piyasa dışı bir sisteme doğru yönelme eğilimiyle yüz yüze getirmektedir.

Ülkemizdeki nesnel koşullar bir piyasa ekonomisinin «fonksiyonel işlerlikten yoksun olarak» varolduğunu ortaya koyar. Bu nedenle sosyal-liberal ve sosyal demokrat partilere düşen görev, her iki politik görüşün özelliğinden kaynaklanan öğeleri öncelikleri ve renk farklarını vurgulayan tutumlarıyla ortaya koyarak, sosyal piyasa ekono-

misine dayalı birer konsept oluşturmaktır. Bu yönde girişimler, partilerin başarı şansını arttıracak, alternatifler belirginleşecektir.

Bu yaklaşım daha önce de belirttiğimiz gibi toplumumuzdaki, genel eğilime ve tarihsel uygulamalara da denk düşmektedir. Çünkü Atatürk döneminde Batı tipi bir toplum oluşturmak istenir ve özel girişimcilik esas alınırken, halkçılık ve devletçilikle bir dengelemeye gidilmesi, anayasalarımızda sosyal hukuk devletinin oluşturulmaya çalışılması bunu ortaya koymaktadır. Ayrıca partilerimiz arasında ve toplumda genel kabul görmesine karşın, piyasa sistemine fonksiyonel işlerlik kazandırmak açısından yetersiz kalan «karma ekonomi» yaklaşımı, sosyal piyasa yaklaşımıyla çelişkili değildir. Ancak karma ekonomi yaklaşımında ağırlık tek bir değişkene indirgendiği için piyasa sistemine işlerlik kazandırma konusunda yetersiz kalmaktadır.

Sosyal piyasa ekonomisinin toplumsal ilişki ve politikalarla birlikte ele alınması gereklidir. Ayrıca sosyal piyasa yaklaşımının özü rekabet sistemidir. Oysa ülkemizde rekabet sistemi yeterince tanınmayan bir alandır. Nitekim rekabetten, daha çok, dinamik rekabet süreciyle ilgisi olmayan «tam rekabet» yaklaşımı anlaşılmaktadır.

Ayrıca rekabet sürecinin, çalışma ve başarı ilkesiyle yakın bir bağlantısı vardır. **Çalışma ve başarı ilkesine ağırlık kazandırmadan rekabet sürecine işlerlik kazandırılmaz.** Çünkü rekabet süreci **başarı rekabeti** olarak düzenlenmektedir. Bu nedenle ekonomik birimlerin, **başarı ihtiyacı** ve **başarı yeteneğini** önplana çıkararak, çalışma ve başarı ilkesine işlerlik kazandıracak bir politikanın oluşturulması sözkonusudur. Ancak **ilişki ve bağımlılık ilkesinin** yerini alacak **çalışma ve başarı ilkesi** sayesinde, ekonomik birimlerin rekabet özgürlüğü başta olmak üzere,

bağımsız ve özgür karar verme yeteneği teşvik edilebilir. Böylece toplumun adalet ve eşitlik duygusu tatmin edilecektir. Ekonomide rekabet, verim ve fonksiyonel işlerlik artacaktır. Toplumda uzlaşma, hoşgörü, sosyal barış, demokrasi ve rasyonellik için temel oluşturulmuş olacaktır. Bu nedenle çalışma ve başarı ilkesine işlerlik kazandıracak bir politikayla işe başlamak gerekir. Böylesi toplumumuzun arzusuna da uygun düşmektedir.

Ancak sosyal piyasa ekonomisinde, altyapı politikası da önemli bir yer tutmaktadır. Maddi altyapı ekonominin yol, su, ulaşım, enerji ve haberleşme altyapısını verirken, personel altyapı eğitilmiş ve sağlıklı işgücünü yaratmaktadır. Ayrıca temel ilke ve değerlerin bireylere kazandırılması, düşünce ve davranış kalıpları, personel altyapı politikasıyla sağlanır. Kurumsal altyapı politikası, personel altyapısının oluşmasını destekleyerek onunla birlikte toplumun temel ilke, hukuk normları, davranış kalıpları, kurumlaşma ve organizasyon biçimlerinin yerleşmesini sağlar. Çalışma ve başarı motivasyonu ve rekabetçi davranışlar, personel ve kurumsal altyapı politikası içinde oluşturulmaktadır.

Ayrıca sosyal piyasa ekonomisinde, ekonominin sektörel ve mekânsal açıdan yapılaşması yönünde de bir politika oluşturulması gerekir. Sektörel yapı politikası, rekabet politikasıyla da yakından ilgili bulunmaktadır. Mekânsal yapı politikası, bölgesel gelişme, yerleşim yeri ve kuruluş yeri politikalarını da kapsamaktadır.

Sosyal piyasa ekonomisinde süreç politikası istikrar, istihdam, gelir dağılımı ve kalkınma politikalarını içerir. Ekonomik istikrar içinde istihdam, dengeli gelir dağılımı ve büyüme sorununu birlikte çözecek politikaları uygularken, parasal, mali araçlarla, ancak belli alan ve durumlarda

doğrudan müdahale yöntemleriyle bir ekonomi politikası oluşturulabilir.

V. Türkiye'deki Sosyal Demokrat Partilerin Program ve Politikaları

TÜRKİYE'DEKİ SOSYAL DEMOKRAT PARTİLER

Türkiye'de sosyal demokrat çizgide olan iki parti vardır: DSP ve SHP. Bunlardan ilki, son seçimlerde meclise girememiştir. Ayrıca bir şahıs ve aile partisi görünümünden de kendini kurtaramamıştır. Oysa çağdaş sosyal demokrat partinin bir kitle partisi olması gereklidir. Ancak bu partinin önemi, «doğal» liderinin deneyimlerine dayalı olarak piyasa sistemini benimseyen bir tutum içinde olmasıdır. Dolayısıyla DSP sosyal demokrat politikanın piyasa sistemine dayanması zorunluluğunu kavrayabilmiştir. Ancak öne sürülen sosyal piyasa ekonomisi yaklaşımını, örneğin rekabete işlerlik kazandırmayı içermemektedir.

Öte yandan Türkiye'de kitle partisi olarak mecliste temsil edilen ve sosyal demokratlığı benimseyen tek parti SHP'dir. Bu nedenle buradaki analizler daha çok bu parti üzerine yoğunlaştırılmaktadır.

DSP PROGRAMINDA TEMEL EKONOMİK SİSTEM TERCİHİ

DSP, «Daha çok üreten, hakça bir düzen» alt başlığıyla parti programını ortaya koymaktadır. Parti programı aynı zamanda «Ekim 1987 seçim bildirgesi»dir.

DSP'nin ekonomik sistem tercihi, programında (s. 33 - 34), «Toplum yararına pazar ekonomisi» olarak ifade edi-

liyor. Programda kullanılan ifadeler aşağıdaki gibidir (s. 33-34):

«Demokratik sol iktidar, ekonomide pazar kurallarını özenle gözetecektir.

O arada, devlet sektörünün fiyatları da, siyasal iktidar tarafından değil, pazar kurallarına göre belirlenecektir.

Ancak, demokratik sol iktidar, pazar kurallarını, ekonominin başka araçlarından da yararlanarak ve ekonomide yeni kurumlaşmalara giderek toplum yararına ve hakça gelişmeyi hızlandıracak biçimde işletecektir.»

Bu ifadelerin ortaya koyduğu gibi DSP, piyasa ekonomik sistemini **açıkça, temel ekonomik sistem tercihi** olarak belirlemektedir. Piyasa kurallarının «**özenle**» gözetileceği vurgulanmaktadır. Ancak piyasa ekonomisinin **toplum yararına ve adalet** ilkesine uyması için başka araçlardan da yararlanacağı belirtilmektedir. Söz konusu araçlar belirlenmemekle birlikte, «toplum yararına» ve «hakça» ifadeleri piyasa ekonomisinin «sosyal» boyutu olarak yorumlanabilir.

Açıkça bir «**sosyal piyasa ekonomisi**» tercihi ortaya konulmamakla birlikte, buna yaklaşan bir seçenek gündeme geliyor.

Yukarıdaki alıntıda dikkati çeken bir başka nokta da, «Devlet sektörünün fiyatları da siyasal iktidarlar tarafından değil, pazar kurallarına göre belirlenecektir» ifadesinin kullanılıyor olması. Bu ifade farklı seçeneklerin düşünülmesine neden oluyor.

Bilindiği gibi, «kamusal mallar», «özel mallar»ın aksine piyasa fiyatı oluşamayan mal ve hizmetlerdir. Bu nedenle, **kamusal malların fiyatı, politik-idari** fiyatlardır. Bu

alanda piyasa sisteminin işlemesi mümkün değildir. Bu nedenle özel mal değil, kamusal mallar ortaya çıkmıştır. Burada kamusal malların fiyatlarının «pazar kurallarına göre belirleneceğini» söylemek ekonomi biliminin bulgularına terstir. Böylesi bir uygulama ancak ve ancak piyasaya «özel mallar» üreten KİT'ler için, örneğin Sümerbank gibi, geçerli olabilir. Ama kamusal mal üreten devlet sektörü için geçerli olamaz. Yukardaki «devlet sektörü» kavramını, daha ayrıntılı olarak ele alıp özel mal üreten KİT'lerle, kamusal mallar üreten KİT'leri ayırmadıkça yukarıdaki ifade bilimsel açıdan ve piyasa ekonomisinin mantığı açısından yanlış bir ifade olarak ortaya çıkacaktır.

Öte yandan «devlet sektörünün fiyatları da, siyasal iktidar tarafından değil, pazar kurallarına göre belirlenecektir» ifadesi zorlayıcı bir yaklaşımla şöyle yorumlanabilir: «Fiyatların pazar kurallarına göre belirlenmesi» demek «fiyatların pazarda belirlenmesi» anlamına gelmeyebilir. Çünkü «sanki pazar fiyatıymış gibi», başka bir deyimle «gölge fiyat» belirlenebilir. Ancak yukarıdaki bu ifadenin ilk bölümünde, «fiyatların siyasal iktidar tarafından» belirlenmeyeceği vurgulanmaktadır. Bu durum, fiyatların «pazarda» ve «pazar kurallarına» göre belirleneceği tezinin benimsendiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak DSP programı, piyasa ekonomisini ilke olarak benimsemekle kalmayıp, «kraldan fazla kralcı» bir tutum içinde konuyu ele alarak, bilimsel hataya düşmektedir. Çünkü kamusal malların fiyatlarının bile piyasada belirleneceği görüşü ileri sürülmektedir.

DSP'nin yukarıdaki tutumuna ve kullandığı ifadeye karşın, piyasa ekonomisinin bir kurum olarak varolabilmesi için **temel aracın**, yani **rekabet kurumunun** bulunması gerektiği bir biçimde programda yer alıyor. Programda rekabet yalnızca özel sektör kuruluşlarıyla devlet ku-

ruluşları arasındaki ayrıcalığı kaldırıcı ve bu iki kesim arasında olması gerekli bir olgu şeklinde ele alınıyor. Programın 36, 38 ve 45. sayfalarındaki ifadeler bunu doğrulamaktadır.

Rekabetin, **özel mallara** ilişkin alanı düzenleyen temel bir **araç, süreç** ve **kurum** olduğu bu programda kavranamamıştır. Hatta programın 32. sayfasında iktidarın politikasına yönelik bir eleştirisinde «rekabet kurumu» sözkonusu edilmektedir. Bu açıklamalardan şu sonucu çıkarmak mümkündür: **DSP, piyasa ekonomisinin öz, içerik ve işleyiş mantığını kavramadan onu benimser bir tutum içindedir.** Bu yaklaşım adeta «slogancı» bir tutum olarak ele alındığını gösteriyor.

Ayrıca rekabetin kendi kendine işlemeyeceği ve bu nedenle, devletçe düzenlenmesi zorunluluğu da gözden kaçmaktadır. Örneğin, ayrıcalıkları kalkan KİT'lerin özel sektörle aynı düzeye gelmesi, onların rekabetçi ortama girmeleri için yeterli değildir.

Değinilen yetersizliklerden dolayı DSP'nin sistem yaklaşımının içeriği bilimsel olarak yeterli **açıklık** ve **tutarlılıkta** değildir. Böylesi bir yaklaşım, uygulamaya aktarıldığında sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Çünkü bir piyasa ekonomisinde sistemin işleyişi rekabet süreciyle düzenlenir. Rekabet sürecini düzenlemeden piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması sözkonusu değildir. Nasıl ki, motoru çalışmayan bir otomobil, bir insanın motorize olmasını sağlayamazsa, rekabet süreci işlemeyen bir ekonomide piyasa sistemi olarak etkin işleyemez.

DSP programında (s. 42), «Devletçiliği, kumanda ekonomisini, merkeziyetçi ve buyurucu planlamayı, sosyal demokratinin zorunlu unsuru gibi görenler, çağın ne kadar gerisinde kaldıklarının farkında değillerdir» denmesi bile değinilen gerçeği değiştirmemektedir. Yine de sosyal de-

mokrat bir politikanın piyasa ekonomisine dayandığı gerçeğinin benimsenmesi çok önemli bir aşama olarak değerlendirilmelidir.

SHP'NİN PROGRAMI

SHP programının «giriş ve temel görüşler» bölümü incelendiğinde, buradaki içeriğin bir yandan geçmişteki CHP'nin mirasçısı olduğu, öte yandan da Batıdaki sosyal demokratların görüşlerinden esinlendiği görülmektedir. Çoğulcu ve katılımcı demokrasi içinde,

- İnsana en üstün değeri veren,
- Gücünü halktan alan,
- İnsan haklarına, özgürlüklerine ve emeğine saygılı,
- Demokrasiyi yaşamın her alanına yayan,
- Üretimi arttırırken sosyal adaleti birlikte gerçekleştiren,
- Haksız kazancı önleyen,
- Sosyal dayanışmaya öncelik tanıyan,
- Ulusun bütünlüğünü ve bağımsızlığını güçlendirirken, dünya barışına ve tüm insanlığa katkıda bulunan,

bir düzen amaçlanmaktadır (SHP programı, s. 7).

Temel görüşler bireye ve topluma ilişkin olarak ikiye ayrılmaktadır.

Bireye ilişkin amaçlar olarak şunlar sözkonusudur:

- Özgürlük,
- Eşitlik,
- Toplum yaşamında emeğin değerini üstün tutmak.

Topluma ilişkin amaçlarsa:

- Demokratikleşme,
- Bağımsızlık ve
- Üreticilik.

olarak belirlenmiştir. Bu amaçlara ulaşmada izlenecek altı ilke ise şunlardır:

- Cumhuriyetçilik,
- Milliyetçilik,
- Halkçılık,
- Devletçilik,
- Laiklik,
- Devrimcilik.

Bu altı ilkenin CHP programından alındığı görülmektedir. Bu ilkeler, Türkiye’de oluşacak sosyal demokrat parti ve programdan beklenen, Türkiye’ye özgü, Atatürk döneminden miras kalan ilkelere.

Programda devlet, demokratik, laik, sosyal ve hukuk devleti olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplumun örgütlenmesinde partiler, sendikalar, meslek kuruluşları, derneklerle basın ve kitle iletişimi üzerinde durulmaktadır.

Bu programa bakıldığında programın bir ayağıyla radikal bir parti olan CHP’den, diğer ayağıyla Avrupa sosyal demokrat partilerinden kaynaklandığı görülmektedir. Ancak konumuz sosyal demokrasinin ekonomi modelidir. Bu nedenle SHP’nin ekonomi modeline daha yakından bakmak gereklidir.

SHP’NİN EKONOMİ MODELİ

Önce, topluma gelişme dinamizmi kazandırdığı için, mülkiyet ve miras hakkıyla piyasa mekanizması gibi temel kurumların benimsendiği belirtiliyor (SHP Programı,

s. 17). Bu kurumların işleyişinden ve buradan doğan hakların kullanımından dolayı ortaya çıkacak «çarpıklıkların akılcı yöntemlerle düzeltilmesi» zorunluluğu üzerinde duruluyor.

Piyasa mekanizmasının üretim, kaynak dağılımı, gelir paylaşımı ve tüketim kalıplarını oluşturmada önemli işlevleri olduğu belirtilmekte. Ancak piyasa ekonomisinin bu işlevleri yerine getirmesinin «tam rekabet» içinde mümkün olduğuna, ayrıca piyasa mekanizmasının işleyişinin «önemli sorunları beraberinde getirdiği»ne yer veriliyor. Eşitsiz büyüme, bölgesel farklılıklar, fiyat yapısındaki kaymalar, ekonomik aksaklıklar, gelir dağılımında eşitsizlik, piyasa mekanizmasının ortaya çıkardığı sorunlar olarak görülüyor ve bunlardan kaçınmak için planlamanın gerekli olduğu savunuluyor.

Programın bu kesimi ekonomi biliminin ve ekonomik sistemler yaklaşımının ışığında önemli yetersizlik ve hatalar içeriyor.

Bir kez, piyasalar ancak rekabetle düzenlenirse etkindir. Çünkü piyasalar ilkel insanlardan günümüze kadar her toplumda ve her devirde varolmuştur. Örneğin, dünün Osmanlı toplumunda da, bugünün Sovyetler Birliği'nde de piyasalar vardır. Oysa bu ekonomiler, piyasa ekonomisi değildir. Yani piyasaların olduğu bir ekonomiyi sistem bütünlüğüne kavuşturan, rekabet sürecinin varlığıdır. Rekabet süreci işliyorsa ancak piyasalar işlevlerini etkin olarak yerine getirmektedir.

İkinci olarak, «tam rekabet» görüşü, neo-klasik iktisadın, ekonomi bilimine getirdiği **düşünsel** bir kavramdır. Gerçek yaşamda **tam rekabet** yoktur. Aslında «tam rekabet» anlayışında, rekabet yoktur. Çünkü tam rekabet koşullarında belli bir mal için tek fiyat olduğundan, fiyat rekabeti yoktur. Mallar homojen alındığı için, kalite reka-

beti yoktur. Olup biten her şey bilindiği için, reklam yoluyla rekabete gerek yoktur. Tam rekabet varsayımında reklam boşuna yapılan bir harcamadır. Yani irrasyonel bir davranıştır. Oysa tam rekabetin temelinde rasyonel insan davranışı yatmaktadır. İşte, tam rekabet fiyat, kalite ve reklam yoluyla rekabeti dışladığı için, rekabetin olmadığı bir durumu tanımlar. Bu yüzden modern rekabet teorisi, tam rekabeti çoktan terketmiş, etkin ya da işlevsel rekabeti benimsemiştir. Burada, daha kaliteli malı daha ucuza satmak için verimlilik ve teknik yenilikler peşinde koşan girişimcinin **başarı rekabeti** esas alınmaktadır.

Modern rekabet teorisinin (ayrıntı için bkz. Erkan, 1987, 4. bölüm) şiddetle reddettiği tam rekabet, SHP programında piyasa mekanizmasının işlediği durum olarak görülüyor. Piyasa mekanizmasının işleyişini düşünsel bir kavram olan, ancak düşünsel model kurmaya yarayan «tam rekabet»e dayalı her yaklaşım, ütöpik ve gerçeklerden uzak kalmaya mahkûmdur.

Üçüncü olarak, düşünsel tam rekabet ortaya çıkmıyor diye ekonomideki her sorunun nedeni piyasa mekanizmasına bağlanamaz. Eşitsiz büyüme, bölgesel farklılıklar, yapısal fiyat kaymaları ve gelir dağılımındaki adaletsizlik, piyasa ekonomisi olsun olmasın her ekonomide vardır. Ne var ki, bu sorunların çözümü için sosyal piyasa ekonomisi özel yaklaşımlar getirmektedir. Bir kez işlevsel rekabet, rekabetin olmadığı durumdaki yüksek fiyat, haksız kazanç ve spekülasyonu önleyerek, daha kaliteli malı daha ucuza sunma yarışını getirmektedir. Yapısal politikalarla bölgesel ve sektörel sorunlara çözüm getirmektedir. Getirdiği sosyal boyutla rekabet sürecinin sonucunu yeniden düzenlemektedir.

Nihayet piyasa mekanizması, **toplumun sorunlarını çözme makinesi değildir.** Toplumsal sorunları insanlar çözer. Piyasa mekanizması, insanları bu çözüm yönünde zorlar. İşte bu zorlama en etkin biçimde rekabet ortamında vardır. Bu nedenle rekabetin olduğu durum daha etkindir. Gerçekten de insanlar sorunları çözme yönünde zorlanmaktadır.

SHP programı, piyasa sisteminin eleştirisini planlamanın gerekçesi olarak görmektedir. Planlama düşüncesinin böylesi bir gerekçeye ihtiyacı yoktur. Ancak piyasa sistemiyle bağdaşan bir planlama olması gereklidir. Aksi durumda merkezden yönetimli bir planlama, piyasa ekonomisini kaldırıp, komuta ekonomisini getirir. Karar yetkisini tek merkezde toplar. Oysa parlamenter demokrasinin ve piyasa ekonomisinin özü, bunları topluma ve kitlelere yaygınlaştırmaktır. Bu nedenle piyasa ekonomisiyle uzlaşan planlama, sektörel tutarlılık modelleri şeklinde oluşturulan, enformasyon sağlayan, uyarıcı planlardır.

Aslında programda, planlamanın nitelikleri sayılırken yönlendirici planın özellikleri sayılıyor. Ancak SHP programı **işlevsel rekabete dayalı piyasa mekanizmasının işleyişini kavrayamamıştır.** Bu nedenle sosyal demokrasinin sosyal piyasa modelinin özü olan öge programdan adeta dışlanma durumundadır.

Aslında Türkiye’de diğer partiler de aynı hataya düşüyorlar; çünkü bugüne kadar hiçbiri rekabeti düzenlememiştir. Rekabet kanunu çıkarmamış, rekabet kurumu oluşturmamış ve rekabet politikası izlememişlerdir.

Sonuç olarak **SHP programı, bir ekonomik sistem modeli içermemektedir.** Bu nedenle kamuoyuna bir alternatif sunamamakta ve kendisi de iktidara alternatif olmakta henüz yetersiz kalmaktadır. Rekabete dayalı pi-

yasa ekonomisine ilişkin görüşünü, sosyal piyasa yaklaşımına oturtarak netleştirmek zorundadır.

SHP'DE DEVLET ANLAYIŞI VE EKONOMİ POLİTİKALARI

Program, «Kalkınmayı hızlandırmak, ekonomiyi yeniden yapılandırmak, ekonominin işlerliğini sağlamak ve geliştirmek için gerekli gördüğü alanlarda devletin doğrudan üretim işlevlerini yüklenmesini» öngörmektedir. Burada **devletin doğrudan üretim işlevlerini yüklenmesi** bir piyasa ekonomisinde oldukça dikkatli kullanılması gereken bir konudur. Ancak hemen altında devletin doğrudan girmesi gerekli alanlar sayılmaktadır. Bunlar genellikle, piyasa ekonomisinde devletin ilgi alanıdır. Bu alanların, sosyal ve ekonomik altyapı, özel işletmelerin aktif olmadığı alanlar, bölgesel farkları gidermeye yönelik yatırımlar, tekelleşmeyi giderme ve stratejik alanlarla doğal kaynaklar ve ileri teknolojilere öncülük etme amacıyla devletin aktif olması öngörülmektedir. Devlet üretiminin KİT'ler aracılığıyla yürütüleceği belirtilmektedir.

Bu değinilen noktalarda devletin bu şekliyle aktif olması, piyasa mekanizmasıyla çelişmeden yürütülebilir. Ancak SHP'nin kamuoyunda bıraktığı imaj çok daha farklıdır. Ekonomik model veya sistem tercihleri gündeme geldiğinde, «devletçi» oldukları vurgulanmaktadır. Oysa piyasa mekanizmasında, özellikle de sosyal piyasa ekonomisinde devlet, kendine verilen belli işlevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Bunun ötesinde devlet piyasalara istediği gibi ve rasgele karışmaz. Yani devlet, komuta ekonomisinin bir aracı değil, «piyasa ve devlet» sentezine dayalı düzenleyici ve «gerektiğinde» aktif bir kurumdur. Oysa Türk toplumunda ekonomik sistem tercihi olarak **«devletçi»** olduğunu ileri sürmek, **komuta ekonomisini** benim-

semek anlamını taşır. Geçmişteki uygulama genellikle bu şekilde olmuştur. Çünkü Türk toplumunun henüz endüstrileşmeyen geleneksel toplum yapısında devlet emredici devlettir. Kaynak dağılımı ve koordinasyonunu belirleme durumundadır. Oysa sosyal piyasa ekonomisinde, piyasa sistemi dışında ve onun yetersiz kaldığı alanlarda belli işlevler üstlenmektedir. Ancak işlediği ve işleme şansı olan alanlarda piyasaya, kaynak dağılım aracı olarak öncelik vermek rasyonellik gereğidir. Böylesi bir yaklaşım ise devletçilik değildir.

Türkiye gibi geleneksel toplumun «mutlakçı devlet» anlayışından henüz sıyrılamamış veya sıyrılma mücadelesi içindeki bir toplumda «devletçiliği» slogan olarak savunmak piyasa ekonomilerinin tarihsel gelişme dinamizmi ve mantığıyla tutarlı değildir. Sosyal piyasa ekonomisinde devletin önemi azalmayıp artar. Ama burada piyasaların önemi daha da artmaktadır. «Piyasa artı devlet», yani «bi-rey ve toplum sentezi» gereklidir. Bu nedenle SHP, bu aşamada savunduğu devletçiliğin ne anlama geldiğine açıklık kazandırmak zorundadır. Piyasalara ve rekabete işlerlik kazandırıcı politikalara öncelik ve ağırlık vermek, ancak buna rağmen işlemediği alanlarda devleti devreye sokacak bir politika izlemek çağdaş sosyal demokrasinin gereğidir.

SHP programında, ekonomi politikası amaçları olarak sanayileşmeye dayalı kalkınma, bölüşüm, yönetime katılma, bağımsızlık, üretkenlik ve kaynak yaratıcı olunması amaçları sayılıyor (SHP programı, s. 29). Bu amaçların hepsi ekonomik değildir. Burada ekonomi dışı amaçlar da yer alır. Batı ülkelerinde büyüme (kalkınma), istihdam, istikrar, gelir dağılımı ve ödemeler dengesini beş temel amaçtır. Sosyal demokrat programlarda bu amaçların önceliği ekonomik koşullara göre gözden geçirilir. Ancak nor-

mal koşullarda istihdam, gelir dağılımı ve büyüme sosyal demokrasinin öncelikli amaçlarıdır. Oysa SHP programında tam bir netlik olduğunu söyleyemeyiz. Programda daha çok sektörel alanlara ilişkin amaç ve politikalar yer almaktadır. Üstelik bu alanlar ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

SHP'NİN EKONOMİK MODELİ YETERSİZDİR

Buraya kadarki açıklamalar, SHP'nin ekonomik modelinin açık ve yeterli olmadığını göstermektedir. Ekonomik modelin özü olan ekonomik sistem modeli net değildir ve çelişkilidir. Bu nedenle ekonomik alandaki politikaları bir konsept (model) bütünlüğünün sağladığı içsel tutarlılığa da sahip değildir. Önerilen politika ve amaçların, temel ekonomik sistem tercihiyle uyumlu olması gerekiyor. Devletçilik bir ekonomik sistem modeli olmaktan uzaktır. Eğer devletçilik, ekonomik kaynakları merkezden yönlendiren bir kurumsa ve emredici makro planla yönlendirirse o zaman bu, sosyalizme ait bir sistemi verir. Oysa bu durum, çağdaş sosyal demokrasinin amacı ve arzusu değildir.

Kaldı ki, böylesi bir durum Türkiye'nin varolan koşullarıyla da uyumlu değildir. SHP programı da ülkenin koşullarını doğru değerlendiremediği için, piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırma politikası izlememektedir. Bu yüzden ürettiği politika paketi, dışsal tutarlılıktan da yoksun kalıyor.

Ülkemiz verileri, rekabetçi ve işlerliği olan bir piyasa ekonomisini gerekli kılmakta. Çağdaş sosyal demokrasinin ekonomik sistem tercihi de rekabetçi piyasa ekonomisidir. Bu nedenle Türk sosyal demokrat hareketi ancak sosyal piyasa ekonomisi modeliyle politikalarının içsel ve dışsal tutarsızlıklarını giderebilir. Toplumun ve ekonominin ihtiyacı bu yöndedir.

1. YETERSİZLİKLERİ GİDERME ARAYIŞLARI: UYGULAMA POLİTİKALARI

SHP kendi programının yetersizliklerinin kamuoyunda uyandırdığı etkiyi farkına varmış olmalıdır ki, bu yetersizlikleri giderme arayışlarına girişti.

SHP, programını geliştirmek ve tamamlamak üzere, Haziran 1987'deki üçüncü olağanüstü kurultayda kabul edilen «Uygulama Politikaları»nı geliştirdi. Uygulama programına önsöz yazan E. İnönü, partinin temel amacını «Atatürk ilkelerine dayanan bir demokrasi içinde, Batılı anlamda bir sosyal demokrat düzeni halkın oylarıyla gerçekleştirmek» olarak belirliyor. Bu yaklaşım içinde partinin temel ideoloji ve stratejisinin iki öge içerdiği vurgulanmakta (Uygulama Politikaları, s. 3):

- «Atatürk ilkelerine dayanan bir demokrasiyi bütün kurum ve kurallarıyla yerleştirmek ve hiçbir kesintiye uğratmadan yaşatmak.»
- «Partinin kendi siyasal karakterini veren ilkeler: kişiler için özgürlük, eşitlik arayışı, emeği en yüce değer olarak görme, toplum için demokratiklik, bağımsızlık ve üretkenlik... Bu ilkeler SHP'ye solda, sosyal demokrat bir parti hüviyetini veriyor... SHP emeğe dayanan bir kitle partisidir.»

Ancak bu yaklaşımlara rağmen, «Uygulama Politikaları»nda **ekonomik sistem tercihi** yönünde yeni bir gelişme yoktur. «Uygulama Politikaları»nın somutlaştırılmasında (s. 7) «Planlı Kalkınma» tezi yeniden vurgulanıyor, «Üreten ve hakça bölüşen bir Türkiye'yi **Demokratik Planlamayla** yaratacağız,» diyor. Hemen altında «SHP, ül-

kenin, ekonomik ve toplumsal gelişmesini demokratik planlı bir yaklaşımla gerçekleştirecektir,» ifadesi yer almakta. Ayrıca «liberal denilen... başıboş politikalar yerine, planlı ve ülke kaynaklarının her kademede halk tarafından denetlendiği kamu etkinliğindeki bir ekonomi politikası» uygulanacağı belirtilmekte.

Bu açıklamalarda **planlama** önplana çıkmaktadır. Ancak plan, doğrudan bir ekonomik sistem tercihi olmayıp, ekonomik sistemin özelliğine göre biçimlenen bir araçtır. Bu nedenle «Uygulama Politikaları» ekonomik model açısından programa göre bir yenilik getirmiyor. Çünkü «Uygulama Politikaları» daha sonraki kısımlarda programın diğer sayfalarındaki konuları, örneğin sektörel politikaları ele alıp biraz daha ayrıntılı açıklamaktan ileri gitmemektedir.

2. YETERSİZLİKLERİ GİDERME ARAYIŞLARI: SHP'DE SOSYAL PİYASA EKONOMİSİ

«Uygulama Politikaları» içindeki açıklamaların temel ekonomik sistem tercihinin belirlemedeki yetersizliği SHP yetkililerince de görülmüş olmalıdır ki, 1988 yılı sonlarına doğru gelirken Parti Başkanı, SHP'nin sosyal piyasa ekonomisi modelini benimsediğini açıkça ilan etti. Parti açısından bu son derece önemlidir ve bizce kutlanacak bir gelişmedir. Çünkü en sonunda Türkiye'de bir parti, hem de bir **sosyal demokrat parti**, ekonomik sistem tercihi olarak **sosyal piyasa ekonomisini** benimsediğini kamuoyuna açıklamış oldu.

Ancak bu açıklamaya rağmen SHP'nin anladığı anlamda bir sosyal piyasa ekonomisinin **içeriği** ortaya koyulamamıştır. İçeriği belirlenmemiş bir sosyal piyasa ekonomisi kavramı bir slogan olmaktan ileri gidemez. Bu ne-

denle SHP, sosyal piyasa ekonomisinin içeriğini Türkiye koşullarına göre doldurmak durumundadır.

Değinilen konuda ilk açıklama, Partinin Meclisteki Grup Başkan Vekili O. Kumbarcıbaşı'nın 2 Aralık 1988 tarihli **Milliyet** gazetesindeki (s. 5) açıklamasıyla sınırlı kaldı. Bu açıklamayla SHP «ekonomik sistemin temeli olarak piyasayı» aldığını, SHP'nin «piyasayı değil, vahşi kapitalizmi reddettiğini», «piyasanın işlevini tam yapabilmesi için sosyalleştirilmesi» gerektiğini vurgulamış oldu. Sonuçta, «piyasanın yönlendirilmesine ve denetlemesine biz **planlı sosyal piyasa ekonomisi** diyoruz» şeklinde bir açıklama getirildi. Bunun dışında kalan pratik konulardaysa, sosyal piyasa ekonomisiyle bir bağlantı kurulmadan eskiden beri savunulan görüşler yer alıyor.

Bu açıklamaların gösterdiği gibi, SHP'de **piyasa olgusunu** reddetmeyip kabullenmek, önemli bir aşama olarak görülmektedir. Buna karşın, **piyasaların olduğu bir ekonomiyi, «piyasa ekonomik sistemi»ne** dönüştürecek rekabet kurumunun gerekliliği gündeme bile gelmemektedir. Bu son açıklamalarla SHP'nin ekonomik sistem tercihi konusundaki tutumları, DSP'nin tercihiyle aynı düzeye gelmiştir, o kadar. Her iki parti de piyasa veya pazar olgusunu kabul etmişlerdir. Ancak «piyasa» veya «pazarın» bir ekonomik sistem olarak işleyebilmesi için rekabet sürecinin zorunluluğu henüz kabul edilmiş değildir.

Üstelik SHP yöneticilerinin yeni tutumunun, partinin birçok kesimi tarafından benimsenmediği de görülmektedir. Bu çalışmanın **Milliyet** gazetesindeki ödüllendirilme töreninde jüri üyesi olarak bulunan Hikmet Çetin, karşılıklı konuşmamızda, «Siz rekabet, rekabet diyorsunuz, oysa Türkiye'nin işsizlik gibi koskoca bir sorunu var, bu ne olacak?» şeklinde konuşmuştur. Oysa bu kitabın yazarlarına göre, bir piyasa ekonomik sistemine işlerlik kazan-

dıran araç rekabet sürecidir. Nasıl ki, bir otomobilin gitmesini sağlayan unsur motoruysa, piyasa ekonomisinin de dinamik faktörü rekabettir. Ve rekabet sürecinin getirdiği teknik yeniliklere dayalı gelişme sürecinin yarattığı hızlanan sanayileşmeyle işsizlik sorununa çözüm bulunabilecektir.

Öte yandan Yakup Kepenek'in 7 Ocak 1989 tarihli **Milliyet** gazetesindeki (s. 5) açıklaması da yine aynı yönde ve sosyal piyasa ekonomisine karşıt bir tutum içindedir. Kepenek, «SHP programını sosyal piyasa ekonomisi düzlemine indirmek mümkün değil,» diyor. «Planlı ve ülke kaynaklarının her kademede halk tarafından desteklenildiği kamu etkinliğindeki bir ekonomi politikası» önerilmekte ve yine partinin «işsizliği azaltmayı birinci görev saydığını» vurgulanmaktadır.

Çetin ve Kepenek'in yaklaşımları ekonomik sistemlerin işleyiş mantığı açısından değerlendirildiğinde, belli bir mantık temelinden yoksun olduğu görülecektir. Gerçekten de, işlerliği olmayan bir ekonomik sistemle işsizliği nasıl çözeceklerdir? Motoru çalışmayan bir otomobille ne kadar yol alınabilir? Hoşlarına gitsin gitmesin, Türkiye'de bir piyasa ekonomisinin şekli öğeleri, özel mülkiyet, sözleşme serbestliği, işyeri açma özgürlüğü vb. temel hak ve özgürlükler yerleşmiştir. Yani piyasa ekonomisinin **şekli öğeleri** vardır. Ancak, onun işlerliğini sağlayacak **davranışsal öğeler bulunmamakta**. Bu davranışsal öğeler ancak **rekabet sürecinin düzenlenmesiyle** gerçekleştirilebilir. Türkiye'deki **yapısal işsizlik**, ancak **uzunca bir dönemde işlerliği olan bir rekabet sürecinin yarattığı iç dinamizm ve yenilikler sayesinde bir çözüme ulaşabilir**. Yine Türkiye'deki, **başboş ve spekülatif piyasa süreci**, ancak, **rekabet sürecinin işlerliğiyle** önlenebilir. Ayrıca rekabet süreci, Kepenek'in belirttiği gibi «holdingleri kurtarma» olayı

da değildir. Tam aksine, **piyasaları disipline eden ve her ekonomik birimin aldığı kararın sonucuna kendisinin katlanmasını sağlayan bir düzenlemedir.** Kuşkusuz, **piyasa ekonomisini benimseyip de rekabeti benimseyen bir kimse, piyasa ekonomik sisteminin işleyiş kurallarını ve mantığını kavramamış demektir.**

SHP içindeki, sosyal piyasa ekonomisini, dolayısıyla rekabet sürecinin işleyişini reddeden tutumlar için iki açıklama yapılabilir.

● Piyasa ve rekabet sisteminin işleyiş mantığı yeterince tanınmamaktadır. Örneğin, dinamik rekabet süreci ya «haksız rekabet»le ya da «tam rekabet»le yanlış yerde özdeş tutulmaktadır.

● Bu kesim, merkeziyetçi olmayan piyasa ekonomik sistemi karşısında, «merkeziyetçi ekonomik sistem»i, yani «komuta ekonomisi»ni ideolojik olarak savunmaktadır. Kendi düşünce yapılarını, ideolojik olarak, merkezden yönetimli (komuta) ekonomisinden çözememişlerdir. Oysa bu yaklaşım nedeniyle, savundukları konsept ya da model, Türkiye'nin verileriyle tutarlı değildir. Çünkü Türkiye'de bir piyasa ekonomisinin **şekli öğeleri** oluşmuştur.

İkinci yaklaşım içindeki kimselere sorulacak iki soru vardır:

- Yeryüzünde **sosyal demokrat** olup da, **piyasa ekonomik sistemini ve rekabet sürecini** benimsemeyen bir parti kalmış mıdır ya da var mıdır?
- Siz gerçekten **sosyal demokrat** mısınız? Yoksa başka bir ideolojiyi mi izliyorsunuz?

Bu iki sorunun mutlaka açıkça sorulması ve açıkça cevaplandırılması gereklidir. Çünkü çağdaş sosyal demok-

ratlar, hiçbir ülkede **piyasa ekonomisi dışında bir seçenek** peşinde değillerdir ya da **piyasa ekonomisi dışında seçeneği** olanlar, **kendilerini sosyal demokrat olarak kamuoyuna tanıtmamaktadırlar.**

Ayrıca unutulmaması gerekir ki, politik alanda **çoğulcu demokrasiyi** benimseyen herkes, onunla **parelel kurum** olan **piyasa ekonomisini de, mantıksal tutarlılık gereği benimsemek durumundadır.** Çünkü **ekonomik alanda çoğulculuğun korunması ve katılımcılık ancak, rekabet düzenlemeleriyle sağlanmaktadır.** Rekabet süreci içindeki piyasalar, yeni giriş çıkışa, yani çoğulculuğa açık tutulmaktadır. Politikada çoğulcu olup da, ekonomide komuta ekonomisinden yana olan insanlar, içine düştükleri korkunç mantık çelişkisinin farkında değillerdir. Ancak konuları «mantık» ve «nedensellik» ilişkileri açısından çok ideolojik sloganlar», yani «boş laflar» açısından ele alma alışkanlığının çok yoğun olduğu bir ortamda, ne yazık ki birçok aydın ve bilim adamı (!) bu çelişkiye rahatlıkla düşebilmektedir.

Bu nedenledir ki, SHP'nin **planlı sosyal piyasa ekonomisi** tercihi doğru yönde ve Türkiye koşullarıyla tutarlı yönde atılmış bir adımdır. Ancak bu **yaklaşımın içeriği henüz doldurulmuş değildir.** Bu içeriğin nasıl olacağı, başka ülkelerde nasıl olduğu bu kitapta yeterince açıklanmış bulunuyor. Dolayısıyla SHP iktidara daha fazla yaklaşmak istiyorsa, kendi içindeki engellere rağmen, **sosyal piyasa ekonomisinin içeriğini dolduracak ikinci adımı da atmak durumundadır.** Başka bir deyişle, programının içeriğini sosyal piyasa ekonomisi mantığı içinde yeniden gözden geçirerek, ülke koşulları açısından daha gerçekçi ve tutarlı bir yaklaşımla kamuoyunun önüne çıkmalıdır.

TÜRK TOPLUMUNUN SOSYAL DEMOKRASİYE YÖNELİK BEKLENTİSİ

Türk toplumunun ve ekonomisinin beklentileri, SHP'ye tarihi bir görev yüklüyor. Kabul etmek gerekir ki, Türk ekonomisinin, sahip olduğu mülkiyet, karar, temel hak ve özgürlük sistemleriyle anayasal ve yasal düzenlemeler, piyasa sistemine bağlı bir ekonomik modeli zorunlu kılıyor. Tarihsel gelişme içinde sosyal demokratik düşünce de bu noktaya gelmiştir. Tarıma dayalı geleneksel toplum yapısının çatlayan yapı ve ilişkiler sisteminden kurtulup, modern endüstriyel bir toplum yapısına geçişi, Türk toplumunun önündeki tarihsel adımdır. Bu adım ancak, sosyal piyasa modeli içinde gerçekleşebilir. Sosyal demokrat düşüncenin damgasını vurmadığı bir sosyal piyasa modeli oluşturulamaz. Bu nedenle SHP (ya da DSP), yani Türk sosyal demokrat hareketi tarihsel görevini yerine getirebilmek için sosyal piyasa ekonomisine sahip çıkarak, toplumun ve ekonominin sorunlarına aynı şekilde çözüm getirmek zorundadır. Bundan bugün için kaçsa bile yarın kaçamaz.

Nasıl ki, parlamenter demokrasiye sahip çıkıyorsa, onun paralel kurumu olan sosyal piyasa ekonomisine de aynı şekilde sahip çıkmak durumundayız.

Kendi içinde tutarlı modellerin varlığı, tutarlı ekonomi politikaları üretebilmek için önkoşuldur. 40 yıllık demokrasi tarihinde sürekli kesintilerle karşılaşmış ve son 16 yıllık enflasyon ortamında çaresiz kalmış bir toplumda ekonomik sorunları çözmek için **gerçek alternatif, sosyal piyasa ekonomisidir**. Sosyal piyasa ekonomisini benimseyip kararlı bir biçimde savunan sosyal demokrat bir parti, sürekli iktidar seçeneğidir. Çünkü toplumun tarihsel

gelişme aşamasının oluşturduğu koşullar ve toplumun beklentileri bunu zorlamaktadır.

Ayrıca Türk sosyal demokrasi hareketi, yalnızca sosyal demokrat ilkeleri değil, geleneksel toplum yapısını modern topluma dönüştürebilmek için «çağdaş liberal» görüşleri de savunmak zorundadır. Geleneksel güç odaklarının demokratikleştirilmesi katılımcı ve özgürlükçü bir yaklaşımla mümkündür. Bu durum, modern liberal özgürlüklere sahip çıkmayı da gerektirmektedir.

Yalnızca toplumun beklentisi değil, anayasanın getirdiği sosyal hukuk devleti anlayışı ve rekabeti düzenlemeye yönelik maddesi de sosyal piyasa ekonomisini üstükapalı olarak içermektedir.

Sosyal piyasa ekonomisi, **toplumun, bilimin ve mantığın** gerektirdiği bir seçenektir ve parlamenter demokrasiyle birlikte varolmaktadır. Türkiye’de, 16 yıldır enflasyon ve işsizliğe çare bulamayan bir toplumda, arayış içindeki partilerin sosyal piyasa ekonomisine yönelmeleri kaçınılmazdır. Ancak bu alanda ilk yönelimi yapacak partinin zamanla sınırlı da olsa, «patent hakkı» doğacak, yenilik getirmenin avantajından yararlanacaktır. Kitlelere daha tutarlı politika sunmakla, iktidar olma şansı artacaktır. Türkiye gibi bir ülkede bu şansı sosyal demokrat parti veya partilerin yakalayabilmesi onlara yeni ufuklar açacaktır. Ekonomiye olduğu kadar, parlamenter demokrasiye de süreklilik ve işlerlik kazandırma açısından önemli ve vazgeçilmez katkılar yapacaktır. Türk sosyal demokrat hareketine olduğu kadar, Türk ekonomisine ve toplumuna yeni bir çehre, dinamizm, akılcılık, bilimsellik ve tutarlılık katacaktır. Bu tarihsel bir görevden kaçınılamaz, ama bundan öncelikle ona sahip çıkan parti ya da partiler yararlanacaktır. İktidar alternatifi olma şansı doğacaktır. Bu sayede Türk demokrasisi iki kanatlı olabilecek ve den-

geli bir yapı kazanma şansına ulaşabilecek; Türk ekonomisi de farklı ekonomi politikası seçeneklerine sahip olabilecektir.

SHP, sosyal piyasa ekonomisi uygulayacağını kamuoyuna açıklamakla, bu yaklaşımın ülkemizdeki «patent hakkını» ilk elde eden parti olmuştur. Bilindiği gibi, bir «patent hakkı»na konu olan «yenilik» üretimde kullanıldığında arzulan sonucı yaratır. Bu anlamda, SHP de sosyal piyasa ekonomisini, Türkiye ekonomisine **etkinlik ve işlerlik kazandırabilecek bir içerikle** ortaya koymak zorundadır. Bu içerik henüz ortaya konulmamıştır. Bu içeriği tanıtmaya ve aydınlatmaya yönünde henüz bir açıklama yapılmamıştır.

Daha önceki açıklamalarda belirtildiği gibi, piyasa ekonomisinin işleyişi ve etkinliği rekabet çarkının işleyişiyle mümkündür. Ayrıca sosyal dengeleme de bu işleyiş içinde gerçekleştirilmesi gerekli bir amaçtır. SHP'nin önerdiği sosyal piyasa anlayışı, henüz bir «sogan» olmanın ötesine götürülememiştir. Bu yaklaşımdan etkin bir sonuç alınmak isteniyorsa, «pratik bir programa» dönüştürülmesi kaçınılmazdır.

Ayrıca her politik program ya da konseptin, toplumda taraftar bulabilmesi için belli bir «lider» tarafından savunulup anlatılması da gereklidir. Sahipsiz bir program veya konseptin uygulama şansı yoktur. İleri sürülen yeni yaklaşımın hangi amaçları, hangi araçlarla, hangi yöntemler içinde, hangi dozajlama ve zamanlamayla uygulayacağını açıklaması gereklidir. SHP, bu konulardaki eksikliklerini gidermediği sürece, yalnızca slogan düzeyindeki bir «sosyal piyasa ekonomisi» yaklaşımıyla hiçbir sonuca ulaşamaz. Çünkü **sosyal piyasa ekonomisi bir sihirli sözcük değildir**; tersine, belli bir içerikle uygulamaya aktarılması gereken bir **ekonomik sistem programıdır**. Uygu-

lamaya aktarılmamış bir programın ise hiçbir pratik değeri olamaz.

YEREL SEÇİMLER SONRASI DURUMUN DEĞERLENDİRİLMESİ

26 Mart 1989'da yapılan yerel seçimler, üç büyük parti arasındaki iktidar olma yarışını iyice kızıştırmıştır.

İktidar partisi 1987 sonlarında yapılan genel seçimdeki yüzde 36'lık oy oranından yerel seçimlerde yüzde 22'nin altına düşmüş ve üçüncü parti konumuna girmiştir.

Genel seçimde yaklaşık yüzde 25 oy alan ve ikinci konumda olan SHP yerel seçimde oy oranını yüzde 28.5 dolayına çıkarmış ve en çok oy alan parti olmuştur. 1987'deki genel seçimde üçüncü parti konumundaki DYP ise yüzde 19'luk oy oranını yüzde 25'e çıkarmış ve ikinci konumuna yükselmiştir.

Öte yandan sözkonusu yerel seçimlerde RP'si, 1987'de yüzde 7 dolayındaki oyunu yaklaşık yüzde 10'a çıkarırken, DSP yüzde 8,5'luk oy oranında çok sınırlı bir artış sağlayabilmiştir. Ayrıca MÇP yaklaşık 1,5 puan artarak yüzde 4'ün üzerine çıkmıştır.

İktidar partisinin kaybettiği oyların yüzde 44,5'u DYP'ye, yüzde 23'ü SHP'ye, yüzde 17'si RP'ye ve yüzde 9,6'sı MÇP'ye gitmiştir (29 Mart 1989 tarihli **Milliyet**, s. 7).

Bu sonuçları, iktidar partisinin ekonomi politikalarındaki başarısızlığı, özellikle de enflasyon karşısında yenik düşmesi doğurmuştur. ANAP'dan çözülen oyların en büyük kısmı DYP'ye olmak üzere yüzde 72'si sağ partilere kaymıştır. Bu arada sağdaki küçük partilerin öne sıçrayışı dikkat çekicidir.

İktidar partisinden kopan oyların daha çok, en yüksek oy alan partiye, yani SHP'ye değil de, küçük partiler de dahil, diğer partilere gidişi düşündürücüdür Buradan

şu sonucu çıkarmak mümkündür. SHP'nin en büyük parti olması kendi başarısından çok, iktidarın başarısızlığının bir sonucudur ve ayrıca seçmen arayış içindedir. Diğer sosyal demokrat parti olan DSP ise fazla bir varlık gösterememiş, ancak durumunu korumuştur.

Bu oy tablosu, seçmenin ANAP'tan kopmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ANAP'ın elinde kalan son bir kozu vardır: İktidarda olması. Bu son kozu çok iyi kullanır ve ekonomi politikasında, bugüne kadar olanın tam aksine büyük başarılar elde ederse, kendini tekrar toplayabilir. Ne var ki, bu olasılık, şimdiki koşullarda oldukça zayıf gözükmektedir.

Bu durumda gelecek bir seçim SHP ve DYP'nin yarışına sahne olacaktır. Örneğin, iktidar partisinden belli oranlarda kopacak oyların yukardaki dağılıma uygun olarak paylaştırılması, DYP'yi adeta başabaş noktaya getirmektedir. Kaldı ki, ANAP'tan çözülebilecek ek oyların DYP'ye gitme şansı daha yüksek gözükmektedir. Bu görünümün doğal sonucu olsa gerek, basın ve kamuoyu muhtemel bir seçimde DYP'yi daha şanslı görmektedir. Oysa SHP son yerel seçimlerde il genel meclisi için aldığı yüzde 28,5 oy oranı yanında 67 il belediye başkanlığı için yüzde 36 oy almıştır. Bu sonuca rağmen DYP'nin daha şanslı gösterilmesinin asıl nedeni SHP'nin «iktidar için uygun ve yeterli» olduğu imajını kamuoyunda yaratamamış bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Bu imajın yaratılamayışının asıl nedeni de, partilileri ve seçmeni yönlendirici, ülke sorunlarının çözümü için yeterli içerikte ve aynı zamanda içsel ve dışsal tutarlılığı sağlanmış bir ekonomik modele sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda SHP, gelecek bir seçimde çoğunluğu almak, iktidar için olgunlaşmak ve elde edebileceği bir iktidarda kalıcı olmak istiyorsa, sosyal demok-

rat sosyal piyasa ekonomisi modelinin içeriğini netleştirmek ve Türkiye koşullarına uyarlamak zorundadır. Türkiye'nin işlemeyen ekonomik sistemine nasıl işlerlik kazandıracağını açıklamalıdır. Ayrıca varolan sistemin sosyal piyasa ekonomisi olarak etkinlik ve işlerliğini sürekli kılacak bir başarı rekabeti politikasını da benimsemek durumundadır. Diğer yandan CHP'den kalma «devletçilik» görüşünü çağdaşlaştırmak; bireysel, yani liberal özgürlüklere daha açık bir biçimde sahip çıkmak zorundadır. Devlet - birey ilişkisinde bireyin bağımsızlık ve kişiliğini geliştirici, katılımcılığı sağlayıcı, organize edici ve yönlendirici devlet anlayışını, müdahaleci ve emredici devlet anlayışının yerine nasıl koyacağını açıklamalıdır.

Planlı sosyal piyasa ekonomisinde planlamanın, sektörlerarası tutarlılık sağlayıcı, enformasyon verici, uyarıcı ve yol gösterici olduğunu daha çok netleştirmelidir. Bütün bu düzenlemeleri, rekabet ve piyasa sistemini etkinleştirmek amacıyla yönelik olarak nedenlendirmek durumundadır. Rekabet yasasını, kartel kurumunu ve rekabet politikasını ne şekilde çıkaracağını belirlemelidir. İşsizlik sigortasına nasıl çözümler üretebileceğini ortaya koymalıdır.

SHP, iktidar şansı elde edebilmek için değinilen bu noktalarda programını ve politikalarını netleştirmek zorundadır. SHP, kimliğini daha açık olarak belirlemeli ve kamuoyuna sunmalıdır.

DYP'nin buna ihtiyacı gözüküyor, çünkü yöneticileri 1960'lardan 1980'lere kadar uzun süre iktidarda kalmıştır. Liberal-muhafazakâr kimliği ve pragmatik tutumuyla mevcut sistemle daha çok uyum içindedir. Oysa SHP, 1923'ten beri çerçevesi oluşturulan piyasa sisteminin işleyiş mantığını daha tam olarak kabullenmemiş görülmektedir. Ayrıca SHP, CHP'nin geçmişteki kısa ve başarısız yöne-

tim dönemini sorgulamak için, belli konulara yaklaşımına ve kimliğine açıklık getirmelidir. Ayrıca o dönemin başarısızlığından, çıkmaza giren ekonomik durumundan dersler çıkararak bu yeni yaklaşım ve kimliği belirlemelidir.

CHP'yi uzun yıllar yönetmiş olan Ecevit, «iktidar olmaktan hiç hoşlanmadığını» bir BBC konuşmasında açıklamakta; N. Calp, Halkçı Partiyi kurarken «iyi bir muhalefet partisi» olacağını söylemektedir. Bütün bunların mirasına sahip SHP, artık «ana muhalefet partisi olmak» yerine, bu imajı silerek, «iktidar için olgun ve yeterli» olduğu imajını verecek, tutarlı ve yeterli konseptler ve politikalar üretmelidir. Türkiye koşullarında SHP'nin üreteceği konsept, sosyal demokrat sosyal piyasa ekonomisidir. Bu konseptin içeriğini kısa sürede netleştirmek, olgunlaştırmak ve her fırsatta bunu kitlelere mal edecek bir propaganda başvurmak zorundadır. Oysa SHP yöneticileri, sosyal piyasa ekonomisi uygulayacaklarını ayda yılda ve arasıra sanki çekinerek söylemektedirler. Üstelik içeriği konusunda kamuoyunun hiçbir bilgisi yoktur. Eğer SHP iktidara gerçekten yürümek istiyorsa, bu yeni yaklaşımı, içeriğini belirleyerek, netleştirerek, yeni bir dinamizm içinde, çağdaş bir ses ve yaklaşım olduğunu her fırsatta vurgulayarak halka aktarmalıdır. Bunu yapmadıklarına göre, acaba sosyal piyasa ekonomisine inanmıyorlar mı? Eğer sosyal piyasa ekonomisine inanmıyorlarsa başka seçenekleri nedir? Niçin sosyal demokrat sosyal piyasa ekonomisini, daha gür bir sesle seçmeni kazanmak için anlatmaktan kaçınıyorlar? Yoksa yine iktidar için parti kendini yeterli olgunlukta bulmuyor mu? Türk sosyal demokrasisi, kendisi için olduğu kadar, Türk demokrasisinin yaşaması için de, bu noktada kendine düşen sorumluktan kaçamaz ve değinilen sorunları cevapsız bırakmaz. Yoksa, parti olarak varlığının anlamı kalmaz.

S O N U Ç

Bu çalışmada, sosyal demokrat ekonomi modeli ve bunun ışığında Türk sosyal demokrasi hareketinin izlemesi gerekli ekonomi modeli ortaya konmaya çalışılmıştır. Analizlerde tümdengelimci yöntem i lenmi tir. Öncelikle Batıda sosyal demokrasinin ortaya çıktığı ortam analiz konusu olmuştur. Bu ortam, endüstri devrimi ve onunla bağılantılı olarak ortaya çıkan düşünce, toplum ve ekonomik yapılardan oluşmaktadır. Bu ortam ve çerçevenin evrimle mesi için de, sosyal demokrasi ve gelişimi inceleme konusu yapılmıştır. Uzunca bir evrimle me süreci sonucunda oluşan modern toplumun kurum, yapı ve amaçları irdelenmiş, bunların sosyal demokratik harekete yansımaları incelenmiştir.

Sosyal demokrasinin  ağıda  ekonomi modeli olarak sosyal piyasa ekonomisi amaç, ilke ve kurumlarıyla birlikte analiz konusu yapılmıştır. Sosyal piyasa ekonomisi, yalnızca sosyal demokratik harekete özgü değıldir. Ancak onun tarihi misyonu olan «sosyallik» ilkesine daha uygundur. Modern toplumda parlamenter çoğulcu demokrasinin bütün partiler tarafından savunulması gibi, sosyal piyasa ekonomisi de, parlamenter sistem içindeki tüm partilere açıktır. Bununla birlikte, parlamenter demokrasinin gelişiminde sosyal demokrasinin katkısı ne kadar önemliyse, sosyal pi-

yasa ekonomisi modelinde de o kadar önemlidir. Aslında parlamenter çoğulcu demokrasi ve sosyal piyasa ekonomisi iki alanda, yani politik ve ekonomik alanlarda ortaya çıkan, birbirine paralel kurum ve yapılardır. Ancak sosyal demokrat partilerin sosyal piyasa ekonomisi modelinde öncelik ve içerik farkları kendisini diğer politik çizgilerden ayırmaktadır.

Sosyal demokrat sosyal piyasa ekonomisi modeli, fonksiyonel işleyen başarı rekabeti ve sosyal dengelemeye dayanırken, sosyal grup ve sınıflar açısından çalışan kesime öncelik ve ağırlık vermektedir. Onların çıkarları doğrultusunda başarı rekabetini ve sosyal dengelemeyi gerçekleştirmektedir. Ekonomik amaçlarda öncelikler bu yaklaşıma uygun olarak belirlenmektedir. Bunlarla uyumlu olarak, uzlaşma, hoşgörü, demokrasi, akılcılık ilkeleri ve bunların dışında sosyal barış, özgürlük, adalet, güvenlik ve refah amaçları izlenmektedir. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde temel araç, başarı rekabetine ve sosyal dengeleme dayalı, sosyal piyasa ekonomisinin çalışanlar lehine düzenleniş biçimidir. Ayrıca bunları gerçekleştirmeye yönelik ekonomi politikaları da bu yönde kullanılan temel araçlardır.

Modern sosyal demokrasinin, güç ve serveti kitlelere yayma politikası, katılımcı demokrasiyi gerektirir. Katılımcı demokrasi geleneksel yapıların, çağdaş liberal özgürlüklerle ikamesini sağlar. Bu yüzden çağdaş sosyal demokrasi, parlamenter çoğulcu demokrasi içinde çağdaş liberal özgürlüklerin de savunucusudur. Birey ve toplum arasında, yani piyasa ve devlet arasında mücadelecilik tutumları değil, fonksiyonel işbölümüne dayalı yeni bir sentez savunulmaktadır.

Sosyal piyasa ekonomisinin özünde başarı rekabeti vardır. Rekabet için, dinamik girişimcilik ve yenilikçilik te-

mel öğelerdir. Parlamenter demokraside, partilerin topluma sunacağı hizmetin, nitelik, başarı ve kalitesi, ekonomik sistem modelinde kendini bulur. Önce, tutarlı bir ekonomik model ve bunun tutarlı, kararlı biçimde savunulması ve uygulanması başarılı sonuçlar yaratabilir. Bu nedenle bilimsellik ve uygulanabilirliği Batıda kanıtlanmış olan sosyal demokrat piyasa modelinin Türkiye'nin koşullarında değişik öncelik ve ağırlıklar olarak uygulanması gerekmektedir.

Türkiye, tarıma dayalı geleneksel toplum yapısından, endüstri toplumuna geçiş aşamasında bulunan bir toplumdur. Bu geçişin sağlanmasında, sosyal demokrat sosyal piyasa ekonomisine önemli bir görev düşmektedir. Aynı zamanda tarihi bir fırsat da yakalanmıştır. Geçiş dönemi boşluğunda bocalayan toplum ve ekonomide bir arayış söz konusudur. Amaç, ilke, yöntem, kurum ve araçları içsel ve dışsal tutarlılığa sahip bir sosyal piyasa ekonomisi modeli, Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısına uygun ve sorunlarına çözüm getirebilecek tek çağdaş alternatiftir. Bu alternatifi, sosyal demokrat partilerin yakalaması kendilerini en kısa zamanda iktidara alternatif yapabilecektir. Oysa sosyal demokrat partilerimizin ekonomik modelleri henüz bir konsept bütünlüğüne sahip değildir. Mevcut yaklaşımlar, model (konsept) bütünlüğü oluşturmeyen, amaç ve dilek açıklamaları şeklindedir. Sosyal demokrat parti (veya partilerin) kendilerini yenilemeleri, Türkiye'nin somut koşullarında, sosyal piyasa modeliyle mümkündür. Bunun dışında, kamuoyunun karşısına tutarlı bir modelle çıkma şansı yoktur. Bu şansı kullanmak, onları iktidara ciddi bir seçenek yapabilecektir. Aksi durumda potansiyeller boşa harcanmış olacaktır. Boşa harcanan potansiyellerden sosyal demokrat hareket kadar, ülke ekonomisi ve demokrasi de zarar görecektir.

SHP'nin sosyal piyasa ekonomisini benimsediği kamuoyuna açıklanmıştır. Buna karşın SHP'nin sosyal piyasa ekonomisi yaklaşımı, slogan düzeyinden uygulama düzeyine henüz yansıtılmış değildir. Başka bir deyişle, sosyal piyasa ekonomisinin varlığını belirleyici öğeleri içeren bir program oluşturulmamıştır. SHP yöneticilerinin bu yaklaşımı benimseme ve savunmadaki kararlılığı henüz kanıtlanmış değildir. Kamuoyu, sosyal demokrat sosyal piyasa ekonomisi yaklaşımının kendine tanıtılmasını beklemektedir.

Elimizdeki kitap, sözkonusu yaklaşımın genel bilimsel çerçevesini, diğer ülkelerin deneyimlerinin ışığında, tarafsız bir gözle tanıtmaya çalışmıştır. Oysa bu görüşü savunan bir partinin, ülkemiz koşullarında kendi temsil ettiği sosyal grupların politik ve ekonomik çıkarlarıyla somutlaşan bir yaklaşım olarak sosyal piyasa ekonomisinin kendine özgü modelini (konsepti) oluşturması gereklidir. Ortaya konan modelin içeriği, işleyişi ve diğer seçeneklerden farklılıkları açıkça ortaya konulmalıdır. Ayrıca politik konseptlerin toplumda kabulünün, onu kararlılıkla savunan liderlerin varlığıyla da bağlı olduğunu unutmamak gerekir.

KAYNAKÇA

- Alpay, Şahin 1987, «Çağdaş Bir Sosyal Demokrasi İçin Görüşler», **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, Ocak 1987, Sayı 1, s. 35-45.
1988, «Sosyal Demokrasinin Batı'daki Kökenleri», **Sosyal Demokrat**, Temmuz-Ağustos 1988, sayı 5, s. 34-41.
- Altmann, K. 1987, «Ludwig Erhards Vermaechtnis an die deutsche Politik», **Orientierung**, 31 Mart 1987, s. 3-7.
- Borchardt, K. 1969, «Grundriss der deutschen Wirtschaftsgeschichte», **Kompandium der Volkswirtschaftslehre**, Bd. 1 Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen, s. 350-399.
- Cem, İsmail 1984, **Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir?** Cem Yayınevi, İstanbul.
- Dobias, P 1980, **Wirtschaftspolitik**, U.T.B. Schöningh, Paderborn-München.
- Erkan, Hüsnü 1980, «Türkiye Bunalımı Nasıl Atlatabilir?» **Milliyet** Gazetesi Karacan Ya-

zı Yarışması (Yayınlanmamış çalışma).

1984, **Ekonomi Politikasının Temelleri**, Aydın Yayınevi, İzmir

1986, **Ekonomi Sosyolojisi**, Bayraklı Matbaası, İzmir.

1987, **Sosyal Piyasa Ekonomisi, Ekonomik Sistem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması**, Konrad Adenauer Vakfı, İzmir.

1987, «Sosyal Piyasa Ekonomisinin Türkiye Bakımından Geçerliliği, Türk Demokrasi Vakfı Bülteni, Temmuz - Ekim 1988, s. 15-24.

Eucken, Walter

1952, **Grundsätze der Wirtschaftspolitik**, Mohr: Tübingen.

Gaefgen, G

1972, «Theorie der Wirtschaftspolitik», **Kompandium der Volkswirtschaftslehre**, Bd. 2, Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen.

Kazgan, Gülten

1974, **İktisadi Düşünce**, 2. Baskı Bilgi Yayınevi, Ankara.

Koray, Meryem ve

Alper Topçuoğlu

1987, **Sosyal Politika**, Karınca Matbaası, İzmir.

Langkau, J

1982, **Reformpolitik für Arbeitnehmer unter erschwerten Ökonomischen Bedingungen**, Friedrich Ebert Stiftung, Bonn.

Müller-Armack, A.

1947, «Die Wirtschaftsendung, Sozial Gesehen», Ludwig Erhard Vakfı,

Grundsätze der Sozialen Marktwirtschaft Fischer, Stuttgart, 1981, s. 19-34.

1956, «Soziale Marktwirtschaft», **HdSW**, Bd. 9, Göttingen, s. 390-92.

1978, «Die Grundformel der Sozialen Marktwirtschaft», Ludwig Erhard Vakfı, Symposium I: Soziale Marktwirtschaft als Nationale und Internationale Ordnung, Bonn-Aktuel, Stuttgart, s. 9-18.

Lütge, F.

1966, **Deutsche Sozial und Wirtschaftsgeschichte**, 3. Baskı, Berlin.

Roth, W.

1985, «Hans Mutthöfers Ideen zur Wirtschaftspolitik und ihr Einfluss auf das neue Wirtschaftskonzept der SPD», H. Schmidt ve H. Hasselbach (çıkaranlar); Kaempfer ohne Pathos Verlag Gesellschaft, Bonn, s. 227-234.

SHP

1985, **SHP Programı**.

Schiller, K.

1965, «Wirtschaftspolitik», **HdSW**, Bd. 12, s. 210-231.

Siegenhalter, H.

1978, «Industrielle Revolution», **HdSW**, Bd. 4, 1987, s. 142-159.

Sutcliffe, R.B.

1971, **Industry and Underdevelopment**, Addison-Westley-London.

Ülken, Yüksel

1981, **Atatürk ve İktisat, İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve Eklektik Model**, T. İş Bankası, Ankara.

Ülkemizde çok partili dönemde, **sosyal demokrat partiler neden kendilerini muhalefete mahkûm etmişlerdir?** İktidar seçeneği olamamalarının temel sebebi nedir?

Bu nedeni ülke koşullarıyla uyumlu ve kendi içinde tutarlı **bir ekonomik model** belirleyememelerinde aramak gerekir.

Bu model **“Sosyal Demokrat Piyasa Ekonomisi”**dir.

Kitapta Batı örneğinden Türkiye örneğine, **sosyal demokrat ekonomik model** tanıtılmaktadır.

Bu modelin Türkiye'nin sosyo-ekonomik koşullarında **nasıl uygulanabileceği** açık seçik önerilerle ortaya konuyor.

Ayrıca ülkemizdeki sosyal demokrat partilerin programları, belirlenen bu model açısından değerlendirilmektedir.

Prof. Dr. Hüsni Erkan

1969'da A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdikten sonra, doktorasını Freiburg Üniversitesinde “Büyüme Modelleri” üzerine tamamlamıştır. “Karacan Yazı Yarışması”nda 1980 ödülünü almıştır. 1982'de doçent ve 1988'de profesör olan Hüsni Erkan, halen Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Ekonomi Bölümü öğretim üyesidir. Başlıca yapıtları: **Ekonomi Politikasının Temelleri** (1984), **Ekonomi Sosyolojisi** (1986), **Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme** (1987), **Sosyal Piyasa Ekonomisi** (1987).

Canan Erkan

1979'da Ege Üniversitesi İktisat Fakültesini bitirmiştir. “Tarıma Dayalı Sanayiler ve İhracat Üzerine Etkileri” konusunda yüksek lisans tezini 1982'de tamamlamıştır. Dört yıl aradan sonra Manisa İİBF'ye Araştırma Görevlisi olarak girmiş ve doktora çalışmalarına başlamıştır. “Sosyal Demokrat Ekonomik Model Nedir? Nasıl Olmalıdır?” adlı çalışmasıyla 1988 yılında *Milliyet* gazetesinin ... ödülünü almıştır.

180000